

ВИЗВОЛЬНИЙ ШЛЯХ

СРЕПІЛЬНО-ПОЛІТИЧНИЙ
І НАУКОВО-ЛІТЕРАТУРНИЙ
МІСЯЧНИК

12

ВИЗВОЛЬНИЙ ШЛЯХ

Суспільно-політичний
і науково-літературний
місячник

Видає

Українська Видавнича Спілка

LIBERATION PATH

Ukrainian Political,
Social, Scientific & Literary
Magazine

Published monthly by
Ukrainian Publishers Ltd.

A REFEREED

No. 12 (417), December, 1982, Vol. XXXV

Редагує Колегія

Відповідальний Редактор — Ілля Дмитрів

Заступник Відповідального Редактора — М. В. Поврозник

Члени Редакційної Колегії:

проф. д-р Г. Васюкович, проф. д-р С. Галамай, Ю. Заблоцький,
проф. д-р М. Кушнір, інж. В. Олеськів, ред. Л. Полтава,
проф. Б. Романенчук, д-р В. Стебельський, проф. П. Цимбалістий.

Редакція і Адміністрація

200, Liverpool Road, London, N1 1LF, Tel.: 607 6266/7

УМОВИ ПЕРЕДПЛАТИ «ВИЗВОЛЬНОГО ШЛЯХУ» НА 1982-ий РІК

Країна	Річна передплата	Піврічна передплата	Чвертьрічна передплата	Окреме число
Австралія	30 дол.	15 дол.	8 дол.	3 дол.
Австрія	500 шіл.	260 шіл.	150 шіл.	55 шіл.
Аргентина	90.000 пез.	45.000 пез.	23.000 пез.	8.000 пез.
Бельгія	1,200 бфр.	650 бфр.	400 бфр.	150 бфр.
В. Британія	15 ф.	8 ф.	4.50 ф.	1.50 ф.
Канада	40 дол.	22 дол.	12 дол.	4 дол.
США	35 дол.	20 дол.	12 дол.	3.50 дол.
Німеччина	70 н.м.	40 н.м.	25 н.м.	8 н.м.
Франція	150 фр.	80 фр.	50 фр.	20 фр.
Швеція	150 кор.	80 кор.	50 кор.	20 кор.

В інших країнах — рівновартість американських доларів.

Передплату просимо ласкаво вносити наперед, безпосередньо на адресу Адміністрації «Визвольного Шляху» в Лондоні, або, якщо це Вам вигідніше — на адреси наших Заступників як на стор. 3-ій обкладинки.

Обкладинка роботи проф. Р. Лісовського

ВИЗВОЛЬНИЙ ШЛЯХ

СУСПІЛЬНО-ПОЛІТИЧНИЙ І ЖАНРОВА ЛІТЕРАТУРНИЙ МІСЯЧНИК

Кн. 12 (417)

ГРУДЕНЬ, 1982

Річник XXXV

Зміст XII-ої книжки

З міжнароднього фронту боротьби

А. Беркут: КОНФЕРЕНЦІЯ АБН-ЕРС В ЛОНДОНІ	1411
Ярослав Стецько: ВИЗВОЛЬНА БОРОТЬБА НАРОДІВ — ШЛЯХ ДО СПРАВЕДЛИВОГО МИРУ (Заява Голови ЦК АБН під час Пресконференції)	1418
Ярослав Стецько: ІСТОРИЧНІ ПАРАЛЕЛІ (Слово під час відкриття Конференції АБН і ЕРС)	1421
Ярослав Стецько: МОСКОВЩИНА ЗА ПІДВІЙ СВІТУ (Слово Голови АБН під час Бенкету АБН і ЕРС)	1423
Святослав Караванський: ВИКОРИСТАННЯ РАБСЬКОЇ ПРАЦІ НА ІНДУСТРІАЛЬНИХ БУДОВАХ ССРСР (Слово під час Конференції АБН і ЕРС)	1428
— ЗА РОЗВАЛ ТЮРМИ НАРОДІВ (Резолюція на Трафальгар сквер, 26. 9. 1982)	1431

В 40-річчя УПА

Ярослав Стецько: ПРИВІТ УЧАСНИКАМ МАНІФЕСТАЦІЇ	1433
Святослав Караванський: УКРАЇНСЬКА ПОВСТАНСЬКА АРМІЯ — ПІОНЕР АНТИКОМУНІСТИЧНОЇ БОРОТЬБИ (Слово на Трафальгар сквер, 26. 9. 1982)	1434
С. Карпатський: ДОСВІТНІ, СИГНАЛЬНІ ВОГНІ (Продовження, 2)	1437

Поетії з нескореної України

Богдан Лавра: УПІВЦЯМ — ВІЧНАЯ СЛАВА! — 1447, ПРОКЛЯТТЯ КИЄВА — 1447, ДУХ БАНДЕРИ — 1448.	
---	--

З галерії творчості наших поетів

Лариса Мурович: НАПЕРЕДОДНІ БОІВ — 1449, ДРУЖНЯ РОЗМОВА — 1449.	
Марко Боеслав: ВСТАВАЙ НАРОДЕ («Вітай, Ісусе»)	1450
— ВИЯВИ СОЛІДАРНОСТІ В 40-РІЧЧЯ УПА	1451

На актуальні теми

Олег Романишин: ПАРТОКРАТІЯ ЧИ РОСІЙСЬКА ІМПЕРІЯ?	1455
Л. Рихтицький: ЗМІНА ДУЖЕ ПОТРІБНА, АЛЕ ДЕ І ЯКА?	1464
<u>В поволеній Україні</u>	
— ЗАРИСОВУЄТЬСЯ НОВА ХВИЛЯ РЕПРЕСІЙ В УКРАЇНІ	1468
Євген Крамар: СПРАВА КОЧУБЕЯ Й ІСКРИ	1474

Наука і досліді

Олександр Дражньовський: СКІТИ (Гети-готи, анти і слов'яни і ми не ми), Босфорське царство (Закінчення, 6)	1482
С. Вожаківський: ОТ КИРИЛО СТЕЦЕНКО — УКРАЇНСЬКИЙ ПРОМЕТЕЙ	1491
Д-р Роман Рахманний: АКТУАЛЬНІСТЬ САМОСТІЙНИЦЬКИХ ІДЕЙ С. ПЕТЛЮРИ (Закінчення, 2)	1499

Огляди, рецензії

О. Воропай: ЖИВЕМО В АНГЛІЇ... (Уривки зі щоденника за 1973 рік, продовження, 16)	1509
Д-р Степан Галамай: ПРО ЗБІРНИК «ЗОЛОЧІВЩИНА»	1525
Сл. п. ІРИНА КОСТІВ (Некролог)	1528
— Зміст журналу «Визвольний Шлях» за 1982 рік	1529

Пресова конференція Конференції АБН-ЄРС. Промовляє Ярослав Стецько. Сидить зліва Джон Вілкінсон — посол до британського парламенту і новообраний президент ЄРС. З правого боку сидять: ген. Дж. К. Сінглярб — кол. головнокомандувач збройних сил ООН в Кореї та президент Американської Ради за Світову Свободу і Святослав Караванський — понад 30 років в'язень у російських тюрмах та концтаборах. Кореспонденти та учасники пресової конференції.

З МІЖНАРОДНЬОГО ФРОНТУ БОРОТЬБИ

А. БЕРКУТ

КОНФЕРЕНЦІЯ АБН-ЕРС В ЛОНДОНІ

У днях 23-26 вересня 1982 року з великим успіхом відбулася в Лондоні (В. Британія) Конференція Антибольшевицького Бльоку Народів (АБН) та Європейської Ради Свободи (ЕРС) з участю 222 делегатів та понад 300 гостей, які прибули з різних країн світу. Головна тема Конференції була: *«Наша альтернатива до термоядерної війни»*.

АБН — це координаційний центр національно-визвольних рухів поневолених московським імперіялізмом та комунізмом народів.

ЕРС — це західноєвропейська антикомуністична організація, яка має такі головні цілі: мобілізувати моральну підтримку для національно-визвольної боротьби поневолених Москвою народів серед країн вільного світу; вказувати політичним чинникам Заходу на необхідність розгорнути політично-психологічну офензиву проти російського імперіялізму та комунізму; відкривати та побсрювати московські підривні заходи у вільних та демократичних суспільствах Заходу.

Конференція АБН і ЕРС почалася в четвер, 23 вересня, в готелі «Імперіал», о год. 11.30 окремою пресовою конференцією, яку відкрив голова АБН — Ярослав Стецько. На пресовій конференції також промовляли: посол до британського парламенту Джон Вілкінсон, ген. Дж. К. Сінглярб — голова Американської Ради за Волю у Світі й колишній головнокомандувач військ ОН у Кореї.

Зворушливим був виступ афганського представника, який привів на пресову конференцію свого молодшого брата, якому большевики обтягли обидві руки нижче ліктів за його участь у визвольній боротьбі афганського народу проти московського наїзника у лавах афганських повстанців — муджакедінів.

Чергового дня, 24 вересня, о год. 10-ій почалася сесія АБН, яку відкрив голова АБН Ярослав Стецько, привітавши всіх присутніх делегатів. Серед поневолених народів представленими на Конференції були: Україна, Білорусія, Болгарія, Хорватія, Угорщина, Латвія, Словаччина, Литва, Румунія, Грузія, Естонія, Албанія, Туркестан, Польща, В'єтнам, Афганістан.

За діяльність Центрального Комітету звітувала мгр Слава Стецько, яка синтетично схопила широко розвинену політичну діяльність АБН на міжнародній арені. Потім делегати вислухали наступні звіти: ПАБНА — д-р М. Харкевич (Чикаго), ПАБНА-Нью-Йорк — пані Р. Поттер, АБН-Канада — мгр О. Стеців, АБН-Іспанія — В. Пастущук, АБН-Данія — П. Балицький, АБН-Великобританія — К. Глінський. Голова Резолюційної Комісії, мгр Р. Зварич, відчитав проєкт резолюцій Конференції, який, після дискусії, прийнято гучними оплесками делегатів.

Одногослосно обрано Президію Центрального Комітету АБН у такому складі: Президент — Ярослав Стецько; віце-президенти — голова Білоруського Визвольного Руху, Президент Литовської Визвольної Ради, голова Болгарського Національного Фронту, голова Румунського Фронту Воли, Президент Сил Вільного В'єтнаму, представник Афганських Національних «Муджагединів», представник Світової Федерації Вільних Латвійців; пост Генерального Секретаря пізніше визначить Центральний Комітет.

Намічено Ділові Комітети ЦК АБН: Комітет Наукового та Стратегічного Досліджування — представник Туркестану; Військовий Комітет — представник України; Комітет Інформації та масових засобів інформації — представник Латвії; Організаційний Комітет — представник Естонії; Фінансовий Комітет — представник Північного Кавказу; Комітет культури — представник Хорватії; мгр Слава Стецько — езекутивний голова та голова Комісії Зовнішніх Справ при ЦК АБН; Роз'ємний Суд — голова, представник Болгарії, члени — по одному представникові від Азербайджану, Албанії, Вірменії, В'єтнаму й Куби; Президія Ради Народів: Велі Каюм-Хан (голова Комітету Національного Туркестанського Об'єднання) — Президент; представник Болгарського Національного Фронту — Генеральний Секретар; члени — поодинокі представники визвольних рухів Хорватії, Куби, Угорщини, Грузії, Естонії, Словаччини; провідники молоді — мгр Роман Зварич (ПАБНА), Трунг-Кванг-Сі (В'єтнам), Вікторія Мазур (Україна), Т. Кааяндо (Естонія), Ірина Мицак (АБН-Канада) і представники Румунії та Куби, як теж інші визначені національними делегаціями.

Серед українських делегатів з-пора Великобританії були: проф. д-р В. Косик (Франція), мгр А. Стецюк (США), П. Ковальський (Канада), Й. Марчук, інж. І. Кашуба, В. і Н. Козак (Німеччина), В. Турцевич (Швеція), Геня Кушпета (Голляндія). Участь у Конференції брала теж сербська діячка — д-р Ольга Люкович-П'янович.

Після виборів керівник цієї сесії АБН — К. Глінський (Білорусія) закрив її та подякував усім за ділову участь.

По обіді, о 14.30, відбулося врочисте відкриття Конференції АБН і ЕРС, у якій брали участь повище вичислені представники поневолених народів, представники Європейської Ради Свободи та численні гости. Були численні делегації з Америки, Канади, Австралії, Туреччини, Сауді-Арабії, Іспанії, Франції, Голляндії, Швеції, Данії, Італії, Західної Німеччини, Бельгії та з інших країн.

Відкриваючи Конференцію, Ярослав Стецько попросив усіх однохвилинною мовчанкою вшанувати зокрема світлу пам'ять великих співorganizаторів та лідерів ЕРС — О. Б. Крафта та І. М. Ломбарда, які недавно відійшли у вічність, як також усіх поляглих у боротьбі героїв та борців за волю поневолених Москвою народів і всіх членів та симпатиків АБН та ЕРС, згадуючи теж бл. пам. ген. Дж. Ф. С. Фуллера, що відійшов у вічність.

У своїй промові Ярослав Стецько, нав'язуючи до ідей та думок О. Б. Крафта, І. М. Ломбарда, ген. Дж. Ф. С. Фуллера, ген. Д. Армстронга,

проф. В. Гана і ген. Дж. Сінгльабба, ствердив: *«Існує лише одна альтернатива до термоядерної війни — розвал російської тюрми народів та комуністичної системи зсередини поневоленими народами, бо це є процес, якого не можна спинити атомовою зброєю. Ця зброя не може бути вжита проти повсталих народів. Детант може довести до Третньої світової війни! Підтримка національно-визвольній боротьбі поневолених народів доведе до справедливого та тривалого миру, оснований на принципі: Свобода народам! Свобода людині!»*

Потім відбулася перша пленарна сесія, якої головою був Джон Вілкінсон. Делегати та учасники Конференції мали нагоду вислухати наступні промови: Д. Монро — посол канадського парламенту на тему «Агресія большевизму в контексті південносхідної Азії» (у відсутності прелегента промову відчитав д-р В. Падучак — ген. секр. АБН-Канада); д-р Ф. Теветоглу — колишній сенатор Туреччини: «Геополітична вага Туреччини у світовому фронті проти російського імперіялізму та комунізму»; Велі Каюм-Хан: «Російська інвазія в Афганістані — зловжиття ролі Туркестану»; Нгуен Трунг Гав (В'єтнам): «Вага південносхідної Азії в глобальній стратегії Заходу»; д-р Д. Дарбі (Австралія): «Вага поневолених народів у боротьбі проти московського імперіялізму та комунізму»; проф. Л. Маніно (Італія): «Провал т. зв. остполітик і необхідність психологічної війни проти советсько-російського імперіялізму»; М. А. Наїм: «Червона російська агресія й її наслідки в національній, релігійній та міжнародній площинах». З промовою також мав виступити Юрій Вудка (Ізраїль), але через непередбачені причини він не міг прибути.

О год. 16.30 почався панель на тему «Свобода Народам і Людині — наріжний камінь вільного та справедливого світового ладу». Доповідачами на цьому панелі були: «Е. Рігсні — «Національне визволення — шлях до справедливого світового миру»; д-р Д. Статєфф — «Потреба зміни західної політики відносно Москви»; К. Глінський — «Переслідування релігії в ССРСР»; Шейк Ш. Амаві — «Іслам у боротьбі проти комунізму та імперіялізму»; д-р Н. Маді (представник Ісламської Ліги) — «Іслам — альтернатива до термоядерної війни». Панелем провадив Г. Томпсон (Латвія).

У п'ятницю ввечері в год. 19.30 відбувся молодечий панель на тему «Ситуація за залізною заслоною й боротьба за національну незалежність та свободу». Модератором цього канелю був Р. Щупляк (Україна). Промовляли: д-р О. Романишин — «Розвиток революційних процесів на Україні та в інших поневолених народах; мгр З. Коваль — «Різні обличчя т. зв. дисидентського руху — різниці ідеологічних та політичних поглядів»; Вікторія Мазур (Україна) — «Гельсінська угода — прогресивний чи ретрогресивний фактор у розвитку визвольних процесів»; Труснг-Кванг-Сі — «Повстанська війна визволення в південносхідній Азії»; мгр М. Пстрогг-Белінський (Польща) — «Майбутні вигляди для Польщі»; С. Сітко (США) — «Передумови для перемоги світової волі — американська точка зору». Цей панель був зокрема цікавий та солідно підготований, що свідчить про те, що молодь суттєво

поглиблює свої знання політичної та визвольної проблематики. Після рефератів відбулася широка дискусія, в якій брала участь численно заступлена українська та молодь інших поневолених народів і молодь з вільного світу.

У суботу вранці, в год. 9-ій відбулася сесія Європейської Ради Свободи, якою провадив посол Джон Вілкінсон. На внесок д-ра Б. Гегмана з Швеції одностайно обрано Екзекутиву ЕРС у такому складі: Дж. Вілкінсон — президент, віце-президенти — еспанський представник і мгр Слава Стецько (АБН), члени: Урсула Апун-Кроне, посол до німецького парламенту, і проф. Л. Маніно (Італія). До Почесної Президії ЕРС обрані: Його Королівська Величність Отто фон Габсбург, посол Європейського Парламенту — Президент, члени — маршал летунства сер Ніл Камерон (Великобританія), кол. прем'єр-міністр Українського Державного Правління — Ярослав Стецько, д-р Ф. Теветоглю (Туреччина), Дж. Грагам — співосновник ЕРС (Великобританія) та еспанський представник.

На цій сесії також прийнято заяву ЕРС, яку відчитав Дж. Вілкінсон. У цій заяві читасмо таке важливе місце: *«Російська імперія не впаде сама з себе. Її розвал можна досягнути без атомової чи світової війни. Дві третини населення тієї імперії — ССРСР та його сателіти — складаються з поневолених народів, які прагнуть волі.»*

Найцінніші союзники вільного світу є поневолені народи, які у своєму змагу за волю та національну незалежність, також спроможні врятувати світ від загрози термоядерного зілоскосту, при умові, що отримують від Заходу моральну та політичну допомогу!»

Після сесії ЕРС, відбувся наступний панель Конференції о год. 10.30 на тему — «Альтернатива до термоядерної війни». Провадив ним британський член муніципалітету — Редж. Дейвіс. Панелістами були: д-р А. Іліч (Хорватія) — «Провал політики баянсу сил та детанту»; д-р А. Суга (Румунія) — «До розв'язки світової політичної кризи»; д-р Дж. І. Осьмецький (Польща) — «За нову західню політику стосовно російської імперії»; мгр Р. Зварич — «Альтернатива АБН до термоядерної війни», і Р. Дейвіс — «Чому Захід не може роззброюватися».

О год. 14-ій почалася остання прилюдна сесія Конференції, якою провадив д-р Ф. Теветоглю. На цій сесії промовляли наступні гості: ген. Дж. К. Сінглярб — «Визволення — альтернатива до термоядерної війни», посол Джон Вілкінсон, д-р Б. Гегман — директор Фундації Аналізу Конфліктів (Швеція), Святослав Караванський — 30 років в'язень у російських в'язницях та концтаборах — «Уживання політв'язнів у рабській праці», і Хозе Фелікс Гонзалес Норієра (Іспанія) — «Стратегічно-політичне значення Іберійського півострова».

У своєму дуже зворушливому слові ген. Сінглярб, один з передових знавців повстансько-партизанської стратегії війни, відмітив, що «поневолені народи — це найсильніші союзники Заходу».

Того ж вечора, в год. 19-ій, відбувся урочистий бенкет, на якому головне слово виголосив Ярослав Стецько. Промовцями були: посол Джон Вілкінсон, ген. Дж. Сінглярб, Д. Томпсон — посол до британсь-

кого парламенту, д-р Д. Дарбі з Австралії та інші. Тостмайстер бенкету — ред. І. Крушельницький — відчитав декілька з численних привітів, що наспіли на Конференцію з усіх сторін світу від державних чинників, послів та визначних політичних особистостей країн вільного світу. У часі бенкету відома співачка, кол. солістка Київської опери Ганна Колесник проспівала при акомпаньяменті мґра Б. Парашака чотири українські пісні.

Наступного дня, 26 вересня, відбулася величава масова маніфестація, присвячена 40-річчю Української Повстанської Армії (УПА), у самому центрі свободи в західній Європі — на Трафальгар-сквері під пам'ятником Нельсона. Понад 3 тисячі людей, у тому українці та представники поневолених і вільних народів, узяли участь у маніфестації. Всечесніші Отці митрат М. Матичак (УКЦ), протоієрей Г. Лазієнко (УАПЦ) і о. Йосафат Лецишин відслужили Молебень на вічну пам'ять полеглим героям-воїнам УПА. Інж. В. Карпинець відчитав англійський переклад послання Блаженнішого Патріярха Йосифа I з нагоди 40-річчя УПА. Проводив маніфестацією М. Гринюк, а мґр Слава Стецько відчитала склад Світового Почесного Комітету у відзначення 40-річчя УПА, до якого увійшли численні генерали й високі військові старшини з різних країн світу.

Делегати й гості Конференції АБН і ЕРС під час Молебня в наміренні 40-ліття УПА на Трафальгар Сквер в неділю 26-го вересня, 1982 р. В першому ряді стоять разом з іншими Ярослав Стецько і мґр Слава Стецько, проф. Маніно, радн. Ярослав Деремєнда, ред. Ілля Дмитрів, Михайло Захарчук і Арсен В. В. Поврозник.

На прославу УПА масова маніфестація під кінець Конференції АБН-ЕРС. Трафальгар Сквер, Лондон, 26 вересня 1982 р.

У часі маніфестації виступили зі словом представники країн вільного світу, як наприклад, Д. Дарбі, Д. Мартин (Великобританія), ред. Едмунд Гордон (німець), інж. Володимир Чопівський, Ген. Секретар Американської Ради за Світову Свободу і представник Американського Комітету для Поневолених Народів.

З-поміж представників поневолених народів промовляли: інж. Парвеш Мера (Афганістан), мгр Пстронг-Белінський (Польща). Труонг-Кванг-Сі (В'єтнам), І. Банковський (Болгарія), Г. Гейнасту (Естонія), С. Дюк (Білорусія), Н. Малкочі (Румунія), д-р А. Рамішвілі (Грузія), З. Юрас (Литва), д-р І. Дзевкар (Словаччина), та інші. Дуже зворушливий був виступ Святослава Караванського, який промовляв українською мовою. Інж. В. Карпинець виголосив палкий привіт від імени української молоді, а Ірина Мицак привітала всіх зібраних від молоді північно-американського континенту.

У культурно-мистецькій частині маніфестації виступили: хор «Гомін» під диригентурою Б. Дашака, «Верхсвина» — оркестра СУМ у Дарбі, хор Осередку СУМ у Ноттінггамі під диригентурою М. Бучка, «Говерля» — танцювальний ансамбль Осередку СУМ у Дарбі, «Трембіта» — хор Осередку СУМ в Олдгамі під диригентурою мгра Б. Парашака і хор «Русалка» під диригентурою мгра С. Гуньки.

Пані Р. Поттер з Америки відчитала резолюції маніфестації, які учасники прийняли гучними оплесками. В год. 14-ій маніфестаційний похід рушив до Сенотафу — британського пам'ятника Незнаного Во-

яка. У лавах походу майоріли десятки прапорів, було видно сотні транспарантів. Ярослав Стецько, в асисті проф. Л. Маніна (Італія), інж. П. Мери (Афганістан), С. Караванського (Україна), К. Глінського (Білорсія), та Труанг-Кванг-Сія (В'єтнам), поклав вінок до пам'ятника на пошану поляглим Героям-Воїнам УПА й усім борцям за волю.

Величава маніфестація закінчилася в год. 15-ій відспіванням українського національного гимну.

В год. 16.30 відбувся концерт в Гаммерсмит тавн голі. Головними промовцями на концерті були — Ярослав Стецько — переобраний Президент АБН, та Дж. Вілкінсон — новообраний Президент ЕРС. Концертовсю програмою керував М. Гайва. Концерт відкрив голова організаційної комісії Конференції АБН-ЕРС — І. Равлюк. *Після відкриття було відчитане Патріярше Послання Його Святости Йосифа І з приводу 40-річчя УПА.*

На концерті виступили: пані Ганна Колесник, хор »Гомін«, танцювальний ансамбль »Орлик«, мішаний хор »Трембіта«, мішаний хор »Русалка Дністрова«, танцювальний ансамбль »Говерля«, оркестра »Верховина«, хор СУМ з Ноттінггаму, і латиські та естонські танцювальні групи.

Концерт закінчився відспіванням українського національного славня — »Ще не вмерла Україна«.

Зправа посол Джон Вілкінсон — новообраний Президент Європейської Ради Свободи, Ярослав Стецько — переобраний Президент АБН, ген. Джон Сінглярб — Президент Американської Ради за Свободу Світу.

Ярослав СТЕЦЬКО

ВИЗВОЛЬНА БОРОТЬБА НАРОДІВ — ШЛЯХ ДО СПРАВЕДЛИВОГО МИРУ

(Заява Голови ЦК АБН під час Пресової Конференції)

Ми прагнемо того, чого прагне все волелюбне й миролюбне людство — уникнути третю Світову війну, уникнути термоядерну війну. Як можливо це досягнути?

Політика детанту і баянс сили не виявилися шляхом до досягнення цієї мети, бо під час політики детанту, а не під час т. зв. холодної війни, російська імперія поширила свої кордони далеко поза здобутки Третьої світової війни в Азії, Африці, в Латинській Америці, здавлено різноманітні змагання до волі й незалежності в країнах поневолених у ССРСР і в сателітних країнах. Прийшов напад на Афганістан і мілітарна інтервенція в Польщі.

Концепція баянсу сили є реальна тоді, коли є спільність цілей партнерів. Захід не має ніяких загарбницьких цілей, а Москва має за мету завоювання усього світу. Це є дві протиставні політичні позиції. У Гельсінках заступлено мирний договір визнанням непорушності кордонів російської тюрми народів, комуністичної тиранської системи й неподільності колоніальної російської тюрми націй. Одночасна вимога здійснення людських прав і самовизначення при визнанні непорушності кордонів тюрми народів є протиріччям в собі, бо без здійснення національної незалежності й демократичної системи немає здійснених фундаментальних прав людини поневоленої нації. Без відзискання національної незалежності поневолених у ССРСР і в сателітних країнах народів немає у світі справедливого, тривалого миру. Як, на нашу думку, дійти до того?

1. Захід повинен припинити всяку економічну допомогу ССРСР і його сателітам електронікою, технологією, збіжжям, усякого роду економічні взаємини, бо це лише засоби озброювання большевицької тюрми народів і людей. Без цієї допомоги Москва не була б спроможна в таких розмірах зброїтися й перевищити НАТО.

Особливо підносимо тепер наш голос протесту проти будови західно-європейськими країнами газопроводів з архіпелагу ГУЛаг з наступних причин:

а) Їх будуватимуть політичні в'язні усіх народів поневолених у тюрмі народів і людей, зокрема українські, яких є понад 60% у концтаборах, отже Захід допомагатиме поповняти злочини геноциду проти людяності найменше до 100.000 політичних і переслідуваних за релігійні переконання в'язнів.

Уздовж шляху будови газопроводів під час останніх двох років постали нові центри з таборами примусової праці. Лише в Усть-Ісхім стоїть такий центр із вісьмох таборів. Дальші центри знахо-

дяться в Уренгой, Сургут, Тавда, Тюмен, Ірбіт і Льїсва. Ці центри — це нужденні бараки або вози для мешкання, які не є жодним скоронищем у зимовім холоді при 30-40° Цельзія! Праця там відбувається без машин для будови. Великі тягарі й навіть величезні проводи (рури) тягнуть в'язні ручно. Жінки працюють не раз скривавленими руками, хворіють на шкірні недуги від азбесту, хвороби легенів на порядку дня. Харчі нужденні, від браку вітамінів випадають зуби в'язням-рабам. Це — пекло на землі. Відповідальність за це несе також прилюдна опінія, яка від урядів вимагає торгівлі з большевицькими народовбивцями ради вигідного життя, коли там царює невільництво, кріпацтво, рабство, що є ганьбою ХХ століття.

б) Західньо-європейські країни узалежнять небо від большевицької тиранії, ставши об'єктом її шантажу.

в) *Постачатимуть мільярдів девізи для доозброєння ССРСР проти Заходу.*

г) Створять враження підтвердження непорушності тюрми народів, коли західньо-європейські держави фінансуватимуть і будуватимуть газопроводи через окуповані країни без їх волі й згоди, але коштом їх крові і знущань над їх найкращими синами й дочками у примусових таборах праці... Усі дотеперішні гігантно-маніякальні будови через сибірські пустелі були будовані майже виключно на трупах наших в'язнів так само, як Петроград збудував Петро I на кістках українських козаків, які повстали проти московської окупації...

2. Якщо Захід припинить усяку технологічну й іншу допомогу ССРСР і його сателітам, тиранія не витримає конкуренції зброєнь і до кількох років унааявниться вся її слабкість та банкрутство. Не можна з одного боку озброювати тюрму народів, а з другого — провадити переговори про роззброєння! Наша вимога:

а) перестати озброювати тиранію допомогою Заходу;

б) уневажнити договори про будову газопроводів з гуманітарних і мілітарних причин та узалежнення Західньої Європи від шантажу Москви!

3. Захід повинен підтримати морально й політично визвольну боротьбу поневолених народів і людей, щоб зсередини довести до розвалу комуністичної системи й колоніяльну окупацію поневолених російськими військами та апаратом терору народів і таким чином уможливити відновлення самостійних незалежних держав поневолених в ССРСР і сателітних країнах народів! На повставші народи неможливо кидати термоядерні бомби, бо це було б ідентичне зі знищенням теж окупаційних військ і апарату терору. Генерал Гекет підтвердив це у своєму творі «Третя світова війна». Це питання розпрацював ген. Дж. Ф. Ц. Фуллер у своїх творах, зокрема в «Russia is not Invincible», «How to defeat Russia?». Неподоланність Афганістану, події в Польщі, повстання українських, литовських, латвійських, естонських, туркестанських, білоруських

і інших політв'язнів (17 мільйонів у сталінських концтаборах) — це доказ слабости імперії тиранів і їхньої комуністичної системи.

Десятирічна двофронтна війна УПА (1942-1953), якої сорокріччя святкуємо цього року, — це свідoctво непереможности повставших народів! Україна виповіла визвольну війну проголошенням відновлення державности проти нацистської Німеччини і большевицької Росії 30 червня 1941 року. Вона провела двофронтну визвольну війну проти обох тоталітарних окупантів, а згодом проти большевицької Росії, переможної лише завдяки всякій допомозі альянтів і злочинній глупоті Німеччини. Проте ж, для збройної перемоги проти ОУН-УПА ССРСР потребував заключити пакт трьох держав з червоною Польщею і ЧСР 1947 року.

4. Порятунок світу перед атомовою війною і Третьою світовою війною лежить у визвольній боротьбі поневоленних народів, чого доказом є роля повстанської концепції визволення як модерного типу ведення війни, як це твердить ген. Фуллер і як ми це бачимо в Афганістані, якому Захід повинен дати всяку можливу допомогу. Бо хто посідає Кабул і Герат — має ключ, — як твердив американський ген. Гомер Лі 1912 року, — до Азії, Середнього та Близького Сходу.

5. Доозброєння НАТО конвенціональною зброєю необхідне, бо краще знизити життєвий стандарт західних народів тепер, ніж після заливу большевицькими ордами вільної частини Європи коротати вік у тайгах і тундрах Сибіру.

6. Через політичну й моральну підтримку визвольної боротьби поневоленних народів зменшити военно-людський потенціал советської армії, здобуваючи душі її бійців в користь Заходу.

7. Проголосити Велику Хартію Незалежности Націй поневоленних у ССРСР і сателітних країнах; поставити на міжнародній форум резолюцію ОН з 1960/72 рр. про деколонізацію не британської чи французької *неіснуючих* імперій, *але російської*, застосувати резолюцію ОН про Намібію, про всяку підтримку визвольної боротьби поневоленого народу проти колоніального ярма, до народів поневоленних у ССРСР і в сателітних країнах і схвалити парламентами західноєвропейських держав закон про необхідність підтримки боротьби за національно-державну незалежність усіх народів, уярмлених большевизмом у ССРСР і в сателітних країнах, заявляючи цим чином солідарність з американським Конгресом, який одногolosно схвалив резолюцію про Поневолені Народи як публічний закон 86-90 у липні 1959. Кожного року президент США закликає громадян США маніфестаціями й іншими способами заявляти свою солідарність з визвольною боротьбою поневоленних народів України, Литви, Угорщини, Латвії, Естонії, Білорусії, Туркестану, Грузії, Вірменії, Азербайджану, Польщі, Румунії, Албанії, Північного Кавказу, Хорватії, Болгарії, Словаччини, Чехії і всіх інших уярмлених большевизмом-комунізмом народів.

Ярослав СТЕЦЬКО

ІСТОРИЧНІ ПАРАЛЕЛІ

(Слово під час відкриття Конференції АБН і ЕРС)

Відкриваючи Конференцію Європейської Ради Свободи як її Віцепрезидент і Конференцію АБН як голова АБН, я прошу вшанувати однохвилинною мовчанкою пам'ять відійшовших від нас у вічність — Почесного Президента ЕРС Ол'є Бйорн Крафта, Президента Івана Маттео Льомбардо, усіх Борців за залізною заслоною, які впали на полі бою або померли на службі своїй Батьківщині за її волю й незалежність, усіх Членів і Прихильників ЕРС і АБН. Я незвичайно жалію, що не могли вести цієї Конференції наш уже неживий Почесний Президент, а раніше Президент Ол'є Бйорн Крафт чи президент Іван Маттео Льомбардо.

Ол'є Бйорн Крафт — це була незвичайна індивідуальність, справжній борець за універсальну свободу, незалежність націй і фундаментальні права людини, яких первоначалом є національна незалежність. Це був щирий приятель і оборонець поневолених народів зокрема большевицькою тиранією в ССРСР і в сателітних країнах. Він був борцем за волю й незалежність своєї данської нації проти нацистської Німеччини, її лідер, важко ранений гестапом, перетривав переможно у боротьбі проти нацистської окупації. Він був суворий і твердий, принциповий і благородний, але доступний для кожного аргументу, великий оборонець національних і людських прав поневолених народів, по політичних переконаннях консерватист, але революціонер у захисті національно-визвольної ідеї. Це був один із найбільших державних мужів сучасного світу, бо мав велику візію справедливого ладу, справедливого й тривалого миру, будованого на ідеї відновлення національних демократичних незалежних держав усіх поневолених народів у ССРСР і в сателітних країнах. Він вбачав у боротьбі за здійснення їх уникнення атомової війни, коли вільний світ у союзі з поневоленими народами буде боротися проти большевизму шляхом підтримки визвольних процесів, які зсередини завалять російську колоніальну й тоталітарну систему.

Політично-визвольна концепція Ол'є Бйорн Крафта була тожотою з концепцією великого британського воєнного теоретика, воєнного стратега генерала Дж. Ф. Ц. Фуллера, з'ясована в його творах «Росія не є непереможна» і «Як перемогти Росію?». Я дуже жалію, що з їх смертю ЕРС втратила своїх лідерів, АБН утратив двох своїх великих приятелів, а я — особистих друзів.

Я хочу сьогодні згадати теж відійшовшого від нас у вічність співосновника ЕРС Президента й Голову Європейської Ради Свободи Івана Маттео Льомбарда, колишнього міністра закордонної торгівлі, генерального секретаря Соціалістичної партії Італії, Го-

лову Атлантийського Комітету, якого матір була україркою з Києва. Це була неменше хрустально чесна людина, як Президент Крафт і ген. Фуллер, великий промотор ідеї визволення поневолених народів, великий гуманіст, підпільний борець проти фашизму й чемпіон боротьби проти комунізму й російського імперіалізму! Це був великий італієць, що записав себе золотими літерами в історію приятелів поневолених народів, і Кассандра (подібно як міністер Крафт і ген. Фуллер) Окциденту перед загрозою большевізму.

Критикуючи політику коекзистенції чи детанту та одностороннього роззброєння, вони теж, як знатоки минулого Заходу, робили висновки з минулого для теперішньої світової ситуації.

Дозвольте мені навести два історичні приклади: 415 року перед Христом один злочасний політик перестерігав мешканців Сиракуз, щоб вони не давали себе впроваджувати в блуд пересторогою, що їм загрожує атенська агресія, і не давали себе намовити на скріплення зброєнь, бо ті, що перестерігають їх — прагнуть лише влади для себе! Це діялося у той час, коли атенська фльота під командою Нікіяса й Алькібіада була у вимарші проти Сиракуз. Сиракузи були врятовані лише допомогою Спарти і щасливим припадком. Багато трагічнішою була доля Картагени (149 р. перед Христом). Після сто років гарячої й холодної війни проти Риму, завдяки своїй торгівлі, Картагена стала дуже багата, але втомлена конфронтацією. Вона звернулася з пропозицією миру. Римляни відповіли: за гарантію миру дати їм як закладників 300 дітей найвизначніших родин Картагени, а за це римляни гарантують їм автономію і свободу. Картагенці — помимо протестів патріотів і батьків закладників — вимогу прийняли. На це римляни: Якщо ви хочете миру, пощо вам зброї?! Картагенці, живучи вигідним життям, видали модерне озброєння для двісті тисяч своїх вояків і воєнну флоту, мовляв, римляни гарантують їм волю й автономію. На це римляни: Сенат наказує вам: здайте нам Картагену й заберіться з неї найменше на десять миль віддалі від моря, бо ми рішені ваше місто зрівняти з землею. Ця вістка викликала страшне обурення, бо картагенцям кінчався б добробут, коли торгівля морем була б назавжди зліквідована. Картагенці вповіли війну римлянам і три роки боронили Картагену провізоричною зброєю, але даремно. Римляни з модерною на той час зброєю перемогли, місто зруйнували, а картагенців продали в рабство! А що було б, наколи б Картагена була зберегла свою модерну зброю, яку віддала римлянам?

У Картагені дискутували коекзистенцію і детант з Римом та одностороннє роззброєння. Прихильники тодішнього детанту говорили, що Рим і так уже перенасичений й тому хоче миру. І хоч Катон закликав: Цетерум цензео Картагінем делендам ессе, так як тепер кличе АБН: Російська тюрма народів і комуністична система мусять бути знищені. Все таки в сенаті картагенські при-

хильники детанту говорили зовсім так, як тепер говорять західні прихильники детанту, мовляв, у політбюро, існує брак єдності, бо ще з Брежнєвим »голуби« проти »яструбів« перемагають... Хоча це правда, що Римська імперія через своє територіальне розпросторення і внутрішні національні протиріччя шість століть пізніше розвалилася, але що це вже допомгло Картагені? Що це допоможе Окцидентові, коли його зустрине наша доля, а по тім завалиться російська тюрма народів і комунізм. Чи це не є мементо для Окциденту? ЕРС і АБН хочуть цьому вчас запобігти згідно з предбаченням наших великих основоположників ЕРС і АБН, створеного 1943 року в лісах України з ініціативи ОУН і ген. Романа Шухевича—Тараса Чупринки, Головного Командира УПА, якої 40-річчя відзначаємо цього року.

Це є причини, чому ми дали нашій Конференції тему »Як уникнути атомової війни, яка альтернатива для неї?«

Це не тільки думки АБН, але й не менше ген. Дж. Ф. С. Фуллера, Ол'є Бйорн Крафта, Івана Маттео Льомбарда, генерала Дональда Армстронга, автора книжки »The Reluctant Warriors«, проф. Вальтера Ф. Гагна, редактора »Strategic Review«, віцепрезидента »Strategic Institute«, США.

Наша альтернатива до термонуклеарної війни — це розвал зсередини російської тюрми народів і комуністичної системи. Процес розвалу зсередини не можна спинити жодною атомовою зброєю, ані не можна її вжити проти повстаючих народів! Детант веде до світової війни! Підтримка визвольної боротьби поневолених народів веде до тривалого справедливого миру на засаді: »Свобода народам! Свобода людині!«

Наприкінці я дуже жалію, що на нашій Конференції не може бути присутній важко хворий генеральний секретар Європейської Ради Свободи Джон Трагам, великий антимарксист, лейборист-католик. Тому, я думаю, що висловлю волю усіх нас, коли перешлемо йому наше щире побажання повороту до повного здоров'я.

Оцим Конференцію АБН і ЕРС вважаю відкритими. Дякую!

Ярослав СТЕЦЬКО

МОСКОВЩИНА ЗА ПІДБІЙ СВІТУ

(Слово Голови АБН під час Бенкету АБН і ЕРС)

Достоевський у своїх листах писав таке: Російська ідея — це вселюдська ідея, тому всі люди повинні стати росіянами.

Російська література незмінно по сьогодні продовжує жанр колоніяльної повісти. Останніми роками постало чимало книжок про підбій Туркестану »поступовими« царськими генералами, про боротьбу з басмачами (туркестанськими борцями за волю) у 20-их

роках, про колоніальну війну проти ОУН-УПА в 40-их роках. Повість «Дерево в центрі Кабулю» Александра Проханова — це новий вклад у російську колоніальну літературу. Це повість про «братню» допомогу, яку приніс російський народ уярмленому «афганському народові. Проханов ідеологічно урасаднює війну з цілим світом, збройну інтервенцію всюди там, де лише може вступити російська нога. Волков — герой повісти, журналіст, який по вулицях Кабулю роз'їжджає танком та розчавлює його мешканців, або в гелікоптері, з якого стріляють по караванах з жінками і дітьми — є переконаний, що він «несе щастя, добро, небувале життя, братерство, любов, красу...» Проханов сперечається з людьми зафасцинованими лише російською царською минувиною... На його думку, теперішня місія імперії Росії у формі ССРСР багато ширша і важливіша, бо ширення «ідеї комунізму, советської ідеї, принесе світові загальне, необхідне щастя...» Ця повість опублікована в журналі «Октябрь» за 1982 підтверджує «пророцтво» Євгенія Зам'ятіна з 1920 р. у повісті «Ми» про Єдину Державу Майбутности, в якій громадяни «під залізною рукою Доброчинця пізнали щастя»... У «Державній газеті», якою починається повість, є оголошення, яке заповідало, що кінчиться будова космічного корабля, якого завдання: «підпорядкувати благословенному ярму розуму незнані істоти, що живуть на інших Плянетах можливо ще в дикому стані вольностей»... Це оголошення підкреслювало: «Якщо не зрозуміють, що несемо їм непомильне щастя, нашим обов'язком є змусити їх, щоб були щасливі»... В 1920 році «Державна газета» попереджала: «Перед зброєю випробуємо слово». У той же час червона армія зводила бої з Українською Армією, а згодом з польською, щоб принести щастя «Незнаним істотам з інших плянет», які жили «в дикому стані вольности», тобто в своїх незалежних державах. В 1982 році Проханов описує чергову спробу «змушення народу до щастя». Адже російське «слово» не діє, безсильне, отже «російська армія встановляє щастя силою» в Афганістані...

Без розуміння духовости носіїв російського імперіялізму не можна розуміти російської політики і стратегії російських завоювань. Ленін прийняв у комплекс своїх імперіялістичних ідей *марксизм*, бо це була форма нести російською силою «щастя істотам з інших плянет». Без розуміння російської ментальности важко будувати стратегію оборони й боротьби з російською агресією.

Ми розуміємо політику детанту в усіх її варіантах, політику балянсу сили, бож хто з нас не прагне уникнути Третьої світової війни, зокрема термонуклеарної? Усі ми є проти неї, а зокрема ми — поневолені народи — є здетермінованими її противниками, бож на наших землях вона розграватиметься!

Стоїть тільки питання, чи дійсно політика детанту й рівноваги сил є протизаходом, є альтернативою проти атомової війни? Якщо немає тотожних цілей у контрагентів — немає рівноваги сил. Росія

хоче здобути весь світ, а Захід прагне лише обороняти статус кво. Порівняльно з епохою т. зв. політики сили Заходу — політика детанту принесла безприкладне поширення російської імперії по усіх континентах світу. Москва вважає загрозою для себе, коли кожен її нове загарбництво мусить забезпечувати черговим, аж до інфінітум, тобто — до загарбання всього світу. Вона тоді буде почуватися безпечною, коли заіснує Єдина Держава Майбутности Замятіна — себто, його мрії з 1920 року, коли Тухачевський з Будьонним почали збройний марш на підбій цілої Європи.

Ідеологічне обґрунтування російських загарбництв під різними історичними формулами як ось панславизм, т. зв. оборона православ'я, світова революція комунізму, а навіть зловживання національно-визвольної ідеї єдності поділених націй по цей бік залізної заслони, чи здогадна оборона соціальної справедливості — усе це є камуфляж, вуалювання російського історичного месіанізму-імперіялізму. Його передбачливо сформулював Достоевський і відверто розкрив російський філософ Бердяєв, визначаючи большевизм як російську національну ідею.

За розгорнення політичної війни

У світі йде ідеологічний бій, психо-політична війна, яку агресивно веде Москва. Це є складова частина модерного типу ведення війни. Модерний тип — це периферійні війни, комуністичні партизанські війни по цей бік залізної заслони, соціальний розпад західних націй, розклад їх моралі, знецінювання патріотизму, національних традицій, культу героїки життя, оплюгавлювання великих історичних постатей західних націй, розклад релігійного життя, розклад родини як основи моральної й біологічної сили нації, пропагування безбожництва і т. п. Усі ці елементи, включно з міжнародним тероризмом, словом: з ленінізмом-марксизмом — це нерозривні фактори міжнародньої політики Москви. Конституція СРСР зобов'язує уряд СРСР вести чи підтримувати т. зв. національно-визвольні війни чи соціальні револьти по цей бік залізної заслони. Московська т. зв. православна Церква служить для загарбницьких цілей Росії. Велика більшість православних вірних вже є під домігацією Москви, себто в комплексі її імперії . . . Католицькі сателітні Церкви пляново, систематично Москва підкорює своїй волі (крім польської), а Українську Католицьку і Православну Автокефальну Церкви загнала в катакомби . . . *Перед Заходом стоїть вимога розпочати систематичну боротьбу ідей, суцільно протиставних большевицькій системі антиідей і концепцій.*

Суттю большевицької окупації та загарбництва являється, крім окупаційних мілітарних і мвд-кґбістських сил, накинення силою способу життя і вартостей підбитому народові, чужих його духовості, соціальному ідеалові, політичному ладові, релігійному світоглядові, його національній ідеї й усім вартостям життя.

Ані один імперіялізм в історії не намагався уярмити душі народів, притаманних їм життєвих ідеалів та створити якийсь один єдиний народ світу типу советського! Це мусить враховувати західня ідеологічна протиофензива, яка якраз мусить стати в захист топтаних вартостей і ідеалів кожної поневоленої нації большевицькими скупантами! Інтегральним компонентом західньої політики супроти большевицької системи поневолення мусить бути захист світу ідей поневолених націй і їх способу життя!

Що ми розуміємо під революційним шляхом визволення?

Большевицький режим в уярмлених країнах — це режим реакції найперше національно-політичної, соціально-політичної, культурної, це режим антиідеї, антирелігії, антикультури, антинації, антиіндивідуальности, антисвободи, антисправедливости, режим варварства, режим світового загарбництва й нівеляції усіх вартостей і якостей, що складаються на поняття людини — Богоподібного ества, і нації як думки (концепції) Бога. Боротьба з ним є революцією у всіх ділянках життя націй за протилежний до накиненого націям способу життя.

Це є боротьба протилежних світів!

Большевизм — це синтеза російського імперіялізму та марксизму-комунізму. Шлях до його завалення йде систематичним, пляновим протиставленням у боротьбі усіх ділянок життя в ім'я образу протилежного змістом і моральними засадами існуючому антиладові; протиставляємо в боротьбі: колхозам — приватну власність селянина на землю; соцреалізму в культурі, тобто оспівуванню в творчості духа рабом свого пана — свободу творчости притаманної кожній нації, її духовості; воюючому безбожництву — релігію; інтегральному державному імперіяльно-колоніальному етатизмові — вільні національні держави; в економіці — співвласництво робітників даної нації на засоби продукції й приватну ініціативу; політичному тоталітаризмові — питоменний кожній нації її демократичний, народовладний лад; колоніальній економіці — зумовлену національними інтересами кожної нації національну, антиколоніальну економіку; накиненому культові традицій нації поневолювача — культ власних національних героїв кожної нації, і т. п.

Це є затяжний довготривалий процес. Наслідком його є постійні економічні й політичні кризи в російській колоніальній імперії . . .

Система, накинена народам — це система русифікації, яка не є лише мовною, але є суцільною усього життя, щоб здійснюванням большевицького змісту життя перетворити усі нації в т. зв. советський народ, тобто в російську супернацію — суцільний расизм!

До актів революційного процесу належать вивішування національних прапорів поневолених народів, співання патріотичних пісень, вимога вчення рідної історії на рідній мові й у рідному

дусі, вимога розвалу колхозів, відкривання церков, культ рідних герсів, сипання їм могил. Революційним актом є, наприклад, факт, коли дитина в школі вимагає навчання релігії.

Усе це є визріванням революційного процесу і творенням революційної ситуації, яка заіснує тоді, коли усі верстви поневоленого народу й усі поневолені народи як цілість будуть так опановані революційною свідомістю завдяки систематичним акціям, ідейною і політичною мобілізацією, що питання завершуючого етапу революційного процесу — тобто збройного одночасного виступу — буде очевидною необхідністю!

Революційним пляцдармом стає тоді увесь підневільний світ народів, заіснує революційна ситуація . . .

Суттєве значення у прискоренні такого процесу має радіопередавання, яке мобілізує ідейно і є засобом поширювання інформації про революційні виступи, а факт опису їх є одночасним унапрямуванням різних осередків дії. Велике значення у польській революційній боротьбі Солідарности відіграло якраз радіо!

Повищі рефлексії не є абстрактною теорією революції, але вислідом уже діючого процесу. Двофронтова збройна масова боротьба, всенародня визвольна війна ОУН-УПА в Україні в 1941-1952 роках, Литви, Білорусії й інших націй залишила традицію героїки, продовження боротьби у повстаннях 1949-1959 17 мільйонів в'язнів у концтаборах Сибіру за сталінських часів створило перелім у народів, коли пляцдармом революції став Архіпелаг ГУЛаг. Він спричинив «відлигу» Хрущова, що мала рятувати імперію, бо вогонь революції грозив перенестися на всю імперію і спричинити пожар, якого вже не вгасити.

На підложжі цих двох періодів революційної боротьби виросла епоха шести- і семидесятників, яка з нечуваною силою унааявила у своїй творчості діаметрально-протиставний большевизмові світ ідей і вартостей, притаманних кожній нації. Ця молода генерація борців засвідчила повне банкрутство комунізму як ідеології, системи, уявлення життя! Ідейно-політичний пляцдарм революції зріс нечувано. На його підложжі виростили теж ці з Гельсінських груп України, Литви, Вірменії, Грузії, які відкрито станули за розвал колоніальної імперії. Вони йшли на самопожертву, щоб засвідчити, що є люди, які мають відвагу стати відверто проти окупанта в ім'я національних прав, як передумови здійснення людських прав. Вони сподівалися, що Захід стане в захист прав поневолених націй, але це не сталося.

Ідея, люди, шлях визволення — це елементи успішного революційного процесу. Люди — це організація, яка необхідна, бо вона репрезентує альтернативу влади поневоленої нації проти влади поневолювача. Революційний старт польських профспілок, які репрезентують усю націю, виявив брак досвідченого, передбачливого, проводу революції. Розраховування Солідарности на компроміс між силами окупанта і силами окупованого було браком розу-

міння факту, що російська окупаційна система не знає поділу влади. Провід Солідарности помилково розцінював польську комуністичну владу не як продовжене рамено російського окупанта, але слабе відгалуження польської національної влади. І тому навіть Лех Валенса довіряв Ярузельському, коли той підготовляв здійснювання опрацьованого на Кремлі пляну запровадження воєнного стану. Підпільний стан Солідарности — це єдино реальний шлях. А проєкція успіху — спільний фронт з поневоленими народами в ССРСР і сателітних країнах. Сепаратне визволення Польщі зараз неможливе, так, як визволення кожного іншого поневоленого Москвою народу. Лише спільний фронт поневолених народів на платформі АБН є гарантією перемоги!

Святослав КАРАВАНСЬКИЙ

ВИКОРИСТАННЯ РАБСЬКОЇ ПРАЦІ НА ІНДУСТРІАЛЬНИХ БУДОВАХ ССРСР

(Слово під час Конференції АБН і ЕРС)

Праця в'язнів, як політичних так і кримінальних, застосовувалася в ССРСР у дуже широких масштабах протягом усього його існування. Відомо, що вже 1918 року Ленін підписав декрет про створення «поправно-трудоих таборів». Для суспільства, що деклярувало соціальну рівність і справедливість — ідея «трудоих таборів» давала подвійну вигоду. По-перше, можна було використувати безплатну рабську працю ув'язнених, а по-друге — у системі таборів можна було далеко від центру та іноземців провадити геноцид небажаних для держави рівноправних членів суспільства. Це досягалось недостатньою нормою харчування, в результаті чого гинули сотні тисяч «перевиховуваних» осіб. Гітлерівські концтабори були блідю копією советських поправно-трудоих душогубок.

Один із «піонерів» советської геноцидної табірної системи — це Соловецькі табори, розташовані на Соловецьких островах, на території сумнозвісного Соловецького монастиря. Цей табір перемолов тисячі небажаних для влади «буржуазних» елементів: учасників повстань проти влади в Україні, Грузії, Середній Азії, велику кількість духівництва та офіцерів, а також просто рядових робітників та селян. Заснований далеко від індустріальних центрів, Соловецький табір не давав економічного ефекту, а служив засобом геноциду. До речі, зараз влада влаштувала на острові туристичну базу, яку відвідують екскурсії туристів. Звичайно, жодним словом ніхто ніколи не згадує про жахливі Соловецькі

табори, що стали могилою кільком сотням тисяч ув'язнених. Ця база є гідним продовженням советської традиції створювати на місці масових могил парки та розваги, як це було у Вінниці.

З початком індустріалізації «уряд» СРСР став використовувати працю в'язнів на «будовах п'ятирічки». «Піонером» цих таборів був славнозвісний Біломорсько-Балтійський канал, збудований на трупах рабів-ув'язнених. Працюючи, виконуючи непосильні норми, на заниженій нормі харчування, в'язні, переважно політичні, гинули як мухи. Кримінальні злочинці у таких таборах мали всілякі переваги, дістаючи, як правило, адміністративні посади. Адміністратори заохочували в'язнів до роботи такими, наприклад, словами: «Хто добре працюватиме — похороною як людей у білізні, а хто буде ледарювати — похороною як собак, големи».

Тоді ж таки працю в'язнів стали використовувати на будовах залізниць та «нових» міст. Працею в'язнів збудована залізниця Котлас—Воркута, другі колії трансибірської магістралі, лінія Тайшет—Лена, лінія Комсомольськ-на-Амурі — бухта Ваніно, канал Волга—Дон, Куйбишевська гідроелектростанція, а також «нові» міста Воркута, Норильськ, Комсомольськ-на-Амурі і тисячі невеличких селищ та станцій уздовж нових залізниць. На шахтах Донбасу, Воркути, Караганди, в золотих копальнях Магаданської області так само використовувалась і використовується зараз рабська праця в'язнів.

За час свого перебування в советських концтаборах я особисто працював, будучи в'язнем, на будівництві залізниці Печора—Воркута (північна дільниця траси Котлас—Воркута). Ця дорога збудована на кістках переважно політв'язнів. Табірне населення казало, що на цій дорозі під кожною шпалою — труп. І це правда. «Ворогів народу» приганяли на цю будову пішки і, спинивши серед тундри, сказали що оце буде ваш табір. Беріть до рук струмент і будуйте собі свій табір. Ясно, що смертність у таких «поправно-трудовах» таборах була дуже висока. Від в'язнів вимагали виконувати нелюдські норми, що було під силу лише дуже фізично здоровим людям. Хто не виконував норми, не діставав навіть заниженого пайка і мало-помалу згоряв, як свічка. Назва «доходягя» або «фітіль» (гніт) якнайкраще відбивали те, що відбувалося з людьми. За один-два роки з прибулого етапу у 500-600 чоловік лишалися одиниці, решта ж ішла «під шпали».

Працював я, як в'язень, і на 501 будові — будові залізниці Кик-Шор—Лабутнанг (на Обі) — стратегічній лінії через Уральський хребет. На будові відбувалися глядіаторські бої між двома групами кримінальних злочинців — «ворами» (злочинцями) та «суками». Заборона смертної кари розв'язала руки цій категорії населення СРСР і в таборі не було дня без трупа або й трупів.

Третя точка моєї рабської праці — залізниця Тайшет—Лена — початок теперішньої Байкало-Амурської Магістралі. Будівництво це почали «вороги народу» 1937-1945 рр., потім продовжували

японські «військово-полонені», тоді з 1948 року учасники національно-визвольних рухів України, Литви, Латвії, Естонії.

Четверте місце моєї рабської праці — це Магаданська область, де золото риють в горах та сопках. Цей район від 1930 року заселений та освоєний виключно в'язнями. Там і зараз золото копають в'язні.

Знаючи з власного досвіду, як багато важить і важила в економіці СССР рабська праця в'язнів, я не маю жодного сумніву, що повідомлення, які продісталися на Захід про рабську працю на будові Ямальського газопроводу відповідають дійсності. А факти ці такі: втікач з В'єтнаму Доан Ван Тай свідчив у конгресі США про те, що йому, як колишньому урядовцеві В'єт Конгу, відомо про використання в'єтнамських військово-полонених на примусовій роботі в Сибіру. Ле Тянь Ань — в'єтнамський письменник — подав до конгресу США лист з В'єтнаму, де згадується про відправку в'єтнамців до Сибіру. Советський дисидент Макаренко свідчив у конгресі про використання праці в'язнів на будові БАМ-у. Він ствердив, що на цій будові що-вісім-місяців умирає 1,000 в'язнів.

Отже, повідомлення про рабську працю на будові газопроводу не може дивувати тих, хто знає советську дійсність. Поправно-трудова табори — це невід'ємна частина советської системи. Звичайно, годі сподіватися, що про цей факт удасться почути з уст советських офіційних чинників, як на це сподівається французький уряд, направивши запит до Москви. Советський уряд — не є урядом у західному розумінні цього слова. Завдання цього уряду не викривати, а ховати свої злочини. Чого варті заяви советських чинників Заходові вже пора було б знати. Під час громадянської війни в Іспанії, скільки чорнила пролили советські писаки, доводячи, що там нема советських військ. А це була брехня. Брехнею була і заява советських офіційних осіб у 30-ті роки, що в СССР нема голоду. А люди ж умирали щодня тисячами. У советських торахах утримувано не менше 5-ти мільйонів в'язнів, які так або інакше працюють як раби у багатьох галузях економіки.

Той, хто піддає сумніву повідомлення про рабську працю в СССР та хоче за всяку ціну дістати підтвердження з офіційних советських джерел, той фактично санкціонує її і сприяє, щоб порядки заведені в СССР поширилися на всю планету.

Тут варто нагадати слова американського сенатора В. Армстронга, який зауважив: «Хай же не кажуть, як це говорилося про нацистські табори смерті, що ми не знали, що відбувалося, аж поки не стало запізно».

ЗА РОЗВАЛ ТЮРМИ НАРОДІВ!

Резолюція схвалена аклямацією кількатисячною маніфестацією представників поневолених большевизмом народів і народів вільного світу на Трафальгар сквері біля пам'ятника Нельсона, Лондон, у центрі світової демократії в дні 26 вересня 1982 року.

Ми — члени націй поневолених російським імперіялізмом і комунізмом у ССРСР і його сателітах, і громадяни вільних, демократичних країн, зібрані тут у Лондоні, Велика Британія, 26 вересня 1982 р. підіймаємо наш голос протесту проти брутального уярмлювання численних націй.

Ми вимагаємо, щоб російська тюрма націй була розвалена на національні, демократичні, незалежні і суверенні держави кожна в її етнографічних кордонах.

Ми вимагаємо національно-державної незалежності і свободи для України, Туркестану, Білорусії, Угорщини, Литви, Латвії, Естонії, Хорватії, Румунії, Болгарії, Польщі, Грузії, Словаччини, Чехії, Албанії, Північного Кавказу, Азербайджану, В'єтнаму, Ляосу й усіх інших націй поневолених Московщиною й комунізмом.

Ми апелюємо до вільних націй світу дати мілітарну допомогу героїчним афганським муджагедінам у їх визвольній війні проти російського агресора.

Ми апелюємо до всіх волелюбних народів світу приєднатися до нашого визвольного-революційного фронту так, щоб ми разом врятували світ від найбільшої загрози для всього людства, а саме російського імперіялізму й комунізму і, тим чином, спасли світ від термонуклеарного голокосту.

Ми вимагаємо негайної ліквідації усіх російських концтаборів і таборів примусової праці та психіатричних тюрем — ганьби двадцятого століття — та звільнення усіх політичних в'язнів у ССРСР і в усіх уярмлених комунізмом країнах.

Зокрема, ми апелюємо наполегливо до Вільного Світу вжити всіх можливих заходів добитися негайного звільнення Юрія Шухевича, сина впавшого в бою Головного Командира Української Повстанської Армії — генерала Романа Шухевича-Тараса Чупринки. Юрій Шухевич осліплений КГБ є в'язнем російських концтаборів понад тридцять років. Його єдиним «злочином» була відмова відректися свого батька й ідеалів національно-державної незалежності, за які його батько боровся і згинув.

Ми вимагаємо звільнення усіх ув'язнених воєнно-полонених УПА й ОУН та повстанців-борців за волю усіх поневолених народів, які караються понад тридцять років у російських тюрмах і концтаборах.

Ми наполегливо закликаємо Західньо-Європейські демократії зірвати угоду щодо газопроводів з російськими комуністичними

тиранами, які є та будуть будовані передусім рабською працею політичних і релігійних в'язнів з поневолених народів. Будуючи ці газопроводи, Вільний Світ стається співучасником російського геноциду. Ці газопроводи залишаться ганебним «пам'ятником» російського терору й тиранії та кпинами з шляхетних традиційних Західніх вартостей свободи, справедливости, вольностей, демократії й національно-державної незалежности. Щобільше, це буде постійним засобом зростаючої «неутралізації» Західньої Європи, виставленої на російській економічній шантаж.

Свобода народам! Свобода людині!

*

Ця резолюція була схвалена кількатисячною масою учасників різних національностей невагаючими оплесками, що свідчило про те, що народні кола не одобрюють політики детанту і співпраці з російськими тиранами-народовбивниками.

«Процес розкладу й дегероїзації, гедонізації охопив навіть Церкву, яка почала йти назустріч людським слабостям, послаблюючи суворі етичні вимоги, потураючи «власцьмуцим», нехтуючи покривдженними й поневоленими, не раз стаючи Церквою пануючих, а не поневолених народів і людей, спроневіряться ідеалам Христа. Більше того, — Залідня Церква ввійшла у співіснування, а далі й у співпрацю, детант та діалог з воюючими безбожниками, народовбивцями й поневолювачами. Режимову Церкву поставлено понад Церкву катакомб. Замість екуменізму з катакомбним християнством і катакомбними Церквами, є екуменічний діалог з церквою російського імперіялізму, коляборуючою з безбожницьким, народовбивчим, окупаційним режимом коштом катакомбних Церков. Церква імперіялізму засуджена на упадок з хвилиною упадку імперії, а з тим Ватикан і Світова Рада Церков оправдано виявляться силами реакції, які своїм діалогом і співпрацею стали помічниками імперіялізму й поборювачами визвольного націоналізму. Об'єктом того діалогу з церквою імперіялізму зокрема стає християнська Україна, її обі Церкви, визнання яких партнерами в екуменічному діалозі московська церква імперіялізму вважає «нарушенням і захитанням структури» російської «церкви». Це вимовно ясно: це є порушенням імперії, якої знаряддям є явно Загорська церква. Ватикан і Світова Рада Церков незабаром не матимуть партнера для екуменічного діалогу, бо імперія валиться, а з нею її церква, а національні Церкви інтересу для діалогу з тими чинниками Заходу не мають і не збираються кооперувати з тими, які допомагають закріплювати над ними кайдани!»

(З матеріалів VI ВЗ ОУН: «Становище у світі й Україна»)

В 40-РІЧЧЯ УПА

ПРИВІТ УЧАСНИКАМ МАНІФЕСТАЦІЇ

Святкова Громадо,
Дорогі Друзі і Подруги — Воїни УПА і ОУН,
Дорога Українська Молоде!

Вітаю Вас з приводу урочистості відмічування сорокріччя створення Української Повстанської Армії.

Найновіший період нашої історії — Організації Українських Націоналістів—Українського Державного Правління—Української Повстанської Армії—Української Головної Визвольної Ради — це була найбільш героїчна епоха, яку створив наш народ після Хмельниччини, коли весь народ стояв на фронті революційно-визвольної боротьби. УПА це не була армія без Держави, це не була армія без революційно-державного чи політичного проводу; її генеза лежить в Державному Акті 30 червня 1941, її Головнокомандувач був одночасно Головою Проводу ОУН в Україні, членом Державного Правління, Головою Генерального Секретаріату УГВР.

Це була підпільно-повстанська держава, яка в тіні меча УПА-ОУН протривала так довго на українській землі, доки принаймні на її частині існувала і діяла українська влада. Це був десятилітній період існування нашої державности найновішої епохи, яка створила нову періодизацію нашої історії, історії нашої державности!

Стратегія УПА — найбільшої *всенародньої* повстансько-революційної армії — єдиної у своєму роді, яка боролася десять років на два фронти проти двох найбільших імперіялістичних потуг світу — проти нацистської Німеччини і комуністичної Росії — була найпередовішою модерною стратегією ведення війни в термоядерній епісі, найбільше гуманною, найбільше *всенародньою*, яка ошаджує мільйони людських жертв, а може й сотні мільйонів перед термоядерним знищенням. Вона є альтернативою до атомової війни. Вона це дійсний порятунок світу перед термоядерним голокостом!

Концепція ОУН-УПА це найгостріше протиставлення атомовій війні, як і взагалі III Світовій війні. Це протиставлення всякій імперіялістичній війні! ОУН-УПА закликають перетворювати імперіялістичні провоковані Москвою війни у визвольні війни! Ми апелюємо перемінити агресивну війну Москви в Афганістані у визвольну війну, яку афганські муджагедні повинні перенести на територію ССРСР, де живуть їх брати і сестри по національності і по релігії! Ми закликаємо накинений Москвою воєнний стан у Польщі не трактувати як внутрішню польську справу, яку можна ладнати домовленням між Церквою, Солідарністю і ярузельщи-

ною, а як російську окупацію. Не може бути поділу влади між окупантом і окупованим, між польським народом і російським наїзником! Вихід: це спільний фронт з Україною й іншими поневоленими народами, що його здійснила УПА-ОУН рейдами в сусідні країни і створенням Комітету поневолених націй вже в 1943 р. — АБН — для спільного фронту боротьби проти большевизму і проти нацизму!

Пам'ятаймо сьогодні, коли вшановуємо впавших Героїв УПА-ОУН, національних Героїв України з ген. Романом Шухевичем, Степаном Бандерою, ген. Грицаєм-Перебийносом, Михайлом Сорокою, як теж Героїв Визвольної Війни 1918 рр., що зброя вирішує про владу нації на власній землі! Без влади нації немає ані землі, ані волі, ані соціальної справедливості!

Слава Українській Повстанській Армії!

Слава Організації Українських Націоналістів!

Слава Головному Командирові Українських Збройних Сил ген. Романові Шухевичеві!

Хай живе Самостійна Соборна Українська Держава!

Хай живе Українська Національна Револуція — шлях до неї!

Київ проти Москви! Св. Софія і св. Юр проти Кремля і Загорська!

Свобода народам — свобода людині!

М. п., у вересні 1982 р.

Ярослав СТЕЦЬКО
Голова ОУН і УДП

Святослав КАРАВАНСЬКИЙ

УКРАЇНСЬКА ПОВСТАНСЬКА АРМІЯ — ПІОНЕР АНТИКОМУНІСТИЧНОЇ БОРТЬБИ

(Слово на вічу в 40-річчя УПА, Трафальгар сквер, Лондон)

Кожна людина, а рівно і кожен нарід, своїми ділами сприяє побудові величавої споруди, що зветься людська цивілізація. Одні докладають до цієї будови свій розум, інші свою винахідливість, свою кмітливість, свої військові здібності, свою працю. На долю декого випала свята, хоч і невдячна, повинність — боронити світову цивілізацію від знищення.

Ні для кого не секрет, що сьогодні самому існуванню цивілізації загрожує смертельна небезпека з боку новітніх варварів — комуністичних московських поневолювачів. І ми, що зібралися тут, уособлюємо тих, хто взяв на себе шляхетну місію — боронити від знищення людську цивілізацію. Ця місія вимагає від нас насамперед вивчати досвід минулої боротьби, щоб на базі цього досвіду

плянувати нашу майбутню діяльність. Тему цього слова присвячую боротьбі Української Повстанської Армії проти комуністичного поневолення.

Багато хто тут уявляє, що таке є советська дійсність. Багато хто — не уявляє. Досить сказати, що московський терористичний уряд кривавим терором ліквідував усякий натяк на опозицію, нещадно караючи не тільки тих, хто чинив опір, але також тих, хто міг його чинити, знищуючи усе чесне, правдиве і здібне до боротьби.

І от у цьому царстві страху та беззастережної покори знайшлася сила, яка повстала на священну війну проти окупанта. Ця сила виникла на терені окупованої України під назвою Українська Повстанська Армія.

Коли 1941 р. советські війська змушені були покинути окуповану щойно Західню Україну, Сталін постановив використати лісисті терени північної Волині для створення там партизанської бази. У це німецьке запілля було заслано десятки партизанських загонів. Сподобали собі ці райони і польські партизани. Таким чином українське населення цих районів опинилося під подвійною окупацією. З одного боку німецька армія та влада збирала з нього податки, а з другого боку сталінська партизанка тероризувала і грабувала населення. Тоді ж то на цій території (район Сарни, Костопіль), стали виникати загони самооборони від німецьких та советських окупантів. Були вони погано озброєні і не могли чинити серйозного опору загарбникам. Факт виникнення загонів самооборони не минув уваги ОУН — організації, що боролася за звільнення України від окупантів. ОУН збрала усю наявну у членів організації зброю по всій Західній Україні і спрямувала її через організаційну мережу у район Сарен. Так, 1942 року було закладено ядро УПА для боротьби проти німецько-советських окупантів. Появу перших загонів УПА з ентузіазмом зустріло населення, і загони УПА стали виникати один по одному на всій території України. На початок 1943 року велика територія Волині і Полісся фактично була контрольована ОУН-УПА. Ситуація цілком подібна до комуністичної партизанки Тіта в Югославії, з тією різницею, що Тіто діставав підтримку ззовні, а УПА мусіла самотужки здобувати собі зброю та спорядження, маючи всебічну підтримку місцевого українського населення.

УПА була партизанська армія і тактика її боротьби була суцільно партизанська. Організація ОУН створила осередки УПА у кожному населеному пункті Західньої і Північно-Західньої України. Бувши почасти малочисельними, ці осередки діяли переважно вночі. Відомо, що після окупації Західньої України советська влада фактично була встановлена лише у великих містах, де стояло багато війська. По селах та менших містах советська адміністрація приїздила вранці і з настанням вечора спішно виїжджала до найближчого міста. Нічні рейди невидимої підпільної армії УПА зму-

шували їх тікати. Дії УПА були успішні протягом коло 10 років завдяки керівництву з боку ОУН та завдяки всебічній підтримці переважної більшості населення. Така невидима війна тривала на Західній Україні з 1942 по 1949 рік, а окремі відділи УПА діяли аж до 1951 року. Поборюючи ОУН і УПА, советська влада допускалася нечуваних репресій проти населення. У районах активності УПА КГБ практикувало масове знищення окремих сіл. Близько мільйона населення Західної України було вивезено на Сибір. У кожному селі було розквартировано гарнізони советських військ — щонайменше батальйон солдат. Усі ці заходи запроваджені протягом 1944-1949 рр. спричинили придушення повстанської діяльності і ліквідації опору УПА.

Безперечно, що позбавлена будь-якої підтримки ззовні боротьба УПА була приречена. Але ненависть до окупанта з боку населення була сильніша від голосу розуму. Люди воліли гинути під національними прапорами, ніж стати рабами московського табору примусової праці та солдатами окупантських військ, яких женуть підкоряти свободолюбні Афганістани. І навіть, діставши наказ від Організації реорганізувати форми і характер боротьби, повстанці не склали зброї. Боротьба УПА — це унікальний в історії СРСР приклад, який показав, на що здібні народні маси, коли вони добре організовані і відкидають комуністичну ідеологію суспільного життя.

Советська офіційна пропаганда на всі лади викривляє правду про УПА, оббріхує і клепле на неї. Ця пропаганда старанно замовчує той факт, що УПА діяла на своїй території, на землі, де влада мусіла належати українському народові, а не окупантові. УПА не йшла на чужі землі «визволяти» своїх братів, як це робили й роблять московські окупанти, отже боротьба УПА була справедливою, визвольною боротьбою. Однією з найогидніших брехень про УПА — це те, що нібито вона мала якесь відношення до протиеврейських акцій. Ці «інформації», узяті з уст московських дезінформаторів, знайшли, на жаль, дуже легко поширення навіть у советських дисидентських колах, котрі мусіли б знати ціну комуністичної «інформації».

Безперечно, що вівши боротьбу, УПА мусіла карати шпигунів та агентів Москви. Така діяльність неминуча у революційній і кожній іншій боротьбі.

Усі, хто підняв прапор антикомуністичної боротьби, прапор боротьби проти поневолення світу новітніми варварами, мусить вивчати досвід самовідданних і безіменних піонерів цієї боротьби. Сьогодні багато народів переживають трагедію комуністичного поневолення. І їм, як і тим народам, які можуть стати жертвами цього поневолення, слід вивчати досвід невидимої і москитної повстанської армії, яка протягом майже десятиліття витримувала атаки добре озброєних армій московського окупанта!

С. КАРПАТСЬКИЙ

ДОСВІТНІ СИГНАЛЬНІ ВОГНІ

(Продовження, 2)

Народний месник — Лука Пилип

Пізно восени 1946 р. тереном бідного й обездоленого Воловецького району, Карпатської України, десь біля четвертої години по полудні, коли в лісах почало сіріти, мовчки й уважно, один за одним, пробивалася групка людей. На переді, метрів з 50, йшли двох з підтягнутими скорострілами, а за ними решта. Ці люди були в різних одягах і добре заосмотрені різною вогнепальною зброєю та гранатами. В кожного на шиї висів скоростріл советського, німецького або мадярського виробу. Вони йшли в напрямі села Пилипець, де на п'яту годину була домовлена зустріч біля найчарівнішої пам'ятки природи тієї місцевості — водоспаду Шипот, з іншою чотою, яка перетинала чарівні узгір'я села Подобівця.

Хто були ці переважно молоді, мовчазні, озброєні і задумані люди? Це були в більшості селяни з навколишніх сіл і сусідніх районів, які, втікаючи від «добровільного» зголошення в советську армію грабівників і злодіїв, від колективізації і «добровільного» переходу на московське православ'я та від усього того, що несла большевицька Росія, пішли в ліси, взяли в руки зброю і з'єдналися в рядах народніх месників під проводом свідомого, сміливого, відважного й безкомпромісового народнього ватажка Луки Пилипа.

Вже здалека було чути гул неповторного водоспаду Шипот, що падав майже з 13 метрової висоти у букові хащі під полонинами Ями, Мідяницька та Ряпіїчка. Чіпляючись за величезні брили, немов вічний мотор-двигун, його холодна й чиста вода гримить, народившись високо в горах, де кінчається ліс і відкривається простір полонин. Перші два водії зупинилися над водоспадом, а коли підійшла решта, тоді Лука Пилип, високий і плечистий, гордий і міцний як карпатський дуб, з чорними, густими вусами у чорному верховинському вуйоші, на якому золотим блиском відбивалися подаровані йому гуцульським кравцем погони, оглянувся на мить навкруги і промовив:

— Іване, розстав вартових, всім десять хвилин перепочинку разом з їжею. Курити забороняю. А ти, Дмитре, зустрінеш групу Василя і зголосиш їхній прихід.

Всі розмістилися. Було чути тихе шарудіння стяганої з рамен зброї. Через хвилину в руці кожного блиснув ніж, яким відтинали

кусні солонини і кроїли чорний житній хліб. Кілька метрів осторонь, припершись до товстого бука із схрещеними на грудях руками, що спочили на скорострілі, з напівзакритими очима стояв Пилип як вкопана в землю статуя велетня. Всі, хто знав його, добре усвідомлювали, що в його голові рояться думки. Вожак обдумує далші дії. Перед його закритими очима завжди яскравою смугою стояла постать рідної дружини Параски, яку десь півроку тому — в день виборів — НКВДисти закатували та пригвіздили на подвір'ї до дверей. Серце цього велетня було переповнене болем та пімстою. До нього тихо підійшов низького росту коренастий Дмитро, кашлянув і промовив:

— Брате «генерале», — Василь Л. з людьми прибув, через п'ять хвилин кінчають вечерю і відпочинок, жду наказу!

Пилип відкрив змучені очі, так ніби проснувся з глибокого сну.

— Всіх сюди на нараду.

Тоді, з вогняним відтінком на очах, він довго дивився в очі свого «сотенного» Дмитра Г. Всі розмістилися навколо генерала, а трьох сотенних — Іван Б., Василь Л. і Дмитро Г. стали найближче.

— Розбиваємося на групи по 25 братів у кожній, — промовив Пилип, і продовжував:

— Завтра в такий час — рівно в п'ять годин після обіду — зустрічаємося біля Сіневирського озера, під горою Озірною на старому нашому місці, а доти всі ви «позначите» всіх тих, що в списках, а голів сілрад і перших партійних секретарів приведете по нашому звичаю до мене «на сповідь». Після цього він відкрив свою пляшету і вибрав три папери, переглянув і продовжував:

— Я з своєю двадцятьп'яткою відвідаю села Торунь і Лопушне. Ти, Іване, села Нижній Студений і Лесковець, але не забудь про пограничників, своїх «колег», ти ж колись був чеським фінансовим і гранічарьом. Ти, Василю, загостиш до сіл Присліпа і Новоселиці. Не забудь про 30-членну вчора прибулу стежу НКВД, «поздорсви» їх від мене. А ти, Дмитре, заглянеш в Ізки і Буковець, прсчита'й «апостола» православному батюшці й запитай його «яка погода» в Москві. За їжу не забудьте.

Чотири озброєні групи відійшли виконувати свої завдання — боронити свій рідний народ від чужих московських наїзників, що силою поневолили вільний український верховинський люд, принісши в казкові вічнозелені Карпати насильство, поневолення і смерть. Селянин-повстанець, народній месник, узяв зброю в руки, щоб виконати перед Україною і Богом свій святий обов'язок, бо сила волі верховинця кріпка і непереможна.

Коли генерал Пилип зі своєю групою пересувався по Воловецьких лісах, він «загостив» в село Торунь недовго по півночі. Це була відважна група — молоді вівчарі, студенти з Іршавського і Хустського районів віком від 16 до 25-ти років. Цих бойових орлів і сміливих тигрів тримав біля себе Пилип. Вони вже не раз відзначилися в різних боях небувалою сміливістю і вмінням партизанки.

Серед молодих повстанців-месників був молодий лісоруб — 24-річний Степан, уродженець того села, який знав кожну хату, стежку й перелаз.

Сл. п. (Федір?) ОЛІЙНИК, визначний член ОУН, учасник Похідних Груп ОУН, розстріляний німцями в Білій Церкві, 1942 р.

Акція почалася з нижнього кінця, так, що закінчивши верхнім кінцем, можна було скритися в гущі лісу та податись до наступного села.

Перша хата, яку відвідали пилипівці, була хата комуніста Юрка Ситара. У мале віконце постукав Степан і назвав себе. Заскрипіли невеличкі двері й назустріч Степанові вийшов у полотняних ткацьких гатах господар. Хвилина, і він стояв із зав'язаними руками біля генерала, який спитав його:

— Скільки в тебе, комуністо, дітей?

— П'ятеро, — була відповідь.

Ситар весь трясся як стеблинка у полі під буйним вітром.

— Жити хочеш чесно, чи як юда і злодій, — якимось дивно пролунали слова Пилипа, які прорізували тишу села.

— Чесно буду, даруйте життя... і впав на коліна.

— Встань, волоцюго... На колінах завтра припадеш у церкві перед Богом і помолишся за тих, щось їм кривди причинив. Дарую тобі, собако, життя і знай, що коли не покінчиш з партією і запродавцями, а взнаю, що далі служиш іродові, то повішу на повір'ї. Хлопці, позначить собаку!

Відвернувшись, махнув рукою півкругом і подався в хату голови села, комуніста, запродавця і п'яниці Федора Черепанинця.

Степан Лісоруб сягнув у тайстрину, вибрав пеньок з круглого дерева, взяв молоток і порожній патрон з мадярського кріса. Другі взяли запродавця за голову, приклали до кінчика правого вуха дерев'яний пеньок, один із них приклав патрон на ту частину, де в дівчат і жінок чіпляють кульчики, кліпси і завушниці. Степан вдарив молотком і на закривавленому вусі зрадника забіліла дірка, що залишилася на все життя. Так »значив« Пилип комуністів і запродавців, — в праве вухо, — які обіцяли покаятися і повернутися до чесного життя, а голів сільрад і партійних секретарів — в ліве вухо.

Слідуючого дня після виконання завдань всі групи прямували на призначене генералом місце. Першою, як завжди, прибула славна двадцятьп'ятка Пилипа. Незадовго посходились всі сотенні зі своїми змученими людьми. Пилип промовив до Івана Цогли, славного вівчаря з Колочави:

— Братіку Іванку, розстав вартових і сам займися зустрічю наших людей. Я біля озера — на своєму звичайному місці — відпочину. Коли всі будете в зборі — розбудите мене. Прийдеш ти або Іван Б. А до того часу відпочивай... і, не закінчивши останнього слова, зник у гущаві.

Після п'ятнадцятихвилинної ходьби Пилип стояв недалеко чудового і незвичайного творіння природи — Синевирського озера, або як це в народі назвали — »морським оком«. Цей казковий куток рідного краю завжди полонив серце велетня Пилипа. Тут не раз сходилися після »полювання« пилипівці з різних напрямків, тут проводили довший відпочинок, бо навколишні ліси, гори,

а особливо залізобетонні бункери й дзоти, побудовані німцями під час війни (з укріплень т. зв. лінії «Арпада»), служили добрим прикриттям для відважних народніх месників.

І цей раз, як завжди, побачивши «Карпатське море», від подиву чарівної краси Пилип став немов вкопаний у землю. По рухові його очей було видно, що він фізично дуже змучений. В останній час часто відлучався на самоту, де сам боровся і страждав зі своїми думками, боровся в душі з виринаючими проблемами військових і непередбачених дій, стараючись розв'язати всі складні «завдання», що доля стелила перед ним щодня.

З боку заходу осіннього сонця золотом і темно-зеленою смужкою відбивався берег з протилежного боку, а над озеро залягав вечірній туман зі свіжістю навколишніх лісів. Гірський сокіл «грудою» падав звисока над озером, в останню мить затримався над гладесенькою і прозорою поверхнею, напився холодної водиці і широким розмахом крил відлетів, залишаючи від крил кругообразні хвилі, що рівномірно поширювались по золотистій поверхні, придаючи озеру кілька «морщин». Пилип глибоко дихав, його груди піднімались і ритмічно опускались як нагнітаючий ковальський міх. Змучені очі то відкривалися, то закривалися. Велетень віддався повністю духовому й інстинктовному сприйманню краси навколишньої природи.

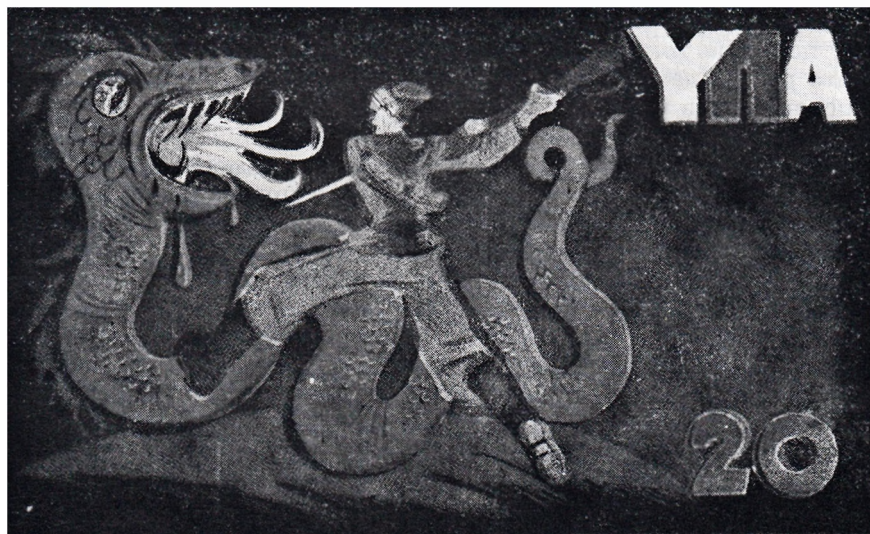
Поринаючи у глибоких думках та переживаннях, Пилип згадав легенду-розповідь діда Вовкулича про походження цього озера, яке на висоті 989 метрів над рівнем моря, з площиною дзеркального плеса в 7 гектарів, із середньою глибиною до 20 метрів, зі смереками, що росли посередині озера, утворюючи зелений острівець. Ця розповідь кожен раз знову і знову відкривала йому долю його обездоленого, але рідного народу. Дід Вовкулич, якого півроку тому поховали пилипівці з великою почитю, три дні перед смертю багато розповідав цікавого й пережитого, а коли дійшов до озера, то повертався в його бік і промовляв:

— Безтурбонто й щасливо жили тут в давнину бідні, Богом забуті люди — вільні вівчарі, що займалися полюванням та випасали вівці та інший скот. Час ішов. У гори прийшов пан. Працьовиті люди мусіли скоритися багатому панові і відтоді убогим стало їхнє життя. Та, як кажуть, не буває добра без лиха, і навпаки. Одної ночі велике стадо вовків напало на вівці та скот, і всіх з'їли. Молодий вівчар Іван ледве врятував своє життя. Він знав, що пан йому не пробачить того лиха, що трапилося, тому попрощався із заплаканою коханою, перейшов гарні Карпатські гори та подався в інші далекі світи — поїхав шукати щастя аж за синєе море.

Важким і тужливим було життя вільного вівчаря на чужині. Щоночі він довгими роками виходив на берег синього моря і на колінах оповідав йому свою тугу і біль за рідним, вічнозеленим, гористим Краєм, де залишив хвору матір і кохану дівчину. Так благав і просив Іван «всесильне-могутнє» море, щоб воно хоч

Ось декілька жетонів з України, які характеризують визвольну боротьбу УПА за незалежність українського народу (1950 рік).

одним своїм оком глянуло на його бідну Верховину, якій він посилає свою любов, уклін і вірність.

— І ось, — продовжував дід-вівчар Вовкулич, — трапилось чудо-диво: крізь землю раптом почалося пробивати море і в скорому часі затопило, поглинуло хвилями всю челядь із паном. Само ж задивилося, залюбилося у гордих, вічнозелених, казкових Карпатах і відтоді залишилося у них. Сине і чисте, мов морське око... — і, зідхнувши, дід Вовкулич додав:

— Кажуть, як прийде знову ворог в роді пана, Карпатське море пропаде в глибинах, всосавши зі собою тих, що знову прийшли поневолити нащадків вірного вівчаря Івана. Може той час, що поглине всіх наших ворогів, починаючи від мадяра і кінчаючи москалем, уже близько.

Коли сотенний Іван Б. розбудив Пилипа, велетень стояв спертий на німецький ручний кулемет на колінах і молився. Як піднявся й випростався, то його очі були мокрі, повні суму та перевтоми.

— Брате генерале, всі чотири групи людей прибули, всі в зборі відпочивають, сильно перевтомлені і ждуть наказу. Прихватили з собою 16 комуністів-лайдаків. В Прислоні, при гостюванні в НКВДистів одна куля попала в стегно молодого Федора Прокопа з сотні Василя Л. Доктор каже оперувати, але я би хотів з тобою сам-на-сам поговорити.

Мовчазний, маломовний Пилип, ніби відчуваючи прохання свого щирого друга, сів під дерево, глибоко глянув в очі Івана й тихо промовив:

— Кажи, брате, що хочеш, тільки обдумано й коротко, бо вже вечоріє, а в нас ще багато справ.

— Саме перше — це те, що людям, а особливо тобі, потрібно негайно і добре відпочити. Моє співчутливе серце друга й брата відчуває твій біль і відповідальність за людей. Моє око все бачить, навіть і те, що ти став ще більше мовчазним, сумним, і не без причини. Під час коротких відпочинків ти віддаюєшся окремо і серед лісної тиші та краси шукаєш душевного спокою, і не знаходиш. Не носи цей теръх¹ сам, а поділися з нами, самими вірними й відданими тобі і волі. Ми тебе зрозуміємо. Ти знаєш, що як прийде та хвилина і потреба, щоб померти за своє, ми будем помирати разом, — і присів недалеко Пилипа.

Пилип склав руки на підтягнуті коліна, глянув на останні відходячі лучі сонця, що протиналися через густий смеречник і зворушливо та тепло промовив:

— Ти сам бачиш, що наші ряди месників і борців за правду не рідшають, а ростуть з дня на день. Знаєш добре ситуацію, і те, що москалі роблять усе, щоб нас ліквідувати. Перед нами всіма, а особливо переді мною, велика відповідальність за всіх. Недалеко від нас діють українські повстанці. Моє серце диктує, що нам потрібно шукати шляхів до з'єднання і координації спільних дій, бо ми можемо один одного перебити, як це сталося минулого разу біля Кобилецької поляни... Переді мною завжди — і днем і ніччю — закатована і розп'ята на дверях хати рідна жіночка... Якби грім не втесав в мого сина Михайла на полонині, то сьогодні він мав би рівно 20 років... Всі ми перевтомлені. Заряджую відпочинок бодай на добу. Приготуй на завтра вранці після Служби Божої нараду братів-командирів з участю доктора, попа і двох учителів у цементній «колибі». Ще сьогодні вишли із самих витривалих стежу на гори в наші гнізда, бодай по двох-трьох, хай спостерігають навколо. Про завтрашній день наших людей кроїтьє моє серце і про долю рідного Краю... А зараз я хочу бачити раненого молодого Прокопа, сина мого приятеля.

Тоді Пилип встав, підступив до Івана, обняв його, поплескав по плечу й додав:

— Дякую за щирість, нам не вмирати, а жити потрібно...

Сотенний Василь Л. з опущеною головою, ніби винен за поранення Федора, підвів Пилипа до лежачого на яворнику раненого, блідість лица якого свідчила про втрату крові й болі.

— Федоре, брате мій молодий, чи болить?

— Болить, брате генерале, але хай болить... Аби тільки мій народ не боліло...

— Правду кажеш, брате, і відважно. Доктор сказав, що завтра вибере кулю, що застрягла в кістці. Поки видужаєш — зали-

1) Теръх — тягар.

шишся тут під наглядом, — і потиснувши гарячу, дряжачу руку молодця, звернувся до сотенного Василя та додав:

— Нагородити раненого і все виконати, щоб він став на ноги.

Позаду сотенний Іван Б. вже підібрав 15 добровольців — 5 звен по троє людей, а коли Пилип підійшов ближче, він витягнувся на струнко і доповів:

— Брате генерале, стежа в гори по вашому наказу готова до відходу. Перша трійка вирушить на гору Попадя, друга на Канчі, третя на Негровець, четверта на Менчул, а п'ята на Вишківський Горган. Всі озброєні відповідно, кожне звено одержало куккер², їжу і пробудуть там до зміни. Кличка — «Боржава».

Нічка-матінка повила в свої свіжі і сірі пелени Синевирське озеро, недалеко й навколо якого заринули в глибокий сон відважні пилипівці. Вартові мінялися щогодини, з навколишніх гущав доносився нічний неспокій сов і деяких звірів. «Морське око» своєю темною, прозорою поверхнею грудей звало навколишні гори, немов кохана свого нареченого. Спали і відпочивали, народні месники . . .

Глибоким сном спав Пилип, який був одногосно прозваний своїми вояками генералом. Було це в першій половині 1946 року, як до Пилипа дійшла через зв'язкових (сільських парубків) вістка, що в село Боронява, недалеко Хусту, московський єпископат призначив нового бородатого батюшку-попика з Росії, який завжди гостив у себе уповноважених і тероризував бідне населення переходом на «правдиву і святу віру предків». Однієї ночі Пилип загостив зі своїми людьми до того московського батюшки. Поки обрізав ножем бороду, батюшка розповів свій «славний» життепис, а саме, що він, бувший підстаршина «доблесной советской армии», працював у тих частинах політвідділу одної дивізії, де воячину спивають питним спиртом і наказують під грохит ворожих куль з криками «ура, за Сталіна, за родину» йти в бій на певну смерть. Хто з підпитих повертався або не виконував наказів, тих підстаршина — а зараз піп — скошував скорострілом. Після війни він закінчив шестимісячні курси теології³ і був «висвячений» православним батюшкою у священники і закинений «навертати» народ в Карпатах на «правдиву віру предків». Пилип наказав батюшці одягнути на себе гарні ризи й відправити Панахиду. Виявилось, що той батюшка панахиди за своєї кар'єри ще не правив і такої не знає. Пилип дав наказ зняти з «попа» ризи. Звичайно, після тієї нічної візити МГВіст-батюшка більше ніколи не відправляв Панахиди. Пилип вже мав неповних дві сотні людей.

*

Одного разу Пилип довідався від жінок, які несли продавати сир, сметану, молоко, яйця та інші домашні продукти на торго-

2) Куккер — далековид, льорнетка.

3) Читай — спеціальний вишкіл МГВ.

вицю до Білок і Іршави, що біля обіду в село Білки прибули три відділи стрибків для ліквідації «банди» в лісах, а Пилипа живого взяти в полон.

Почувши це, Пилип негайно підібрав одну чоту кращих своїх хлопців і доручив їм запакувати зброю в дерев'яні гелетки⁴, а на верх покласти сир, бриндзю, і тоді малим ріхликом⁵, переодягнені в просту бідну ношу селян, виїхали з села Довге до Білок. Тут вони розвантажили своє «добро» і на возах підвезли до школи, де якраз на подвір'ю ставали на збірку стрибки, щоб отримати відповідний інструктаж щодо «банди» Пилипа і самого їхнього вожака. Обступивши непомітно возами школу, з возів злетіли гелетки й сирні продукти, а в руках «торгашів сиром»-верховинців блиснули скоростріли й гранати . . . Посипався «бриндзьовий дощ». З більше ніж сотні головорізів в живих залишилося після першого сирохрещення біля десятка, між ними деякі ранені, що здалися в полон. Пилип всіх роззброїв, патроном з кріса «значив вухо» і відпускав з умовою, що коли б хтось із цих «позначених» ще один раз попався живим у руки, той стане перед судом народніх месників, які більшістю голосів вирішують долю.

Другого разу з районного міста Іршави виїжджали на вузьколінійній залізниці в сусідні села партійні вожаки, інструктори атеїзму та інша зграя. За зупинкою в селі Імстичово, біля річки Боржави, пилипівці зробили засідку, зупинили цей залізничний потяг, зняли всіх «високопоставлених пасажирів», яким Пилип весело запропонував піти з ним у ліс «гриби збирати», додавши з усмішкою, що «може комусь і ягоди попадуть . . .»

Генерал і його люди мали надзвичайно добрий і тісний зв'язок із народом. Пилипа всі любили, всі про нього знали й всюди повністю його підтримували. Він вийшов із обездоленого гуцульського народу, був його представником, і на відміну від свого попередника з села Колочави — Миколи Шугая, який «у багатих брав, а бідним давав», Пилип збройно захищав свій поневолений народ від лютого ворога людства й добра на світі — від московського злодія і бандита-народовбивці. Пилип, як і багато наших кращих синів, виконував святий обов'язок перед своїм рідним і найдорожчим народом.

(Далі буде)

4) Гелетка — посудина для бриндзи, сиру.

5) Ріхлик — паровіз, поїзд.

З браку місця ми були примушені перенести продовження праці Л. Полтави п. з. КИЇВ (Мала Антологія) до наступних чисел «Визвольного Шляху», — Редакція.

ПОЕЗІЇ З ПОНЕВОЛЕНОЇ УКРАЇНИ

Богдан ЛАВРА

УПІВЦЯМ — ВІЧНАЯ СЛАВА!

Упівці, витязі українського народу,
 Кланяються доземно вам і час, і доля,
 І пам'ятники слави вічної і шани
 Мурує з ваших подвигів безсмертних Воля,
 Та Воля, за яку ви боретесь до згубу
 Із ворогами всяких мастей та гатунків,
 Бо Україна наситилася по шию
 Усяких кривд і нужд, і збитків, і грабунків!
 Упівці, хрестоносці щастя і свободи,
 Записуються в ваші героїчні лази
 Шухевича і Коновальця, і Бандери
 Сини та внуки — цвіт Української Держави.
 Боріться й далі так, як знаєте боротись!
 Бог сповіщає остаточну перемогу
 Над москалями й кровопійною Москвою,
 Проторює до неї вам хрестом дорогу.
 Багато з вас загинули на полі бою.
 Багато з вас в Ґулагах мучаться і далі.
 Упівці, ваші вікопомні ідеали
 Відлунюються в Україні ідеалі!
 Упівці, витязі українського народу,
 Кланяються доземно вам Дніпро й Карпати
 І ваші імена, немов святі молитви,
 Навіки буде Україна згадувати!

ПРОКЛЯТТЯ КИЄВА

Я, Київ, місто слави і краси,
 Москву й Росію проклинаю
 За те, що вислали жахні часи
 На все, що божеством вважаю.

Я, Київ, місто Золотих Воріт,
 Москву й Росію проклинаю
 За те, що нагло руйнують світ,
 Якого мудрість представляю.

Я, Київ, місто Лаври та церков,
Москву й Росію проклинаю
За те, що мою мову — мова мов! —
Замінюють смітям відчаю.

Я, Київ, місто віри і хреста,
Москву й Росію проклинаю,
За те, що їх отруєні уста
Таврують вічність мого краю.

ДУХ БАНДЕРИ

Дух Бандери ходить по Україні,
Наче лицар Божого народу,
І дарує отчим домам світло,
І дарує людським душам згоду.

Дух Бандери ходить по Україні,
Мов ходив і Провідник колись-то,
Та усім свідомим українцям
Промовляє ясно й урочисто:

»Наша рідна Ненька-Україна
Стане вільним нашим краєм знову
І на кожному кроці будем чути
Тільки нашу солов'їну мову.

Ми отямились і схаменулись,
Навкруги України муром стали,
Та уже навіки не зазнаємо
Жодної московської навали!«

Дух Бандери ходить по Україні,
Наче месник Божого народу,
І приносить в кожну хату щастя,
І приносить нам усім свободу.

Богдан Лавра — крайовий автор, патріотичні твори якого ми вже не раз друкували на наших сторінках. Ці та інші вірші, які появляться згодом, продісталися на Захід шляхом українського Самвидаву.

Лариса МУРОВИЧ

НАПЕРЕДОДНІ БОЇВ

Як ще не погасли московські пожари,
 Вже рили чорнозем німецькі вандали,
 Арканили молодь, мов давні татари,
 На рабську роботу в ясир відправляли.

В кацетах наш Провід позбавили волі,
 Щоб обезголовлений нарід скорити, —
 Одначе й природа, у часі сваволі,
 Готова була Рідний Край боронити.

Галуззя дубів позгиналися в луки,
 До пострілу жолуді стали готові,
 І ріки із дна підняли каменюки,
 І скелі карпатські шептались у змові.

Коли ж світле сонце, від заходу й сходу
 Затьмили ще більше хмар чорні облави,
 Чекали усі патріоти народу,
 Чекали гарячої днини розправи.

І раптом команда з ОУН задзвеніла:
 — Створімо УПА! Треба збройної мови! . .
 Напружена в тіні народньому сила
 З'єдналась одвічним спорідненням крові.

Будь благословенна, Декадо Героїв,
 В якій найцінніший — Дух Самопосвяти, —
 Бійців спершу Він володарно озброїв,
 А потім, аж потім — гранати й гармати!

ДРУЖНЯ РОЗМОВА

Кажуть, що громи на полі слави,
 Навіть Музу змушують мовчати . . .
 Марку ратній, Марку Боеславе,
 Як ти міг тоді пісні складати?

— Ой, не вір, Ларисо, в поговори,
 Що тікає Муза від повстанця,
 Таж вона верстає з ним простори,
 Де звільнитись треба від займанця!

Я без Неї жив би завжди в тузі
І ніде не мав би супокою,
А як з Нею, — то сурмлять і друзі
Нашою крицевою сурмою.

Потім разом боремо тирана, —
Музи рать усе в похід готова,
І чим глибша в Ній серцева рана,
Тим гостріша бойова в нас мова.

З Музою зіллялись ми в єдине.
Думкою і цілою душею
Інструментом став я України,
Бож та Муза . . . бож вона є Нею!

Марку ратній, Марку Боеславе,
Не забуду дружню цю розмову,
Але де ж ти, де ж — поете бравий?
Щойно був, — і вже немає знову.

Ти відвідуй нас щодня аж двічі,
Раз — від Бога, раз — від України,
Щоб думки твої, неначе свічі,
Сяли в пітьмі на шляхах чужини!

Марко БОЄСЛАВ

ВСТАВАЙ, НАРОДЕ!
(»Вітай, Ісусе«)

Вставай, народе, з ярма-неволі
Розкутий, розкутий!
Помсти за кайдани, жорстокі рани
І кнути!

Ставайте в лави тверді, незламні!
До зброї! До зброї!
Не знайте ні жаху, ані прокляття,
Герої!

Допоможи нам здобути державу,
Ісусе! Ісусе!
Наш полк завзятий у бій за славу
Вже рушив!

ВИЯВИ СОЛІДАРНОСТІ В 40-РІЧЧЯ УПА

Вінніпег, 3 вересня 1982

*Блаженніший Андрей — Митрополит Української
Греко-Православної Церкви в Канаді*

Дякую сердечно за листа в справі святкування 40-річчя організації УПА, героїчної збройної сили для боротьби за волю й славу України.

Тишимося та радіємо, що Світовий Український Визвольний Фронт і Товариство кол. Вояків УПА влаштовують святкування 40-річчя створення збройної сили — Української Повстанської Армії — УПА, яка своєю героїчною боротьбою й жертвенністю вписала золоті сторінки в історії України.

Відаючи святкуванням належну пошану, українці всього світу проголошують: *Слава борцям за Вільну Самостійну Українську Державу! Слава Україні!*

† *Андрей, Митрополит*

Вінніпег, 20 серпня 1982

*Високопреосвященніший Кир Максим Митрополит
Української Помісної Католицької Церкви в Канаді*

Дуже дякую за Ваше запрошення до участі в Світовому Почесному Комітеті для відзначення 40-річчя створення й дії Української Повстанської Армії — УПА.

Оцим дуже радо приймаю Ваше запрошення до участі в цьому Світовому Почесному Комітеті для гідного відзначення 40-их роковин цих геройських визвольних змагань нашого українського народу.

З побажанням Божого благословення в Вашій дальшій праці здоров'я Вас щиро, Пане Голово, і остаюсь все Вам відданий у Христі Господі.

† *Максим, Митрополит*

20 серпня 1982

*Преосвященний Владика Кир Ізидор,
Єпархія Торонто*

Прохаємо прийняти вислови щирої подяки за ласкаве звернення, що ми від Вас одержали.

Радо приймаємо запрошення стати членом Світового Почесного Комітету.

Бажаючи Вам усякого блага та незмірних благодатей Всевишнього в усіх Ваших благородних починах, щиро Вас здоровимо у Христі Ісусі,

† *Ізидор, Єпископ*

7 вересня 1982

Преосвященний Владика Кир Іван

Слава Ісусу Христу!

Дуже дякую за запрошення до Почесного Комітету для патронату відзначення 40-ліття Української Повстанської Армії.

Для мене це дійсно велика честь, щоб щонебудь зробити для виявлення пошани й вдячності всім тим, що серед надзвичайно трудних обставин, з піднесеною головою, зі зброєю в руках боронили це, в що вірили, що лишили нам наші предки і що дав нам Всемогучий і Милосердний Господь Бог.

В Австралії, як бачу, також приготовляємося для вшанування 40-ліття УПА і я, що зможу, то поможу.

Хай Всемогучий і Милосердний Господь Бог благословить всі Ваші зусилля і Ваших співробітників для відзначення цієї важної і світлої сторінки нашої історії

в Христі відданий

† Іван Прашко, Єпископ Мельборський св. Петра і
Павла для українців католиків в Австралії, Новій
Зеландії й Океанії

7 вересня 1982

*Преосвященний Владика Інокентій Лотоцький,
Українська Католицька Епархія Св. Отця Миколая, Чикаго*

Слава Ісусу Христу!

Світла Президіє!

Дякую за повідомлення з дня 31 серпня ц.р., що Світовий Український Визвольний Фронт і Товариство бувших Вояків УПА відзначуватимуть сорокріччя створення Української Повстанської Армії.

Святе Письмо з подивом висловлюється про біблійних повстанців, які не скорилися перед наїзником — Антіохом, але відважно — неустрашимо станули в обороні рідного краю, кажучи: «Підіймім народ наш з його занепаду, воюймо за наш народ і за його святиню» (1 Макавеїв 3,43). «Бо ліпше нам у бою вмерти, ніж споглядати на злидні нашого народу й нашої святині» (Там же, 59-60).

Українська Католицька Церква завжди поручала й поручає Господеві тих борців-героїв, які з любови до рідної Батьківщини борються за свободу й віддають своє життя «за друзів своїх».

В цей ювілейний рік — 40-ліття створення Української Повстанської Армії — особливим способом поручаю Божому милосердю всіх тих наших вояків, що полягли в бою за визволення нашого народу, а на тих, що з волі Божого Провидіння втішаються життям і здоров'ям, благаю в Господа обильного благословення.

Остаюсь Вашим слугою у Господі

† Інокентій, ЧСВВ, Єпископ

Витяги з листів членів Почесного Комітету для вшанування героїської боротьби УПА до Голови УДП і ОУН Ярослава Стецька

«Самозрозуміло, що я радий узяти участь у Почесному Комітеті і сподіюся, що він буде дуже успішним»... — пише *Його Королівська Величність Отто фон Габсбург*.

Сенатор Беррі Голдвоттер уважає, що «це велика честь для мене бути членом Почесного Комітету УПА. Я ціню це високо, що Ви подумали про мене».

Британський генерал *сер Вольтер Волкер* з великою приємністю приймає запрошення стати членом Почесного Комітету, щоб гідно відмітити сорокріччя створення УПА. «Шлю Вам мої найсердечніші почуття і найкращі побажання для Вашої гідної подиву й відважної місії».

«Зарахуйте мене до нього (мова про Почесний Комітет). Це честь для мене. Бажаю Вам якнайбільшого успіху. Висловлюю мій найглибший подив до Вашої довгої, невгнутої боротьби проти страшних перешкод, яким Ви не здаєтеся» — пише *ген. Брюс К. Голловей, США*.

Також почесно для себе бути членом Комітету для вшанування УПА вважає *ген. Даніель О. Грагам*, голова організації «Нью Фронтієр» з осідком у Вашингтоні, США.

Американський *ген. Джон Сінгльвб*, приймаючи запрошення стати членом, засилає «з нагоди сорокріччя створення Української Повстанської Армії всім членам Організації Українських Націоналістів сердечні GRATULACIJE і сердечні привітання. Героїчні чини Української Повстанської Армії були добре відомі ворогам та приятелям теж, а сьогодні вони є джерелом надхнення борців за свободу по цілому світі».

Генерал Вего В. К. Чіанг, комендант найвищої військової академії в Національному Китаю, дякує, що його запросили стати членом Почесного Комітету «Відмічати героїську національно-визвольну боротьбу України, яка була ведена на два фронти — проти нацистівської Німеччини й большевицької Росії, — це честь і привілей».

Голландський *ген. Дарон Дж. А. Бентінк* пише: «Ваше запрошення надзвичайно ціню. Це завдяки допомозі УПА в 1944 році я міг виїхати з окупованої нацистами території (тобто Західної України — прим. «ВІШ») й у доброму здоров'ї дістатися до Великобританії. Бажаю Вам якнайкращих успіхів у Вашій безперервній, постійній боротьбі за вільну, самостійну й демократичну Українську Державу!».

«Як Президент Філіппінської Ради за Свободу Світу і Комендант Філіппінського Відділу Американського Легіону уважаю почесно стати членом Вашого Комітету, який пропонує Ваша високопрестижева Організація, цілі якої я поділяю. Вдячний за Ваше запрошення, засилаю якнайкращі побажання успіхів!»... — *Ген. Алегсо С. Сантос*.

Канадський *генерал В. Д. Вітакер*, радіючи, що може стати членом, пише м. ін. «... вірю, що Ваша справа є великої ваги й тому заслуговує на велику підтримку».

Австралійський генерал Ф. П. Серонг: «Приймаю запрошення з приємністю і в найглибшій покорі. Свободолюбиві австралійці підтримують Вас. Ми відкидаємо комунізм, ми відкидаємо московський імперіялізм. Ми прирікаємо нашу підтримку боротьбі за свободу поневолених народів».

Данський полковник Пребен Кілл, приймаючи запрошення, пише: «Не буде доти краще у світі, доки російська імперія не буде розчленована, а поневолені народи будуть визволені з-під комуністичного ярма! Бажаю Вам і Вашій Організації багато успіхів. Ваша праця не була ніколи такою важливою, як є сьогодні».

Д-р Ку Ченг-канг з Національного Китаю, почесний Голова Світової Антикомуністичної Ліги, приймаючи членство, висловлює свій «найвищий подив для героїської національно-визвольної боротьби України, яку ведете впродовж останніх сорок років».

«Як автор численних статей про УПА і книжки «Герілляс за залізною заслоною» я не можу інакше, як лише заманіфестувати мою тотальну приналежність (до Комітету). Я обіцяю використати всі доступні можливості, щоб допомогти новими писаннями про славну Українську Повстанську Армію» — пише аргентінець Енріке Мартінез Кодо.

«Націоналізм і християнство в Україні взаємно доповнюються також в суспільному, рідинному і т. п. аспектах. Обмежування християнства до регулювання лише «абстрактних» проблем заробного життя — без прямого відношення до відповідних обов'язків у практичному житті — є консенсом і джерелом конфліктів. Неслушним було б замшати за Церквою, за релігією лише метафізику, теологію і т. п., а за націоналізмом усю живу практику життя з морально-етичним її аспектом. Тоді Церква зависла б у повітрі і створила б для себе порожнечу, внаслідок якої вона була б усьогожнена з якоюсь домінантною соціально-політичною системою, згл. з кожною, справедливою чи ні, що в означеному часі на означеному просторі панує. Типовим явищем є Церква за царизму, большевизму, російська Церква, яка афірмувала і афірмує все, що від царя чи Леніна.

Український націоналізм сходиться з християнством в утвердженні життєвого ідеалізму, обмеженні егоїзму, піднесенні примату «за друзі своя» перед особистою користю, в афірмації родини, в ідеалістичному й альтруїстичному відношенні до життя одиниці, в оцінці людини як Богоподібного ества. Християнство ушляхетнює духовість нації, проти стоїть такому страшному тепер отвариненню людини. Лише внаслідок дехристиянізації життя можливим стало виникнення нацизму і большевизму...»

(З матеріалів IV ВЗ ОУН: «Християнство й націоналізм; Церква й держава»; БУП ч. 10, стор. 90)

НА АКТУАЛЬНІ ТЕМИ

Олег РОМАНИШИН

ПАРТОКРАТІЯ ЧИ РОСІЙСЬКА ІМПЕРІЯ?

Недавно газета «Новий Шлях» (19 і 26 червня ц. р.) помістила без коментаря статтю ген. П. Григоренка п. з. «Трошки про партократію, а більше про діло».

Під таким наголовком статті криється пряма нападь на середовище і членство Організацій Українського Визвольного Фронту, що базується на дезінформації, неправді і перекручуванні фактів і політичних становищ Українського Націоналістичного Руху. Стаття, будучи частиною теперішньої неперебірливої нагінки на ОУН і ОУВФ, вимагає належної оцінки від української читацької громади порядком її систематичної конфронтації з фактами і дійсністю.

Одне із основних завдань статті ген. Григоренка звучить так: «... дати відсіч у пресі визвольнорухівським брутальним нападам на советський правозахист і зокрема на Українську Гельсінську Групу, на окремих її членів і на Закордонне Представництво». А під кінець статті він каже: «А от визвольнорухівцям «Україна» напевно не простить їхніх дурних і часто-густо огидних випадів проти Української Гельсінської Групи, проти її окремих членів і Закордонного Представництва, ...».

Якщо б ген. Григоренко сумлінно і з об'єктивністю приглянувся дійсності, то не міг би не запитати, що Визвольний Фронт від самого початку був — і далше є — тією передовою силою, яка зосередила всі свої можливі людські і матеріальні ресурси для оборони України і її нескорених борців, включно з членами Української Гельсінської Групи.

Ген. Григоренко не повинен забувати, що Український Визвольний Фронт немало зусилля вклав на захист і за звільнення українських політ'язнів — і самого ген. Григоренка та багатьох інших, без огляду на їхні переконання. Український Визвольний Фронт боровся за звільнення усіх тих українських політ'язнів, яким вдалося вирватися з СРСР у вільний світ і які або стали членами Закордонного Представництва УГГ, або працюють самостійно.

Середовище Українського Визвольного Фронту завжди солідаризується з усіма організованими та індивідуальними проявами боротьби проти російського окупанта і його большевицької системи на українських землях та на територіях інших поневолених народів і завжди дає максимальну підтримку усім громадянам-патріотам України, які заступають безкомпромісові, антиімперські позиції, незалежно від їх особистих політичних переконань, релігійної приналежності чи походження. Це задокументовано не тільки словом, але й ділом, а факти доступні кожному, хто має добру волю їх належно розглянути й оцінити. Тому ген. Григоренкові поширювати наклепи про якісь «брутальні»

і «огидні випадки проти Української Гельсінської Групи» з боку УВФ —прямо не личить.

Чергове питання, яке слід відмітити, відноситься до оцінки ген. Григоренком Советського Союзу, як імперіяльної держави і явища спротиву та боротьби в межах есесерівської території. Свою аналізу ССРСР і явища спротиву ген. Григоренко зводить — мабуть в наслідок його марксистської діалектики — до двох спрощених спільних знаменників: ССРСР — це імперія «партократії», а спротив — це «советський правозахист». Поминаючи лайливу лексику на адресу УВФ, ген. Григоренко оцінює ССРСР у контексті «партократії» ось так:

»Визвольноронтовці забруднили гори паперу, щоб довести, що партократії в дійсності нема, що її придумав ген. Григоренко, щоб задурити голову і засліпити очі українцям і таким чином сховати справжнього ворога України...

Отже, нова пануюча, раніш невідома експлуататарська кляса в ССРСР і інших так званих соціалістичних державах реально існує. І саме вона душить усі підкорені їй народи, в тім числі й трудових росіян... Так само і з русифікацією. Запроваджує її пануюча кляса, а не російський народ...

У нас з народом Росії спільна біда і спільний ворог. І біда, що «визволителі» того не розуміють. Пропагандивна служба УПА розуміла і зверталась до росіян, як до спільників. Треба і нам навчитись відрізняти партократію Росії від російського народу. А в нас тепер розплодились розумники, що безглуздо репетують: «Росія — наш історичний ворог», «Залізом і кров'ю розв'яжемо наш історичний спір з Росією». При цьому забувають, що заліза в нас немає, а свою дурну кров крикуни навряд чи хочуть лити. Скоріш усього вони бажають знайти тих, хто робив би це за них, заки вони захоплюватимуть державну владу, настановлятимуть замість комуністичної партократії свою — теж партократію.

То була б страшенна трагедія, якби народне рушення проти партократії і за ліквідацію советської імперії обернулось на міжнаціональну різню...

І міжнаціональна ворожнеча тільки посилить національну партократію, дасть їй можливість виступити речником самостійної «соціалістичної» або, може, «народної» України. Той, хто хоче іти в майбутнє з закликом воювати Росію, робить велику шкоду справі усамостійнення України. Це гасло за певних умов може стати провокаційним, бо штовхне ледве народжену, або ще тільки народжану державу на війну, якої виграти не можна. Розумні керівники мусять провести наш народ до повного усамостійнення без зовнішніх війн. УНР не могла того зробити. Вона воювала з Червоною і Білою Росією, Польщею і Румунією, та ще й з доморослими «батьками» та «матусями». Ці війни значною мірою спричинились до поразки УНР. Уряд УНР дуже добре розумів, яку небезпеку створюють ті війни для незміцнілої держави. І намагався прийти до замирення».

Твердження ген. Григоренка, що, мовляв, УВФ заперечує існування панівної кляси в імперії, не згідні з правдою. Ген. Григоренко — всупереч історичній і політичній дійсності — уважає цю панівну клясу (чи, як він каже, «партократію») якоюсь нібито окремою «нацією» чи «республікою», яка поневолеє усі народи, включно з Росією — тоді, коли гіркий досвід вказує на те, що існуюча панівна кляса в ССРСР — це твір органічного російського імперіялізму, який несуть впродовж століть не якісь аморфні «партократи», а такі «русській человек». А факт, що Москва завжди вербувала собі на поміч яничарський і опортуністичний елемент, ніяк не міняє життєвої дійсності, що Росія є панівною нацією, а Україна (і всі інші підбиті народи) є поневоленою нацією.

Якщо б пристосувати «аналізу» ген. Григоренка до історії інших народів, то вийшли б такі чудасії, що римською, британською, еспанською, португальською, турецькою, австрійською і т. д. імперіями керували «партократії», а не «поневолені» римляни, англійці, еспанці, португальці, турки, австрійці.

Або можна домовитися до такого абсурду, що німці не винні за імперіялістичні злочини Третього Райху і його «нової Європи» — звинила нацистська «партократія», бо, мовляв, німці були також «поневолені» разом з французами, поляками, українцями і т. д.

А вже ніяк не можливо собі уявити, щоб хтось за часів гітлерівської «нової Європи» міг теоретизувати, що (парафразуючи ген. Григоренка) «той, хто хоче йти в майбутнє з закликом воювати Німеччину, робить велику шкоду справі усамостійнення Франції, Бельгії, Голляндії, України, Польщі, Білорусії, Югославії, Росії...» Сам генерал дуже добре знає, що за таке карали на горло, незалежно від національності.

Ми всі згідні, що колись Кочубеї-поміщики, а сьогодні Кочубеї-«партократи» допомагають творити «Велику руїну», як писав Шевченко. Але ген. Григоренкові важко признати, що коли б Москва (і Варшава) не завоювали України, то не було б Кочубеїв — не було б поміщиків і партократів українського роду. Не було б русифікації. Не було б також советського генерала і викладача військової академії ім. Фрунзе у Москві ген. Пйотра Грігоренка, а був би генерал українських збройних сил і викладач військової академії в Києві — ген. Петро Григоренко. Це не є сказане із сарказмом чи з докором, а радше як приклад болючої окупаційної дійсності, яку Україні накинута Москва і жертвою якої — як і багато інших — став ген. Григоренко. Цієї дійсності, на жаль, генерал ще не зумів збагнути.

Навіть статистично велику перевагу у так зв. «партократії» — особливо на керівних і сенситивних місцях — держать у своїх руках росіяни.

Сьогодні, мабуть, уже всі українці є «за» самостійну Україну. Але у нашій ситуації національної визвольної боротьби настільки ж важливим є чітко ствердити: хто є ворогом-окупантом і як з ним боротись. Аж ніяково робиться тепер, коли з кимсь треба дискутувати, чи Москва є, а чи не є ворогом самостійності України. А вже прямо бере

українця досада, який сам себе поважає, коли ген. Григоренко пише, що потреба воювати проти окупанта (Росії!) «робить велику шкоду справі усамостійнення України» і що це «усамостійнення» можна osiąгнути тільки «без зовнішніх війн». Він також перестерігає перед «національною партократією» (що це таке?), яка може виступити «речником самостійної», «соціалістичної» або, може, «народної» України. Чи тут генерал перестерігає перед можливістю повстання майбутньої Української Народної Республіки... з уваги на стиль 1918...? Це вимагає в'яснення від генерала, а генералові треба в'яснити і пригадати українську історію, що Україна за останніх 800 років ніколи не вела «зовнішніх війн», а оборонні і визвольні війни, і то на своїй території. УНР зазнала поразки не через те, що йшла завойовувати Росію, а через те, що Москва — з допомогою тогочасних українських любителів подібних теорій «партократії» — фізично прийшла в Україну, щоб у крові втопити відроджену українську державу. ОУН-УПА теж не провадили «зовнішньої війни», а воювали проти німецького і російського наїзників, які вступили на українську землю.

Врешті, як може ген. Григоренко і Ко. обвинувачувати українців — поневолену націю — у веденні «зовнішніх війн» проти окупанта — Росії, яка вже загарбала майже половину світу?! При такій «логіці» поневолений український народ став «агресором», а його московський поневолювач — «жертвою»... Чи як?

Якщо ген. Григоренко не має бажання сприймати історичної і політичної дійсності в площині українсько-російських відносин тому, що вона покривається із становищем середовища Українського Визвольного Фронту, то він не може зігнорувати погляду на ці справи таких авторів в Україні, як Степан Говерля, який у своїх писаннях «Дисидентство» і «Дерево національних задач» (вони були опубліковані недавно в українській пресі і журналах) розкриває суть проблематики, про яку тут іде мова. У «Дереві національних задач» («Гомін України», ч. 31-32, 1982) Степан Говерля стверджує таке:

«Україна не характеризується цими ознаками незалежності. Священна Даність, якій підлягає усе «дерево національних задач», за що Україна боролася протягом століть, знову сплюндрована окупантом. Після проголошення Української Народної Республіки й короткого періоду суверенності — Москва почала підступну, неспровоковану агресивну війну, скупувала слабку на той час молоду державу, що знаходилась в стадії становлення, розмістила на території України окупаційні війська і знову включила її в склад своєї імперії. Сьогодні Україна в становищі далеко трагічнішому, ніж статус колонії. Ми — не громадяни своєї держави. Ми, по суті, навіть не повноцінні члени своєї національної родини, що живуть і працюють на власній землі задля блага свого народу й себе самих. Ми — знедолені московські невільники й лакеї, що їх імперська нація експлуатує у своїх цілях, використовуючи і як доброякісне та безвідмовне гарматне м'ясо, і як наймитів та кріпаків на господарському освоєнні її диких просторів, і як добірний генетичний матеріал для поповнення та збільшення її

інтелектуального, духовного та людського потенціалу. Тому для українців «деревом національних задач», або найосновнішим його відгалуженням має бути формування та розробка сукупності таких національних задач, які стали б могутнім двигуном у русі нації до її мети — ліквідації свого колоніального становища, задач, що вернули б Україні суверенітет, державність, повноцінне національне життя й повноцінність серед націй світу».

У такому, власне, контексті відносин між панівною нацією Росією і поневоленими народами Степан Говерля розглядає у своїй праці «Дисидентство» це складне явище спротиву імперії, яке ген. Григоренко звів до спільного знаменника «советського правозахисту»:

«Але щодо змісту її задач усіх імперських сил, що виступають під назвою «дисидентство», назва надто загальна, абстрактна й часто об'єднує несумісні, колізійні течії: дисидент — український націоналіст, борець за державність України і «дисидент» — російський шовініст, який виступає лиш проти окремих сторін комуністичної системи.

Загально же дисидентство, інакодумство — це послідовна, чітко зформована, а часто й стихійна світоглядність людей, несумісна (повністю чи частково) з офіційно проголошеною комуністичною ідеологією, а також розбудованою на основі цієї ідеології політичною системою однопартійної тоталітарної диктатури панівної імперської нації і веденою нею політикою — зовнішньою, внутрішньою національною, соціальною, економічною, в сфері релігії, культури, науки, освіти і т. д. Ця заявлена активно (чи пасивно) система поглядів людей, приналежних до різних націй, суспільних верств, груп, прошарків, що живуть в умовах тоталітарного режиму, як безпосередньо в межах російської імперії, так і в системі її сателітної орбіти. Дисидентство цих неєднорідних за своїм статусом націй знаходиться й на різних щаблях становлення, загальної кількості активних учасників Руху, їхнього інтелектуального й соціального місця, практичних результатів діяльності, а отже й впливу як на власні народи, так і на світову громадськість, на її реакцію щодо нуртуючих процесів.

Дисидентство таким чином є водночас і суспільним явищем, породженим усією большевицькою системою, і продуктом загальноімперським і суто національним. Вміщаючи в собі субстанціальну єдність та ряд спільних ознак, воно разом з тим відбиває неоднорідну складність національного буття багатьох народів, що живуть у різних умовах тоталітаризму. Також воно відбиває і різний ступінь уярмлення цих народів в наслідок різновеликої міри утисків, що їх спроможний застосувати безпосередньо режим до кожного окремого народу, так і приналежності дисидентства до націй поневолених, сателітних чи панівної. Отже, навіть цими окремими, правда, найсуттєвішими ознаками, кожне національне дисидентство відбиває і відмінність та автономність власного статусу і глибину та повноту засилля режиму, і тягар та тривалість колоніального ярма, і міру винесених національних трагедій, і величину та масштаби людських жертв, і об'єм плундрувань культури, а звідси — стан національних сил опору як міру їх вольових потуг у

поступі нації до свободи. Таким чином, відбиваючи усім тим різний вимір потужности активного дисидентства та ще цілий комплекс національних особливостей, тобто відбиваючи різні «дерева національних задач», дисидентство, як назва суцільного явища, загально відбиває сутність цього явища, не відбиваючи в той же час суперечливих внутрішніх процесів, які відбуваються в ньому, зокрема між нерідко конфронтуючими складниками явища — опозицією панівної імперської нації і національно-визвольними рухами поневолених.

Існують і інші аспекти, що нівелюють якісний зміст цього явища. Наприклад, поняттям «дисидентство» охоплюють:

українські, вірменські, литовські, грузинські націоналісти, що ставлять собі метою ліквідацію колоніального ярма, самовизначення своїх народів і утворення національних, суверенних держав;

російські демократи й просто російські противники большевицької диктатури, що, як і перші, шукають альтернативних тоталітаризмові моделей майбутніх політичних систем, проте на відміну від демократів, (котрі значною мірою усвідомлюють вагу національного питання як фактора) розробляють своє «дерево національних цілей та задач» виключно з шовіністичних імперських позицій і вороже настроєні до національно-визвольних рухів («дисидент» Огурцов: «Любое сформированное украинское правительство будет уничтожено нами в течении двадцати четырех часов»)...

Ген. Григоренко теж «перестерігає» перед «міжнаціональною різницею» і «міжнаціональною ворожнечею», яка мала б виникнути в процесі визвольної боротьби України проти Росії. І знову — росіяни завоювали Україну, вчинили фізичну й духову різницю над її народом, а генерал перестерігає *українців* перед «міжнаціональною ворожнечею»... І доказуй, що в Батурині москалі вирізали українців, а не українці москалів десь у Суздалі; що москалі зруйнували Січ, а не запорожці Москву; що голод на українській території вчинила Москва, а не Київ на російській території; що Москва поселила в Україні понад 10 мільйонів російських колоністів на місце мільйонів винищених і вивезених українців; що Москва намагається усіма засобами русифікувати Україну, а не Київ українізувати Росію; і т. д. без кінця. Цікавим є теж те, що Москва по сьогодні живає цього самого «оскарження», що і ген. Григоренко, про «розпалювання міжнаціональної ворожнечі», проти кожного українця, який не приховує своєї національної свідомости.

Український народ завжди хотів і хоче жити вільно у своїй власній самостійній державі у мирних стосунках із своїми сусідами, включно із Росією. Політика українського самостійника чи то за часів Перших Визвольних Змагань і періоду державности УНР, чи то за часів Других Визвольних Змагань, започаткованих 1941 р. Українським Державним Правлінням і проваджених ОУН-УПА-УГВР, ніколи не мала за ціл розпалювати «міжнаціональну ворожнечу» чи, ще гірше, «міжнаціональну різницю», а звільнити українську територію від окупантів. На жаль, в історії України немає ані одного випадку, щоб якийсь наїзник чи окупант «добровільно» залишав Україну і «дарував» їй державність.

Тому, не зважаючи на становище ген. Григоренка, процес національного визволення українського народу, боротьба за державу таки завершаться конфронтацією з окупаційними силами Росії.

Мимо дезінформаційних тверджень ген. Григоренка, політика і настанова ОУН і УПА супроти російського народу залишилися незмінними від самого початку по сьогодні. У «Маніфесті» VI Великого Збору ОУН, який був поміщений в українській пресі цього року, в окремому зверненні до росіян сказано таке:

»Не треба приховувати правди, що не лише провідна верства, але російський нарід є носієм російського імперіялізму. Без його активної підтримки російська імперія давно розпалася б. Большевизм — це твір російської духовости, як це стверджують теж визначні російські мислителі (як Ніколай Бердяев)...

... У добі закономірного розвалу імперій закликаємо російський народ зірвати зі своїми загарбницькими зневоленнями народів і людей, а задовольнитися своєю національною державою на своїх корінних етнографічних землях, не чекаючи кінця подібного до націонал-соціалістичної німецької імперії...

Ніхто не прагне нищити вашої держави на вашій корінній етнографічній землі. Живіть собі там як спокійні люди, які прагнуть волі й миру для своїх дітей і внуків. Зробіть чимскоріше порядок зі своїми загарбниками і грабіжниками, щоб не зустріла вашу країну доля, гірша нацизму. Кінчайте самі з тиранією й імперією, заки скінчать із нею у страшній боротьбі уярмлені народи! Щадіть кров і життя своїх дітей, жінок, братів і батьків! Ми не прагнемо помсти, але ми прагнемо волі й незалежності! Будуйте свою російську державу на своїй землі, але геть із земель усіх поневолених народів, геть із нашої України!»

На тлі повищих тверджень український патріот-самостійник вітати-ме кожного росіянина як свого союзника, який ділом зайвється за розвал і розчленування російської імперії (під шильдом ССРСР) на самостійні держави поневолених народів на їхніх етнографічних землях. З російськими імперіялістами ми не маємо ані «спільної біди», ані «спільного ворога»!

Однією справою є спір і полеміка, а другою ненависницька лайка. Тому ген. Григоренкові не личить прозивати членство Українського Визвольного Фронту «крикунами», а їхню кров «дурною». Генерал хай усвідомить собі, що він ображає численних членів ОУН-УПА, які з честю таки проливали свою кров у боротьбі проти німецького фашизму і московського большевизму — чи то на полі бою, чи то в німецьких і московських «млинах смерти» і то в тих часах, коли сам генерал ще був по большевицькій стороні «барикади». А вже прямою наругою-провокацією є з кпинами («визвольники», «визволителі») казати, щоб УВФ «відверто приєднувався до комуністів», тому що це середовище — як і кожен національно думающий українець — не поділяє мильного становища ген. Григоренка, мовляв — ССРСР це імперія «партократії», а не Росії. Це говорить советський генерал (який сам

вступив в КПСС ще у 1927 р.) членам того середовища, для яких ціль визволення України від російської окупації і її большевицької системи є життєвим пріоритетом.

Останньою справою, яку коментує ген. Григоренко у своїй статті, є Гельсінський Заключний Акт і проблеми, перед якими стоїть «Закордонне Представництво» генерала. Нас цікавить лише перша половина справи. Ген. Григоренко про Гельсінський Акт дослівно пише так:

»Це унікальний документ. Советам він був потрібний, і до того ж якнайшвидше для узаконення советських завоювань у Європі і повенних європейських кордонів«.

А кільканадцять рядків нижче:

»Для себе я відповідаю твердо: треба зробити все можливе, щоб не допустити до розриву Гельсінського Акту. Він нам потрібний сьогодні як юридична підстава в боротьбі за права людини, національні і релігійні права, а також як документ, що прилучує нас до участі в міжнародних подіях. У майбутньому, в часи становлення України в самостійну державу він знадобиться як документ міжнародного визнання наших кордонів«.

Генерал сам собі перечить, бо Гельсінський Акт, який узаконив завоювання Москви в Європі і повоєнні європейські кордони, аж ніяк не знадобиться як «документ міжнародного визнання» кордонів самостійної української держави. А якщо Гельсінський Акт узаконив завоювання і кордони імперії, то Москві хіба бракувало б політичного глузду, щоб «брати курс на розрив того Акту», як це твердить ген. Григоренко. Україні з Гельсінок є стільки користи, як з договору у Ялті. Якщо генералові справді потрібно «юридичних підстав» для боротьби за українську державність, то йому радимо використати «Деклярацію ООН про уділення самостійности колоніальним країнам і народам» (1960, 1970, 1971), яку навіть підписала Москва, і яку зручно використовують у справі Намібії. Але краще було б, якби генерал не блудив шляхами Гельсінських фікцій (і навіть «юридичних підстав») у боротьбі за те, що є первородним правом української нації — бути господарем у своїй власній хаті, на що нам «дозволу» від нікого непотрібно. Тарас Шевченко у своєму геніяльному «Посланні» про Україну і деяких її «дітей» писав, що «Просвітити, кажуть, хочуть (Материнські очі) Современними огнями, (Повести за віком), За німцями недоріку . . .»

Ген. Григоренко кінчає свою статтю уже навіть тематично не пов'язаним (бо стаття є про «партократію» і про «діло») випадом проти Українського Визвольного Фронту:

»А от визвольнoфронтівцям «Україна» напевно не простить їхніх дурних і часто-густо огидних випадів проти Української Гельсінської Групи, проти її окремих членів і Закордонного Представництва, а також розвалу УККА, підготовку до захоплення влади у Братських Союзах і до розвалу в СКВУ. Не простять і спитають: Чому воно так виходить: Усе, що Ви робите, обов'язково обертається на користь Советському Союзові? І від цього запиту їм стане і холодно і жарко«.

Така грубо шита провокація ледве чи заслуговує на увагу, за виїмком того, що слід ствердити, що вона вповні покривається з теперішньою відкритою ворожою нагіркою на ОУН, УПА, УВФ і на їхніх прихильників (себто на найсильніше українське самостійницьке середовище). Ця нагірка недвозначно віддзеркалена на сторінках різних большевицьких видань і в таких українських еміграційних публікаціях як «Вітер з Волині», «Армія без держави», «Самостійна Україна», «Новий Шлях» та інші. У цих виданнях безцеремонно друковані наклепи і напасти на ОУН, УПА і на середовище ОУВФ і його членів. До таких матеріалів належить теж і стаття ген. Григоренка і його «заклучення», яке, наприклад, далеко не відбігає від явної провокації проти ООЧСУ в США, яку спрепаровано ворожою агентурою і поширювано анонімами нібито від «імені» Головної Управи ООЧСУ з наміром ширити дезінформацію серед української громади, до чого цинічно приклали свої руки якраз ті, які збираються тепер заводити свій так зв. «правопорядок» у спільноті.

Але треба на кінець признати, що все ж таки у своїй статті ген. Григоренко сам наскрізь правильно оцінив своє місце і свою «партократію» у визвольному процесі українського народу і серед самостійницької української спільноти, кажучи: «Ми, як жебрак, що соромиться свого стану, — поставив баньку з-під консервів і сидить з надією — «може хтось кине». На нашу думку, генерал не має потреби журитися, бо може таки щось кине в цю його «баньку» «свій» вічний політичний опортуніст, або такий «советський правозахисник» як Огурцов. А українському націоналістові-самостійникові, який завжди мав і має піддержку свого українського народу, бо з нього вийшов і для нього живе, від такого жебрацтва і приниження справді не буде, за висловом генерала, «ні холодно, ні жарко».

СПРАВЛЕННЯ НЕТОЧНОСТИ

Пан В. Гоцький з Лондону звертає увагу нашій Редакції на те, що у неповному списку українських католицьких священиків помордованих під час Другої світової війни та насильного виселення із Закерзоння (див. «Визвольний Шлях» ч. 10/1982), трапилася неточність. Замордований о. Іван Сорокевич (гляди стор. 1180) душпастирював у селі Уйковичі або Вуйковичі, як це село популярно називали. Сам же о. Сорокевич належав до групи неактивних «кацапів», але місцеві люди його шанували й любили. Його син-гімназист загинув під Крутами.

Цю замітку поміщуємо з висловами вдячності її авторові за звернення уваги на радше суттєву неточність у назві місцевости.

Л. РИХТИЦЬКИЙ

ЗМІНА ДУЖЕ ПОТРІБНА, АЛЕ ДЕ І ЯКА?

Як і треба було сподіватися, що із-за специфічних умовин, в США справи Близького Сходу, а зокрема ситуація в Ливані, стануть головною темою американської преси, телевізії і радія. За навалюю подробиць з цього малого театру політичної і збройної конфронтації відходять на другий і третій плян далекосяглі події, які справді своїм політично-економічним розмахом можуть заважити вже в недалекому майбутньому на цілому укладі сил у світі, порушуючи саме це освячене дипломатами «статус кво», яке вони так завзято завжди стараються зберегти — за всяку ціну і до останньої можливої хвилини.

Для нікого не є тайною, що у політичній грі на великій світовій шахівниці ініціатива, на жаль, не знаходиться в руках США. За винятком поодиноких дуже нечисленних виступів, як ось плян генерала Маршала для рятуння знищеної війною Європи після Другої світової війни, США обмежуються до реакції на ініціативні потягнення другої сторони. Складається враження, що російська сторона докладно знає чого вона хоче досягти і як до цієї своєї мети йти, тоді, коли навіть самі американські дипломати заявляють, що американська закордонна політика не має цілестремованости, не є проведена енергійно і не має виробленої ясної методики.

В останній час в американській пресі, з нагоди відходу міністра Гейга, появилися критичні зіставлення найкращих і найгірших американських закордонних міністрів. Залишаючи на боці факт, що такі оцінки є дуже суб'єктивні, тим більше, коли відомо хто має переважаючий вплив на обличчя американської преси. Насправді, керівником американської закордонної політики є президент держави, а його міністер закордонних справ тільки проводить цю політику в життя. Висновок такий, що коли президент держави не має ясної політичної лінії, то яку політику може тоді проводити його міністер? . .

Та до повищої думки треба додати два виразні застереження. Перш усього, давно минулися ті часи, коли закордонна політика США справді творилася в Білому Домі. В цьому сторіччі, а зокрема в його другій половині, кидається у вічі, що справжня американська закордонна політика твориться неначе в Нью-Йорку і що президенти в Білому Домі є лише радше її виконавцями, зокрема щодо питань Близького Сходу. Ці речі мають дуже делікатний характер і ніхто з нас не знає наскільки Нью-Йорк вживає свою фінансову силу по відношенні до Вашингтону, але наслідки видні кожному, хто уміє читати газети. Одностороннє перевантаження американської політики справами не глобального, але льокального характеру, очевидно, відбивається негативно в очах всієї решти світу, зокрема Європи, де Нью-Йорк аж такого впливу на події не має. Під цим кутом треба і нам розглядати потяг-

нення американського уряду і тоді багато дечого стане нам цілком ясним і зрозумілим.

Друге застереження, це факт самої внутрішньої структури американського суспільного і політичного життя. Вона цілковито різниться від інших держав світу, а вже зокрема від Європи, де авторитет державної влади втримався навіть у таких великих демократіях, як Швейцарія чи Швеція, не кажучи вже нічого про Англію. Американська демократія стоїть майже на грані хаосу, якщо йдеться про значення державних установ. Для нікого не є таємницею, що найбільшим авторитетом втішається податковий уряд, коли всюди в Європі таким авторитетом втішаються міністерства внутрішніх справ і установи публічного порядку. Свою пайку до цього стану докладає цілковито, можна сказати абсурдально ліберальне судівництво, яке своїми рішеннями викликає атмосферу цинізму, а не пошани до державних і стейтових законів. Моральний стан великого числа державних і стейтових урядовців на лінії корупції і погоні за грошем також не впливає позитивно на загальну атмосферу. В жодній країні світу півмільйона молоді не зважилося б не зголоситися до військового реєстру, так, як це сталося в США. Такий стан сприяє поставанню суспільних груп, яких одинокою ціллю є просунути свої власні погляди так у внутрішню, а ще гірше, в закордонну політику держави. Це останнє ствердження має, однак, як кожна медала, свої дві сторони. І щоб справедливо вирішити, які думки треба б прссувати в американську політику, а яких не треба, вистане подумати, що є добре для США, як держави і її населення, а що не є добре, або іншими словами — треба взяти до уваги американську державну расію.

Америка як країна наскрізь індустріялізована, вживає сама одна біля сорок відсотків всієї продукуваної енергії у світі. Базою тієї енергії залишається нафта, що залишиться ще на довгі десятиріччя. Ясно, отже, що нафтові поля і нафтові джерела є сіллю в американському оці. Ці поля у великій мірі знаходяться в арабському світі. Тим часом американська політика супроти цього світу керується не взаємними потребами США і арабів, а цілком іншими показниками, які, як ось саме тепер, просто суперечать американським державним інтересам. Чи може хтось показати другу державу у світі, яка діяла б проти своїх власних інтересів? Не диво, що у зударі зі Советським Союзом, який діє тільки і абсолютно в користь своїх державно-імперіяльних інтересів, *США мусить пасти задніх*. Не витримує жодної критики ствердження, що одна маленька держава на Близькому Сході є стрижнем американських впливів в цьому районі. Навпаки, арабський світ, за малими вийнятками, спричиненими саме односторонньою американською політикою в тому районі, хоче вперто стояти по американському боці, бо комуністичні проекти імперіяльної Росії йдуть всупереч всім інтересам цього строго релігійного світу із його особливою культурою, ворожю всьому, що йде з Москви. У висліді однак американської політики саме Москва здобула собі великі впливи серед поодиноких народів цього важливого району.

У зв'язку з приходом нового міністра закордонних справ Джорджа Шульца, газети заговорили про можливу зміну політичної лінії. Даремні сподівання. Міністер Шульц нічого не змінить, бо він не може змінити. Чи треба ще пояснювати чому?

І саме в тому лежить подекуди сьогоднішня трудність американської державної політики, яка завтра, при відповідних негативних обставинах, може стати її трагедією. Немає сумніву, що до зудару між США і Російською імперією прийде. Але в час, коли Росія посилює свої позиції на всякий лад, США неначе не дбає про свій власний інтерес і про свою майбутню безпеку. З причин, що вимагають окремого огляду й аналізу, американська політика до сьогодні вперто тримається неактуальної вже засади невмішування у внутрішні справи інших держав. Не помагають роз'яснювання, що Советський Союз не є звичайною державою, а є імперією, якої внутрішні проблеми мусять бути світові відомі, бож вона складена з цілої низки повноцінних, культурних народів з державницькими традиціями. США вперто не визнає цього внутрішнього стану СРСР і далі трактує його як звичайну державу, влегшуючи це ще вживанням загального означення «Росія» на означення державного, а не імперіального, як це робимо ми. Тому США замкнули очі на боротьбу поневоленних народів в російській імперії, не сприймаючи офіційно тези, що саме ця боротьба є найслабшою сторінкою цієї імперії і що саме при допомозі цієї боротьби США можуть відносно легко здобути перемогу над анахронічним явищем російського імперіалізму...

Так приходимо до спроби відповісти на питання: якщо зміна потрібна, то де і якою вона повинна бути?

Ясно, що великий фронт зудару двох світів складається із цілої низки менших секторів, але добрий стратег не сміє згубити із своїх очей всього фронту для одного тільки сектора. Підставою стратегії є теж ствердження про силу противника, його головне розположення, його територію і час. Залишімо на боці атомову зброю, бо обидві сторони володіють такою кількістю ракет і бомб, що обидві знають дуже добре про можливість взаємного знищення. Таке самовбивство не є ані ціллю Росії, ані ціллю США. Атомову зброю може бути вжита, але тоді ціла стратегічна побудова обидвох сторін майже не матиме значення, бо атомове пекло спалить і знищить їх разом в одному вулканічному пирі і з ними величезну частину решти світу. Тому надіймося, що атомсва зброя вжита не буде. Росія, мабуть, давно вже це зміркувала і тому за останні п'ятнадцять років довела, на думку російських маршалів, свої конвенційні збройні сили до вершин досконалости. Якби не було, сила армії і якість зброї показується щойно у війні. На це треба зачекати. Але плянування чекати не може. З різних причин Росія ще не береться завойовувати решти Європи і опановувати біля 360 мільйонів свободолобного населення в додатку до 120 мільйонів населення так званих сателітних держав і в додатку до більшої половини неросійського населення СРСР. Але Росія знає дуже добре, що Ахіллєвою п'ятою США є постачання енергії і вона цілим фронтом

маршує в напрямку Перського заливу і навколишніх нафтових піль. На цьому фронті США має ситуацію подібну до Другої світової війни: зустріти Росію чоловім зударом на вибраному Росією фронті, де ситуація така, що арабський світ хоч-не-хоч змушений буде піти з Росією, хоч би вже тільки з уваги на своє емоційне відношення до Ізраїля, або поступити так, як вони зробили з Гітлером, коли то замість кинути свої сили зразу в бій на європейському суходолі, де німецька армія в 1940 році виявила себе непереможною, США висадили 8 листопада 1942 року свої війська в Касаблянці, в Північній Африці. Це був психологічний трюк, який потряс Гітлером і його штабом. Це був вибір фронту США, вибір, який дав їм змогу повністю розгортати свою акцію згідно із своїми плянами, а не за плянами противника на його фронті. Це і є сенс гльобальної війни. Але США перш усього мусять виявити бажання ініціативи, вони мусять показати своїм союзникам, тобто всім волелюбним народам світу, що вони мають свій плян і що вони хочуть й будуть його виконувати і що цей плян має ясну і розумну ціль — знищення рабства у модерному світі і знищення тих, хто рабовласництво зробив своєю національною та імперіяльною полікою. США мають багатий вибір фронтів: якщо СРСР піде на південь, то США можуть почати наступ з Європи. Якщо б Советський Союз все таки вирішив взяти Європу перш усього, то США можуть почати наступ з Індійського океану, звільнити Афганістан і подати руку Центральній Азії. Ще іншою відміною, залежною від загальної ситуації, може бути старий плян Черчіля починати атаку з Балканів і з Чорного моря, тобто саме там, де Росія в Європі є найслабшою. Але у всьому тому передумовою є зміна настанови з пасивної на активну і саме таку зміну міг би започаткувати новий міністер закордонних справ, якщо він створить відповідний плян дії. Таку зміну світові заповілаб нова американська пропаганда, нові радіостанції з новими програмами, присвяченими і керованими самими поневоленими народами, які найкраще знають слабі сторінки російської імперіяльної структури. Така зміна є потрібна вже, бо час, який у стратегії грає колосальну, а часом і вирішну роль, не чекає аж хтось здогадається його використати. Час йде невпинно вперед і втраченого часу наздігнати не можна, або дуже важко і з колосальними жертвами. Україна прогавила свій час в 1918-1921 роках і страшно за це заплатила.

Від кількох років вже видно, що жодні розмови з Москвою до нічого не доводять. Американці програють позиції за позиціями і втрачають дорогий час. А проте у нових розмовах американська преса вбачає можливості великого успіху і так інформує американський загал. Так само вона інформувала американський загал, коли президент Форд підписував Гельсінські договори і так само вона інформувала американське населення, коли підписувано САЛТ I і САЛТ II. Чим це все закінчилося — знаємо дуже добре. Сьогодні в Женеві дискутують про СТАРТ. Ми знаємо чим це закінчиться і тільки дивуємося західнім політикам, які думають, що цим разом Росія буде дотримуватися свого підпису на клаптику паперу. . .

УЦІС

ЗАРИСОВУЄТЬСЯ НОВА ХВИЛЯ РЕПРЕСІЙ В УКРАЇНІ

18-го серпня 1982 р. у львівській газеті «Вільна Україна» появилася довша стаття підписана довголітнім співробітником КГБ М. Тороповським п. з. «Антонів і Клеопатра», яка спрямована проти українських патріотів та їхніх родин в Україні, щоб при помочі завуальованих провокацій, надутих фальсифікацій і перекручених фактів публічно очорнити та морально підірвати їх авторитет і таким чином приготувати ґрунт до дальших репресій вказаних осіб.

За жертви ненаситному московському молохові підібрано визначних українських патріотів та їхні родини, на яких кагебіст зводить різноманітні наклепи і тим самим дає вказівку іншим вислужникам, щоб їм утруднювали влаштуватися на працю, одержати квартиру, а інших перестерігає, щоб з такими не входили в дружні контакти та ізолювали їх від суспільства як «дисидентів», які ступили «на український націоналістичний буржуазний шлях антирадянщини» тощо. Водночас з цим Тороповський сугерує репресивним органам за якими статтями Карного Кодексу УССР їх треба піддати репресіям, обвинувачувати та остаточно судити. Це стара і випробувана тактика КГБ.

На тій основі кагебіст Тороповський вичисляє по черзі та обвинувачує таких патріотів:

Антонів-Красівську Олену Тимофіївну зі Львова оскаржує за «спекуляцію», яка проявлялася в тому, що вона від рідних чи близьких із закордону одержувала посилки, якими іноді ділилася з іншими потребуючими допомоги, а отриманий нею килим від туристів з Канади опинився в храмі св. Юра. Далі він обтяжує Олену тим, що свого часу її прізвище згадала радіостанція «Свобода». Відтак, що під час обшуку в жителя Москви *Сергія Ходоровича* органи прокуратури вилучили записки, які, мовляв, «свідчать», що Олена Антонів протягом кількох років одержувала гроші з «Фонду Солженіцина» для розподілу в формі допомоги таким репресованим, як *Катерина Зарицька*, дружина *Івана Геля* — *Марія*, *Катерина Мандрик*, *Михайло Осадчий*, *сім'я Січків*, *Василь Стрільців*, *Ірина Зисельс*. Навіть з опису Тороповського видно ясно, що ця допомога була дуже мізерна, бо за кілька років вона всьогона-всього виносила разом суму біля три тисячі карбованців для ряду осіб, зглядно родин, що кагебіст називає «грошовою допомогою для ворожої діяльності», але не наводить прикладу в чому проявлялася ця «ворожа діяльність».

Це теж є пересторогою для інших, що «Фонд Солженіцина», який КГБ називає «фондом чужих розвідок», наче б служив для того, щоб одержана з нього навіть мініатюрна сума послужила за акт обвинувачення особи в «пов'язанні з чужими розвідками», поминаючи те, що цей фонд походить зі світових гонорарів за книжку «Архіпеляг ГУЛаг».

Поїздку Олени Антонів-Красівської у відвідини до свого чоловіка на

засланні Тороповський цинічно називає «відпочинковим вояжем в інший кінець країни» (СРСР), як обтяжуючим потягненням. Він обвинувачує її і за те, що вона розійшлася з першим чоловіком Вячеславом Черноволом, а після кількох років одружилася із Зіновієм Красівським, але промовчує факт, що в тій затії головним злочинцем було КГБ, яке через своїх агентів робило перед Вячеславом фальшиві доноси на дружину, а перед Оленою на Вячеслава. Аджеж знаємо з численних документів самвидаву, що цю злочинну тактику КГБ примінює до кожного подружжя репресованих патріотів. Цю злочинну картину діяльності органів КГБ деатльно висвітлила Оксана Мешко в своїх спогадах, бо сама боляче пережила подібну родинну трагедію. Про звироднілість системи в тій царині свідчить також сама підсоветська статистика, яка подає, що в країні річно сотні тисяч молодих подруж розводяться.

Як виходить з пасквілю Тороповського, 18-літнього сина *Тараса* теж посилено переслідують, а за його національні почування звинувачують його маму, себто Олену Антонів.

У висліді тих наклепів і цькувань органи КГБ вже заарештували Олену Антонів-Красівську і держать у Львівській тюрмі під інтенсивним слідством.

Антонів-Красівська Олена Тимофіївна, народилася 17. 11. 1937 р. в м. Бібрка в свідомій українській родині, яка весь час зазнавала репресій. Після закінчення Львівського медичного інституту працювала у Львові лікаркою-фтизіятром. Від першого подружжя з Вячеславом Черноволом мала сина Тараса, який весь час жив біля неї. Олену постійно цькували й переслідували. Аджеж ще в 1977 р. «Львовская правда» робила на неї наклепи, у висліді яких вона була звільнена з праці. Після одруження з довголітнім політ'язнем З. Красівським, який жив тоді в м. Моршин, звідки ранком 12. 3. 1980 р. мав переїхати до Львова на квартиру жінки Олени, але того дня вона його недочекалася, бо перед самим виїздом КГБ заарештувало хоровитого З. Красівського і без суду запроторило на заслання, де він карається донині. У висліді того Олена залишилася знову сама, вдержуючи сина та доглядаючи хворого старенького батька, який помер в березні 1982 р., а перед тим померла мати її чоловіка. Ще не відійшла туга за рідними, як органи КГБ посилюють нагінку та переслідування її сина, часто в квартирі переводять обшуки, а врешті арештують невинну жінку тільки за те, що любить свій народ і була готова допомогти чим могла хворим і потребуєчим як лікарка.

Зарицька-Сорока Катерина Миронівна звинувачена Тороповським як «кадрова націоналістка, яка тривалий час працювала під безпосереднім керівництвом С. Бандери, брала участь у підготовці і здійсненні убивства міністра польського буржуазного уряду Перацького, 1941-1946 рр. була членом Крайового Проводу ОУН і однією з найближчих осіб до Головнокомандувача УПА — Романа Шухевича, генерала Тараса Чупринки, виконувала його особливо секретні доручення, за що відбула покарання. Вона теж була на списку допомоги з «фонду Сол-

жінчина» — затята українська націоналістка...». Отакі обвинувачення видвигає звироднілий кагебіст проти К. Зарицької, включно з замахом на буржуазного польського міністра внутрішніх справ, але промовчує те, що Перацький був послідовним колонізатором і погромником українського національного життя на ЗУЗ. З того бачимо, що коли Москві треба, то вона буде оскаржувати українських патріотів навіть за визвольну боротьбу проти капіталістичних поневолювачів. Одночасно це повинно бути пересторогою для тих, які нині слухають поради і покладають надію на московську допомогу, бо за їхню визвольну боротьбу навіть проти інших поневолювачів завтра Москва може їх також обвинувачувати, якщо це буде потрібне для інтересу російської імперії, бо тоді вона забуває за поневолених капіталістами і буржуазією, за «гнаних і голодних»...

Як з тієї статті видно, то тов. Тороповський добре обізнаний з усіма справами та ситуаціями і свідомо вибілює, або промовчує злочинні акти системи московського імперіяльного тероризму над українським народом. Дуже багато говорить на основі зфабрикованих кагебістами обвинувачень про Катерину Зарицьку і Головного Командира УПА ген. Романа Шухевича, але зовсім промовчує такі факти, що чоловік Зарицької, провідний член ОУН інж. *Михайло Срока* загинув під терором у московських концтаборах в 1971 р., а КГБ навіть не дозволило перевезти його тіло на вічний спочинок в Україну. Він також затаює перед народом те, що КГБ тайком вивезло в невідоме місце тіло пвального в героїській боротьбі на полі слави ген. Романа Шухевича, а його малолітнього сина *Юрія Шухевича*, за винятком малих перерв, від 1948 р. тероризує в місцях ув'язнення аж донині тільки за те, що він народився від батька командира УПА і Голови Проводу ОУН в Україні. Останньо при допомозі медицини Юрія довели до осліплення та інших недуг, як язви шлунка тощо. Катерина Зарицька теж, коли врахувати її перше ув'язнення, каралась в московських тюрмах і концтаборах майже 27 років, була тривало по-нелюдськи тортурована, перебувала в ізоляції, де стратила здоров'я, а після звільнення її заборонили вернутися до свого родинного Львова, до своїх рідних, крім цього весь час переслідувана. Тепер її загрожують поновним арештом і то на схилі її віку. Зарицька має 69 років. Саме за такі злочини, — а їх можна навести сотні тисяч, — повинні бути поставлені під міжнародний суд московські окупантські злочинці в Україні та їхні вислужники, про що Тороповський також знає.

Гель Марія Йосипівна, дружина відомого українського патріота *Геля Івана Андрійовича*, дотепер всього разом засудженого на 18 років каторги, проти якого, як з усього виходить, готують чергову справу. Її постійно переслідують, а тепер фактично обвинувачують за те, що є дружиною доволі молодого політв'язня Івана Геля. Аджуж у вищезгаданій статті Тороповський звинувачує Івана Геля за те, що він виховувався в українському націоналістичному дусі під впливом таких одиниць, як Зарицькі, а далі за те, що брат мами Івана Геля *Зіновій Тершаковець* був відданим патріотом України, за волю якої боровся, був відомим командиром УПА-Захід та провідником ОУН Львівського краю,

який загинув героїською смертю в боротьбі з російськими окупантами в листопаді 1948 р. біля с. Любень Малий на Львівщині. Також за батька Геля, як бандерівського активіста, який за це довгі роки карався в московських концтаборах і був звільнений щойно тоді, коли дні його життя вже були почислені. З усіх цих описів видно, що Тороповський має доступ до всіх архівів КГБ та судових актів, а це вже говорить само за себе, яке становище він займає в органах КГБ. На основі цих зфабрикованих актів він оскаржує Івана Геля за те, що »займався організаційною націоналістичною діяльністю, скерованою на підриг советської влади, розмножував і розповсюджував зловорожі матеріали проти советської держави та її суспільного ладу, подавав у викривленому вигляді національну політику комуністичної партії... Ці матеріали потай переправляв у США, де використовувалися закордонними оунівськими центральними, публікувалися в бандерівських періодиках «Гомін України», «Шлях Перемоги» та в журналі «Визвольний Шлях» і передавалися радіостанцією «Свобода»... За це Гель був два рази суджений. Точніше сказати, — Геля судили за українську національну правду. Бо хіба можна назвати »викривленням національної політики комуністичної партії«, коли Москва намагається тотально зрусифікувати та поглинути українську націю, по-варварськи нищить українську культуру, історичні пам'ятники, масово вивозить українську молодь з України в глиб імперії, а на її місце привозить росіян, за найменший національний прояв жорстко переслідує та підступно вбиває українських патріотів і т. п. Невже ж того всього Тороповський не бачить і не знає? Знає він дуже добре, а також знає і це, що він є зрадником українського народу, хоч їсть його хліб та ходить по його землі, а водночас за це віддячується зрадницькою роботою для поневолювачів українського народу. Нині він вислугується Москві, завтра при зміні ситуації може вислугуватися комусь іншому, як це знаємо з минулого, бо це вже така вдача огидних зрадників свого народу.

Мандрик Катерину, Тороповський теж поставив на чорну листу, щоб піддати нещасливу вдову репресіям, але покищо не подає »конкретного обвинування«, мабуть КГБ ще не встигло закінчити своїх фабрикацій до її справи. Зі статті виходить, що це дружина *Мандрика Івана*, члена підпільної організації »Український національний фронт« (УНФ), розкритої в 1979 р. на Івано-Франківщині. Одного із членів УНФ — *Крайника Миколу* — засудили на 10 років суворого ув'язнення та декілька років заслання, а *Мандрика Івана* КГБ підступно замордувало і змасакрованого викинуло через вікно з вископоверхового будинку. Тепер репресивні органи додатково готують »справу« проти Катерини *Мандрик*, дружини покійного, за те, що, мовляв, одержувала допомогу з »Фонду Солженіцина«.

Осадчий Михайло Григорович, нар. 1936 р. на Сумщині, працював викладачем у Львівському університеті, одружений, батько дітей. Від 1965-1968 рр. карався в концтаборах за »антисоветську агітацію і пропаганду«. В 1972 р. був засуджений вдруге під тим самим закидом на 7 років ув'язнення і 3 роки заслання. В своїм есеї »Більмо« висвітлив

усі ходи підступности і фальшів московських органів КГБ та їхніх судів, чого йому не можуть забути і простити. Ще в 1980 р. на засланні М. Осадчсму погрозували за те, що домагався виїзду за кордон. Тепер бачимо, що його знову Тороповський звинувачує за старі гріхи, у висліді чого Осадчого можуть кожночасно поновно заарештувати і під видуманими претекстами, що не пскався, засудити. На те вистачить будь-яке обвинувачення.

Сім'я Січків з Івано-Франківщини дотепер фактично була поголовно репресована. Тут слід відмітити, що Січко Петро Васильович, нар. 1926 р., має вищу освіту. Він і його дружина Стефанія з роду Петраш ще в 1950-их роках каралися по 10 років у концтаборах під закидом приналежности до українського визвольного руху. Після звільнення весь час були переслідувані. Згодом їхніх синів Василя і Володимира виключили з Київського університету за національні переконання. В 1979 р. КГБ знову заарештувало Петра і його сина Василя та засудили їх на 3 роки концтаборів. В 1980 р. заарештували молодшого сина Володимира за те, що відмовився стати кагебістським донощиком на свою рідну сім'ю, і теж засудили на 3 роки ув'язнення. В хаті залишилися ще жінка Петра Стефанія і дочка Оксана, яких адміністративним порядком цілий час шантажують і їм погрожують. Тепер агент КГБ Тороповський домагається, щоб їх теж піддати жорстоким репресіям як таких, що є на списку допомоги з «Фонду Солженіцина», а для Петра Січка та його синів вже підготовляє «нову справу».

Стрільців Василь Степанович, нар. 1929 р., викладач англійської мови в Інституті на Івано-Франківщині. Вперше був заарештований в 1944 році, коли мав 15 років, і засуджений на 10 років ув'язнення і 3 роки заслання під закидом причетности до українського визвольного руху. Його рідний брат Павло теж карався в концтаборах. Після звільнення Василя далі переслідували, на його квартирі кагебісти часто робили обшуки, карали по кілька місяців ув'язненням то за участь у страйку, то за інші зфабриковані провини. Відтак звільнили його з праці, а в 1979 році поновно засудили на 2 роки концтаборів. Тепер, як виходить з пасквілю Тороповського, в лябораторії КГБ для Василя Стрільціва фабрикують нове оскарження.

Ці нові терористичні методи КГБ подумані на те, щоб ані один український національний патріот не міг спокійно і бодай відносно на волі жити. Останніми роками майже поголовно всіх українських політв'язнів після звільнення або напередодні звільнення поновно судять. Наприклад, поета Василя Стуса, який відбув 8-літнє покарання, після кількох місяців на волі знову заарештували і засудили на додаткових 10 років ув'язнення і 5 років заслання. Інженер Богдан Чуйко був поновно заарештований в 1980 р. на засланні і додатково засуджений на 6 років концтаборів суворого режиму. Це вже третій з черги засуд. Перший раз його засудили в 1944 році на 10 років каторги. В 1972 р. вдруге засудили на 15 років ув'язнення, а тепер на додаткових 6 років, тим самим йому призначено вмирати в концтаборі. І кожному знаходять якусь видуману причину. Стуса судили за згоадну «агітацію і пропаганду», Чуйка за те, що одержував старечу пенсію і т. д. В 1980

р., напередодні відбутого дотепер 11-річного засуду, журналіста *Вячеслава Чорновола* знову засудили на 5 років таборів суворого режиму за зфабриковане органами КГБ намагання «згвалтування». *Гандзюк Володимир* відбув біля 25 років каторги в концтаборах. Під час короткого перебування на волі його знову заарештовано в 1981 р. і під видуманим закидом «хуліганства» засуджено на 3 роки концтаборів суворого режиму. Лікар *Плахотнюк Микола* дотепер карався 10 років у психлікарнях, після звільнення перебув кілька місяців на «волі», а в 1981 р. його знову заарештували і засудили на 4 роки ув'язнення під закидом, що живе в неприписаному місці, порушує вуличний спокій і т. п.

В 1980 р., два дні до закінчення терміну ув'язнення, історика мистецтва *Василя Барладяну* перевезли до слідчої тюрми, а відтак засудили на додаткових 3 роки концтаборів під закидом, що організував семінари з мистецтва для в'язнів. Подібна доля стрінула таких українських патріотів, як поет *Василь Розлуцький*, філолог *Василь Овсієнко*, *Любомир Старосольський*, інж. *Григорій Приходько* і десятки інших.

В тих плянах Москва змагає до того, щоб ані один відомий український патріот не опинився на волі живий, їх підступно мають знищити агенти КГБ, як *Аллу Горську*, *Євгена Іванціва*, *Володимира Івасюка*, *Михайла Мельника*, *Анатолія Кривохижу* і сотні інших, або мають загинути в концтаборах, як сл. п. патріоти *Михайло Сорока*, *Андрій Турик*, *Константин Луц* і тисячі інших відомих і невідомих нам, або випустять їх на волю тоді, коли впевняться, що даний патріот незабаром помре. Напр., *Микола Кончаківський* помер на другий день після звільнення з концтабору, *Михайло Дяк* дуже коротко прожив після звільнення з ув'язнення, *Михайло Жураківський* був звільнений тоді, коли вже кашляв кров'ю і після 5 місяців помер. Подібних прикладів можна навести багато більше. Тривожні вістки надходять, що КГБ викінчує *Юрка Шухевича*, *Івана Світличного*, *Оксану Мешко* та інших в місцях ізоляції.

Коли до вищесказаного додамо ще такі факти російського тероризму в Україні, як недавно засуджених патріотів *Василя Мазура* з Івано-Франківщини на 15 років каторги, *Володимира Андрушка* з Тернопільщини на 15 років позбавлення волі, а перед тим ряд інших, тероризування сина о. *Василя Романюка Тараса*, сина *Бориса Антоненка-Давидовича Євгена*, вчителя *Семеншишина*, масові обшуки по домах і переслідування всіх відомих патріотів і їхніх родин, наступ на Українську Церкву і взагалі на все, що тільки має закраску українського національного буття, то можемо собі виробити досить ясну картину сьогоднішнього положення в Україні.

Стаття кагебіста *Тороповського* заповідає нову хвилю арештів і судів всіх тих патріотів в Україні, які в різному часі та в різних обставинах мали нещастя попасти до списків КГБ як свідомі українці. Чи вона є сигналом до чергового протиукраїнського погрому підготовлюваного московською владою під прикриттям боротьби проти «українського буржуазного націоналізму»? Кагебіст *Тороповський* підказує, що така небезпека існує.

Євген КРАМАР

СПРАВА КОЧУБЕЯ Й ІСКРИ

З названими особами асоціюється насамперед їх невдала спроба викрити в 1707-1708 рр. перед російським урядом задум гетьмана Івана Мазепи про відрив Лівобережної України від Росії. Практика доносів на українських гетьманів коренилася в умовах тодішньої дійсності, зокрема в характері українсько-російських відносин. Лівобережна Україна перебувала у складі російської держави на правах певної автономії, яку царський уряд все обмежував. На доноси, що надходили з України, в Москві дивилися як на корисні попередження¹ і бажані приводи для нових обмежень гетьманського уряду. У випадках з попередніми гетьманами Д. Многогрішним та І. Самійловичем, донощикам повірили на слово. Ставши в 1687 р. гетьманом, І. Мазепа відчув на собі політичні доноси, що, мовляв, він має намір відстати від Росії і піддатися польсько-литовській Речі Посполитій. Але з Мазепою було трохи інакше. В Москві йому вірили, як нікому до нього; це був улюбленець царських сановників і самого царя Петра I. На Україні знали про це. В одному анонімному доносі 1691 р. було навіть спеціальне прохання передати цей донос безпосередньо цареві, оскільки царські вельможі тягнуть за Мазепою². Гетьман в царському оточенні справді був своя людина. Доноси на нього відкидали, а донощиків карали. І справа тут не в легковажності московського уряду. За 20 років свого гетьманування Мазепа об'єктивно не давав Москві підстав для недовір'я. Щодо останнього доносу, то він був особливий. Його подав генеральний суддя в гетьманському уряді Василь Кочубей, до якого невдовзі пристав колишній полтавський полковник Іван Іскра. В доносі були тяжкі обвинувачення і виглядав він досить вірогідно. І ще: для доносу було вибрано слушний час. Адже йшла Північна війна, в якій станом на 1707 р. віч-на-віч залишалися фактично лише Росія й Швеція, а до того здавалося, що військове щастя остаточно покидало Росію. Отже в такій ситуації легше було повірити в донос. Зрештою, на Лівобережній Україні справді були незадоволені царською політикою. Цар Петро I напосідав на автономію України. Як писав Т. Шевченко, «це той первий, що розпинав нашу Україну». В давнішій російській історіографії і в советській тодішня національна трагедія Лівобережжя була якось відсунена на задній план, натомість всіяко вихвалляється значення Петрових реформ

1) Историческая монография и изслѣдованія Николая Костомарова, т. 15, СПб.-М., 1882, стор. 246.

2) Источники малороссийской истории, собранные Д. Н. Бантышем-Каменским и изданные О. Бодянским, ч. II, 1691-1722, М., 1859, стор. 4.

(поширення науки, освіти, європеїзація всієї держави тощо). Однак тут можна покликатися на слова І. Франка: «Преславне »прорубування вікна в Європу« там, на північ над Невою, є рівночасно затиканням тих вікон, якими світло науки проникало в Україну»³. Загальновідома тяжка соціальна політика Петра I. А тут ще й війна з додатковим тягарем для населення. У цій ситуації частина козацької старшини, вважаючи, що Росія буде розбита, стали думати про розрив з нею і про перехід на бік шведського короля Карла XII та його ставленника польського короля Станіслава Лещинського. Такий потаємний плян мав би виношувати сам гетьман І. Мазепа, який під впливом ситуації десь отже переоцінив деякі світоглядові й ідейні вартості. І раптом донос. Він, за розрахунками Кочубея й Іскри, мав викликати бурю, яка не тільки вирвала б з Мазепиних рук булаву, але й знесла б старому гетьманові голову. Однак сталося зовсім інакше: після відповідної слідчо-судової процедури Кочубей з Іскрою, як наклепники, склали свої голови на пласі. А через яких два місяці після страти Мазепа таки перейшов до шведів.

Як зазначено в т. зв. Чернігівському літописі під 1707 р., Кочубей з Іскрою викрили цареві »же Мазепа єсть ему зменником, якож . . . так и сталося»⁴. Це ретроспективний погляд на донос, вірогідність якого визнається на підставі пізнішого Мазепинського вчинку, а не з матеріялів самої справи. Однак поданий погляд дуже поширений. На цьому ґрунті й виникла думка, якщо не про явну незаконність, то бодай про помилковість розгляду доносу, про вирішальну роль у цій справі самого Мазепи, продажніх слідчих-суддів тощо. Аналіза справи Кочубея-Іскри має враховувати низку обставин, з'ясування яких відноситься насамперед до компетенції правознавців. У всякому разі об'єктивна аналіза справи Кочубея-Іскри неможлива без екскурсії в тодішню законність і слідчо-судову практику. Адже слідчо-судове з'ясування правди і тоді мало свою специфіку, визначену приписами чинного законодавства. Однак право судити про донос Кочубея-Іскри чомусь стало монополією чистих істориків чи й письменників, які юридичну специфіку зазначеної справи замінюють суб'єктивними політичними й моральними критеріями. Саме екскурсія в юриспруденцію початку XVIII стол. чи просто об'єктивне ознайомлення з матеріялами справи Кочубея-Іскри відкрили б такі обставини, які ніяк не гармонізують з деякими побутуючими висновками. Шкода, що, наскільки відомо, в советській літературі останніх десятиріч такого дослідження немає. Натомість щедро наводяться такі джерела, які в пляні юридичної оцінки зазначеної справи є не що інше, як безпardonне втручання в юриспруденцію. Ось зразки такого втручання, в яких говориться про правдивість до-

3) Іван Франко: Причинки до культурної історії Західної України XVII і XVIII ст. — Інститут літератури ім. Т. Г. Шевченка АН УРСР, відділ рукописів, Ф. 3, Н 638, арх. 4) «Киевская старина», 1890, вип. IV-VI.

носу, невинність Кочубея й Іскри, неправомірність слідства-суду, Мазепині інтриги тощо. Дума «Семен Палій і Мазепа» початку XVIII стол. (мабуть, не народного походження), розповідає як то Мазепа

»... Іскру й Кочубея безневинно
Сам з сього світа зогнав«⁵.

Надмогильна плита Кочубея й Іскри в Києво-Печерській лаврі інформує читачів:

»Злу даньємь Мазепи всі вічно прави
Посічени зоставше топоромь во глави«.

»Летопись или описание краткое знатнейших действий и случаев...« під 1708 р. в страті Кочубея й Іскри обвинувачує Мазепу⁶. В дворянському «Гербовнику» сказано, що Кочубей «решился открыть такую измену, и наконец отъ Мазепи пострадал смертию»⁷. Російсько-український історик 1-ої половини XIX стол. Д. Бантыш-Каменский писав: «Мстительное и ослепленное коварным гетманом царедвории... обвиняя невинных, оправдали... винного»⁸. О. Пушкін в своїй «Полтаві» переконував читачів:

»Могучей верой укрепленный,
Сидел незвинный Кочубей«,

а в примітці до цієї поеми сказано, що на царських сановниках Головкинові й Шафірові «по справедливости должен лежать ужас суда и казни доносителей»⁹. Точно встановлений український автор в 40-их рр. XIX стол. з цього приводу писав:

»Якби по правді суд робили,
Невинних вірно б не казнили,
А то Мазепі що схотілось,
По його в суді все й зробилось«¹⁰.

На обеліску, який в 1908 р. поставили на місці страти Кочубея й Іскри (Борщачівка Вінницької обл.), викарбувано такі слова: «Подкупление Мазепой недобросовестные царедворцы Шафиров и Головкин уверили Петра Великого, что Кочубей и Искра донесли на Мазепу из личной ему мести и радили царя выдать их Мазепе на казнь». В советській історіографії монопольний такий погляд: донос на Мазепу був правдивий, але йому вдалося обманом відвернути від себе обвинувачення; Кочубей з Іскрою

5) «Українські народні думи та історичні пісні», К., 1955, стор. 154-155.

6) «Сборник летописей, относящихся к истории Южной и Западной Руси», К., 1888.

7) «Источники малороссийской истории...», стор. 155.

8) Д. Н. Бантыш-Каменский: История Малой России, вид. 4, СПб.-К.-Х., 1903, стор. 384.

9) А. С. Пушкин: «Собр. соч.», т. 3, М., 1960, стор. 22, стор. 227, прим. 1.

10) «Бурлеск і травестія», К., 1959, стор. 469.

втекли до Росії, однак їх видано Мазепі, за чиїм наказом і страчено¹¹.

Можна б навести значно більше як досоветських, так і советських публікацій з такими ж судженнями. На цьому тлі різким дисонансом прозвучала думка значного російського історика С. Соловйова, який зовсім не симпатизував самому Мазепі. Однак щодо справи Кочубея-Іскри цей історик заявив ось як: «... думка про те ніби у всьому винні міністри Головкин і Шафіров, неправильна; немає жодних доказів, які свідчили б про їх підкупленість; ці особи діяли згідно з чинними тоді правилами; якщо й говорити про неправильність слідчо-судової процедури, то винен в цьому насамперед цар Петро; однак і його помилка неістотна, оскільки донос сам собою був неправдивий¹². Зазначений історик зробив такий висновок на підставі матеріялів справи Кочубея-Іскри, розглянувши їх крізь призму тодішнього (поч. XVIII стол.) судівництва. Це, до речі, найбільш надійний, об'єктивний напрямок пошуку правди без того, щоб виламувати руки фактам чи вкладати їх в Прокрустове ліжко заздалегідь заготовлених висновків. Отже — екскурсія в державно-правову й слідчо-судову атмосферу тодішньої Росії.

Царський уряд підлягав лише цареві, не будучи тісно зв'язаний ні законом, ні звичаєм. Сам же цар, ще такий, як Петро I, залежав хіба від Бога. Царська воля була і джерелом і критерієм законности. Про незрілість царського слова не могло бути й мови. Карно-правовий статус і слідчо-судовий процес визначалися «Уложением» 1649 р. та наступними доповненнями «Лютневим указом» 16... Петро I взагалі позбавив учасників судового процесу процесуальних прав, процес став одностороннім інквізиційним. Розподілу функцій між слідчими й судьями не було. Слідчо-судова процедура визначалася указом від 16 березня, в якому було багато прогалин. Поняття політичних злочинів було нечітке (II розділ «Уложения»), за такі злочини карали тільки смертю. Оскарження слідчо-судових дій не існувало. Майно засудженого підлягало конфіскації, з нього донощик діставав якусь винагороду. Політичне донощицтво було обов'язкове, за недонесення про відомі політичні злочини наступала смерть. В разі неправдивості доносу донощика карали так, як покарали б того, на кого був донос, якби донос був правдивий, тобто — смертю. Слідство в таких справах, як правило, розпочиналося з арешту самого донощика (для гарантії), всякі запитання обвинуваченого, протиріччя між ним та іншими особами, як і протиріччя між іншими особами усувалися за допомогою катування (били, припікали

11) «История Украинской ССР», т. 1, К., 1953, стор. 344-345; БСЭ, вид. 2, т. 23, стор. 17; вид. 3, т. 13, стор. 3. СИЕ, т. 7, кол. 1021; УРЕ, вид. 1, т. 7, стор. 314, вид. 2, т. 5, стор. 464; РЕГУ, т. 2, стор. 491; Історія Української РСР у 8-ми т. 10-ти книгах, т. 2, К., 1979, стор. 343.

12) С. М. Соловьев: «История России Древнейших Времен», К., XII, М., 1962, стор. 237.

вогнем тощо). Один з Петрових указів зобов'язував в разі протиріч в поясненнях «питать трижды и огнем жець». Якщо після цього особа (донощик, обвинувачений, свідок) не змінював своїх слів, то їх вважали за правду. Отже, тільки в такий спосіб слідчі-судді з'ясовували правдивість чи неправдивість доносу. І в цьому всі були рівні, незалежно від свого походження, становища. Звичайно, за таких обставин правда нерідко залежала не від дійсного стану речей, а від фізичної й вольової витримки катованого. Найважливішим доказом вважалося (самооскарження?) самопризнання, після чого даліше продовження справи закінчували. Розслідування і вирішення політичних справ зосереджувалося в Преображенському приказі. Проте цар міг вилучити звітти для чийогось чи свого провадження будь-яку справу. Петро I любив сам вести слідство й вирішувати справи, а навіть подейкували — катувати.

Наведений вище мінімум знань неважко буде побачити, чи були якісь відхилення від тодішньої законності в справі Кочубея-Іскри. На Лівобережній Україні мала тоді чинність інша юридична система, однак генеральний суддя В. Кочубей, відважився на таку важливу справу, повинен був знати і враховувати дещо з російської системи. Після такої екскурсії доцільно зупинитися на учасниках доносу, їх відносин між собою та ставленні до І. Мазепи.

Головна дійова особа — В. Кочубей, нар. прибіл. в 1640 р. В 1687-1699 рр. був генеральним писарем, а з 1699 р. генеральним суддею. Спочатку він перебував у приятельських стосунках з Мазепою, завдяки якому дуже розбагатів. Старша Кочубеєва дочка вийшла заміж за Мазепиного племінника Обидовського, сам гетьман був хресним батьком молодшої Кочубеївни, Мотрі, якій згодом судилася немаловажна роля у зародженні всієї справи. Але вже десь в 1691 р. між Мазепою й Кочубеєм стався розмир. Кочубеїв канцелярист і свояк Петро Іваненко (Петрик), викравши деякі папери, втік на Запоріжжя, потім подався до Криму, де довго і вперто діяв проти Москви і Мазепи. В тій справі Мазепа й Кочубей підозрівали один другого. 22 лютого 1692 р. Рутковський, довірена особа Мазепи, доповідав про таку чутку: Кочубей нібито сам прагне стати гетьманом, у зв'язку з чим розраховує на допомогу кримського хана; для цієї ж мети він мав використовувати Петрика¹³. А тут і кошовий отаман Гусак радив Мазепі приблизно таке: якщо гетьман бажає собі й Україні спокою і добра, то хай зійтне голову Полуботкові, Михайлові, і ще комусь третьому, який завжди перебував з гетьманом¹⁴. Цей третій мав би бути Кочубей, який зі свого боку підозрівав, що Мазепа з метою компромітації шле від його імені листи в Крим тощо. Якось дійшло до того, що Мазепа публічно зневажив і навіть бив Кочубея. Мазепі не подо-

13) С. М. Соловьев: там же, кн. VII, М., 1962, стор. 495-496.

14) Там же, стор. 497.

балася Кочубеева дружба з Полуботком, який ворогував з гетьманом. За Мазепиним переконанням, Кочубей шпигував за ним (за відповідним завданням московського урядовця Українцев), на що Мазепа відкрито нарікав. Та чи не найбільше нашуміла любовна історія старого гетьмана і юної Мотрі Кочубеївни. Поширена версія, ніби Мазепа силоміць викрав її з дому, безчестив, а потім глумився над соромом її батьків тощо¹⁵. Насправді все було далеко не так. Як не дивно, однак кохання Мазепа й Мотрі було взаємне. В 1704 р. гетьман навіть мав намір одружитися з Мотрею, але її батьки відмовили і Церква не дозволяла шлюбу хресниці зі своїм хресним батьком. Відчайдушна Мотря ладна була жити з Мазепою й на віру і перейшла до нього, не зважаючи на опір і благання батьків. У закоханого гетьмана все ж вистачило розсудливості, щоб повернути Мотрю додому. Збереглася низка Мазепиних листів до Мотрі, в одному з яких він так мотивував свій вчинок (повернення Мотрі до батьків): щоб Кочубеї не говорили, ніби він викрав дочку і затримує її силою; щоб, живучи разом, не дійшли до гріхової фізичної близькості¹⁶. Однак Кочубеї дивилися на справу інакше, мовляв, Мазепа приворожив Мотрю, викрав, згвалтував тощо. З приводу цього свого горя Кочубей навіть звертався до Мазепа з листом. У відповідь Мазепа свою думку виклав так: жодного горя він не бачить, а все наробив язик Кочубеїхи, яка верховодить в сім'ї; гетьман погрожував Кочубеєві, що 16 років прощав йому гідні смерті провини, а тепер терпець обривається¹⁷. Сам Кочубей згодом на сліпо свій розмир з Мазепою датував ще 1691 р. Отже, на момент доносу відносини між гетьманом і генеральним суддею були ненормальні, про що давно знали в Москві.

Друга дійова особа доносу — І. Іскра (рік народження невідомий). Він доводився свояком Кочубеєві, який доручав йому шпигувати за Мазепою. В різних публікаціях Іскру на час доносу титулюють полтавським полковником. Насправді він очолював цей полк по 1703 р., після чого вже не перебував на службі. З полковництва Іскру усунув Мазепа, запідозривши його в недозволених з Кримом зв'язках. Про цей зв'язок знали в Москві, бо про нього Мазепа розповідав надісланому з Москви перекладачеві Бецецькому. Під час поточної війни Мазепа не брав Іскри в походи, що було ознакою зневаги і на що нарікав Іскра. До доносу приєднались також інші особи, наприклад, еромонах з Севська (Росія) Никанор. Він, потрапивши випадково до Кочубея, передав його усний донос на Мазепу. Потім зробив це вдруге, не будучи до того ні з ким знайомий. Мав до цієї справи відношення сотник полтавського полку Кованько, що служив в полку, який до того часу очолював І. Іскра; він, Іскра й Кочубей мали спільного духівника

15) Д. Н. Бантыш-Каменский: Зазначена праця, стор. 574, прим. 100.

16) Там же, стор. 574-575.

17) «Источники малороссийской истории», стор. 130.

Святайла. Кованькові діти жили в Кочубеїв (можливо, він був і чийсь родич чи свояк). Згаданий священик Святайло був родичем Іскри і здавна знався з Кочубеєм. Далі — вихрест з єврея Яценко був Святайловим свояком. Отже, все це люди, спаяні між собою родинними, свояцькими зв'язками. Помітну роллю у дальшому русі доносу, але не як його співучасник, відіграв полковник охтирського козацького полку з Слобідської України Осипов (таке його прізвище в російських документах). Слобідська Україна підлягала не гетьманському урядові, а безпосередньо російському урядові, представником якого отже виступав названий полковник. З Іскрою він був знайомий як сусід по полках і маєтках, мабуть, знав він і єврея-вихреста Яценка, який мав оренду в Охтирці. Автор і співавтор доносу Кочубей та Іскра; Святайло, Кованько й Яценко — співучасники, які, можливо, і знали про справжній намір Кочубея й Іскри. Щодо єромонаха Никанора і полковника Осипова, то вони лише передали за належне те, що їм говорили інші, а самі не знали, чи це правда, а чи ні. І до того, як з'ясується далі, джерелом обвинувачень проти Мазепи був насамперед Кочубей, а інші підтакували йому. Зазначені вище зв'язки між Кочубеєм, Іскрою, Кованьком, Святайлом і Вихрестом та їх ставлення до Мазепи мають неабияке значення для розуміння мотивів доносу і його вірогідності.

На черзі сам донос, його зміст, стадії його розвитку, ставлення до нього в Москві тощо.

В липні 1707 р. в Батурині до Кочубея зайшли прочани, ченці Никанор і Трифілій. Перед старшим Никанором Кочубеї стали виливати душу на Мазепу — сякий-такий, згвалтував дочку, писав від імені Кочубея компромітуючі листи в Крим. Головну скрипку в розмові грала Кочубеїха. Добре прийнявши прочан, Кочубей запропонував Никанорові навідатися ще колись, пообіцявши подарунки для монастиря. Дня 26 серпня Никанор знов був у Кочубеїв. Цього разу Кочубей взяв з Никанора присягу в дотриманні таємниці і відрядив його до керівника Монастирського приказу боярина І. Мусіна-Пушкіна з таким усним доносом: Мазепа збирається відстати від Росії, захопити Лівобережжя і російські міста і перейти на сторону Польщі. Никанор хотів довідатися більше, однак Кочубей заявив, що решту він розповість особисто. І цього разу не обійшлося без Кочубеїхи. Про все це Никанор детально розповів в Монастирському і Преображенському приказах¹⁸. Дальше Кочубей не приховував перед Никанором своєї кривди від Мазепи. Не знаючи про наслідки Никанорової місії, Кочубей, переживаючи, через декілька місяців відкрився перед своїми приятелями Іскрою, Кованьком і Святайлом. Цей останній порадив відрядити до Москви Яценка з усним доносом (повторним). В січні 1708 р. Яценко вже був перед царевичем Олексієм, який запропонував викласти суть доносу письмово. Яценко так

18) Источники малороссийской истории, стор. 61-68.

виклав Кочубейв донос: а) Мазепа мав зносини з польським королем Лещинським про відрив України від Росії і про підданство Польщі; б) якимось Мазепа очікував приїзду до Батурина царя Петра і сподівався свого арешту, тому наказав був своїм сердюкам в разі суматохи в його покоях стріляти в будь-кого; коли ж приїхав не цар, а урядовець Кікін, то Мазепа розпустив сердюків; в) він залякує запорожців царським наміром викоринити їх, сам підбурює проти царя. Інше, за словами Яценка, мав сказати Кочубей особисто¹⁹. В цьому доносі нічого не сказано про Мазепин намір захопити російські міста, зате додано про підбурювання запорожців і, що найтяжче, про задум вбити царя, щоправда, в порядку самооборони. Не знаючи як там в Москві з Яценком, Кочубей запропонував Іскрі зустрітися з охтирським полковником Осиповим і через нього передати ще один усний донос Київському воеводі кн. Голіцинові. Цю зустріч влаштував священник Святайло. В лютому 1708 р. розповів Осипову таке: а) за порозумінням з польським королем Лещинським Мазепа мав і має намір вбити чи полонити царя; б) в минулу пилипівку збирався йти походом на російську територію; в) різними утисками й чутками підбурює проти царя народ, особливо запорожців. Іскра заявив також, що про Мазепині пляни знає козацька старшина, але з різних причин мовчить, одна з причин мовчанки — те, що Мазепа має в Москві свою руку і йому завжди все передають²⁰. Автором цього доносу був Кочубей, а Іскра передавав його слова. В цьому варіанті доносу чітко сказано про намір вбити чи полонити царя (не в порядку самооборони), а також про плянований похід на російську територію. Полковник Осипов детально зафіксував зміст розмови з Іскрою і лист про це передав згаданому кн. Голіцинові. Одночасно він за своєю ініціативою надіслав листа на ім'я царя, царевича і царського фаворита Меншикова. Ці листи було вручено комендантові московського кремля кн. Гагарінові. Проте Кочубей все ще не знав, як в Москві zareагували на його доноси, тому, побоюючись Мазепа, під виглядом хвороби виїхав з Батурина і жив у своїй Диканці.

19) Там же, стор. 88-89.

20) Там же, стор. 85-88.

(Закінчення буде)

НАУКА І ДОСЛІДИ

Олександр ДРАЖНЬОВСЬКИЙ

С К И Т И

(ГЕТИ-ГОТИ, АНТИ І СЛОВ'ЯНИ, І МИ — НЕ МИ)

(Закінчення, б)

Татищев згадує про Тмуторокань декілька разів і виразно на підставі джерел утотожнює його з Рязанем або Муромом, князівствами на північ від Чернігова, а в інших місцях називає його «Турокань», «Торокань», де пізніше (теж у сусідньому Володимирі) дістали свої удільні князівства сини Ярослава — Борис і Гліб. Він пояснює, що ці князівства помилково називали й утотожнювали з Тмутороканем над Чорним морем.

Після окупації Криму російські історики «доказали», що тим Тмутороканем був тільки той напроти Керчі, а тим самим Крим можна назвати «ісконною русскою землею». Обґрунтували вони свій доказ, очевидно, при допомозі археології... Граф Мусін-Пушкін, який мабуть за «особливі заслуги» дістав від цариці Катерини великі земельні посілости в околицях давньої Ольвії (нині Миколаїв), та став відомим з того, що він не дозволяв робити розкопків на своїй території, яку називали «землею сто могил». Завдяки впливам тодішньої російської аристократії було дозволено їм перепроваджувати розкопки могил на власну руку, з тим, що треба було поділитися знахідками наполовину з державою. Очевидно, Ермітаж дістав з того тільки рештки, Мусін-Пушкін перерив усі могилы, а з Ольвії не лишив «камінь на камені». Якраз завдяки йому було «знайдено» камінь у Тамані з написом, що начебто князь Гліб перейшов по обледенілім Босфорі з Керчу до Тамані і зміряв який був заширокий.

Вже тоді були закиди, що це підробка, але з часом це «устанілізувалося» як певний археологічний доказ і цей «доказ» залишився й досі «непоколібимий»...

Логічно, це очевидний абсурд, бо 1) князь Гліб ніколи в цьому Тмуторокані не був, але на півночі, де він був вбитий; 2) це відмірвання віддалі не було жодним історичним випадком, щоб його вимірювати аж на камені (по замерзлій протоці переходили всі). Мета того обману є дуже виразна: доказати, що курський князь з півночі відміряв своїми кроками землю «будущої русскої імперії».

На цім маркантнім обмані видно, як підбудовувалося нашу історію. Фактично, південна Україна ніколи не належала до Київської Руси. У «Слові о полку Ігоревім» є виразний вияв ненависти: «Ти, бовдуре тмутороканський», зате, що тамтешній князь був у

союзи з половцями, які допомагали кримським готам-українцям відбити наступ Руси-зайдів, що хотіли з'єднати під Русь і південні території України. Ця спроба закінчилася невдало й «гарні готські дівчата співали радісну пісню перемоги й потрясували, танцюючи, руським золотом, здобутим у бою...»

На підставі довголітніх досліджень грецьких джерел, нашого Начального літопису, польських джерел і російського історика В. Н. Татищева (1745 р.), я прийшов до виразного заключення, що паралельно з Руссю-Киевом існувала скитсько-українська держава з Криму, що охоплювала теж цілу південну територію та проіснувала (хоч у кінцевій фазі у татарському васальстві) до 1475 р.

Нас зіпхали до спільної початкової схеми історії Руси не помилково, а з пляновим обманом, бо 1) для росіян вона створила нагоду «причепитися» до якоїсь старовинної історії, якої в них зовсім не було, а для розростаючої нової імперії вона була конечна; 2) для нас ця схема перекреслила нашу попередню історію, зовсім не старовинну (тільки), але що існувала паралельно з Руссю на південних територіях, з її політичним центром — Кримом, і проіснувала до 1475 р., отже довше від Руси Мономаховичів, і була скоро відновлена в українсько-литовській державі, яку заснувала скитська династія Гединовичів, що панувала в Литві.

Цілий ряд польських істориків з XVI стол. (Мацей з Мехова, Кромер, Стрийковські) виразно пишуть про існуючу ще недавно Скитію, яку, на думку Птоломея, названо також Сарматією. Слов'янський історик Герберштайн називає Русь частиною Скитії і в такому ж значенні висловлюються теж Мацей з Мехова і Стрийковські.

Секретар і історик Івана III Собеського, Матеус Преторіус, пише на бажання короля, що уважав себе з готського роду, величезну працю «Orbis Gothicus» (4 томи) і «Mare Gothicum» про історію і ролі готів. Цю працю, величезного значення для польської історії ще досі не опрацьовано й не перекладено з ясних причин: польську імперію Ягайлонів розбудувала скитсько-литовська українська династія, а до цього їм важко признатися. Коли поляки чваняться, що «сарматський ми народ», то тільки через ту традицію, яка заховалася в магнатських і шляхетських родах, що разом з Ягайлонами спольщилися.

Наша історія — це ніяк не історія Руси-України, а історія Скитії-України й історія Руси (зайдів за літописом), що пізніше розплилася в українському морі. Назву «Русь» зберегли й розвинули як «начальну» російські історики, почавши від карамзінської доби. Наша історіографія пішла тією самою дорогою, а «геніяльна» схема про спільне походження трьох слов'янських народів є явним абсурдом, найкращим доказом чого є те, що після «тисячолітньої варварської дичі» не могла ніяк «вибухнути спонтанно» Київська Русь Ярослава Мудрого, як одна з наймогутніших держав Європи. Таких «спонтанних вибухів» немає в історії. Русь-

зайди перебрали вже тоді культуру й традицію Скитії, в якій найважливішу роль відігравали поляни (скитська знать, що закликала Русь зробити порядок у їхній розсвареній державі).

Київ чи Крим?

Ми звикли нав'язувати старовинну нашу історію тільки до Києва. Навіть археологічні знахідки з попередніх укріплень в околиці Києва ми вважаємо за руїни пра-Києва тоді, коли історичні джерела згадують про нього щойно в княжих часах і в давніших легендах. Але навіть з оповідання про проповідь св. Андрія ясно, що Київ не існував ще на початках християнської доби. А згоди, хоч би й найкращі, не зобов'язують. Найважливіші є писані джерела, а вони й археологічні докази звертають нашу увагу на інші місцевості, які могли бути столицями тієї могутньої держави, що згідно з джерелами називалась Скитія.

Як було вже згадано в попередніх розділах, однією з них могло бути городище Більське на Полтавщині, що, як доказує археологія, було величезною твердиною (4.400 гектарів), оборонні вали якого простягаються на 38 км., і яка, можливо, була тим Гелоном, про який згадує Геродот.

Друга можливість — це Кам'янка, місто і твердиня над Дніпром, напроти сьогоденішнього Нікополя, що затоплене тепер Каховським морем.

Советські археологи намагаються підсунути здогад, що скити перенесли в II стол. перед Хр. свою столицю до Нікополя Кримського. На це немає солідних доказів; цей здогад походить від Страбона, який згадує про Нікополь та ще про декілька міст, що їх збудували Скилюр і Палак у боротьбі проти Мітрадата. Руїни Нікополя, недалеко нинішнього Симферополя, зовсім не такі імпазантні, щоб робити такий висновок, що це колишня столиця, але коло цього розвивається щораз більше пропаганди, яка радше спрямована на те, щоб відвернути увагу від далеко важливіших міст-твердинь, як, наприклад, Дорос (Теодорос) на північ від Херсону, що було, без сумніву, найбільшою скитською твердиною. Але при цьому «розробленні проблеми» навколо столиці в Криму йдеться виразно про те, щоб доказати, що скитів витискали з України сармати (їх у джерелах майже немає!), які напірали на «варварський» Босфор. Втім може бути стільки правди, що скитська держава в Україні була дуже подібна структурою до наступної в Княжій добі. Поодинокі скитські князівства, — а мусіло їх бути багато, бо сам цар Скилюр мав 50-80 синів, — зі заздрістю гляділи на Крим, на Босфор, який через свою торгівлю збіжжям був найбагатшим і тому був об'єктом, на який лакомились усі скитські царі. До того, з переходом царя Мітрадата з Понту до Босфору заходила небезпека ще й другої династії (теж скитської, але азійської), почалися війни й ворожнечі, які були одначе тільки

внутрішніми, скитськими міжусобицями. Але зараз у наступній добі (християнській), коли наступила зміна династії (Амали) і зміна назви «скити» на «готи» — стрічаємо знову великі сильні об'єднання: остроготи під проводом Германарика (до 365 р.) на сході й візиготи з династією Балти на західніх землях. Вони поміж собою не воювали, хоч між самими візиготами були великі тертя й війни головно через поділ на християн і завзятих ворогів християнства.

У тій готській добі помічається виразний союз Криму й північних земель, про що свідчать джерельні дані й могили скитських царів, які в тій добі, як свідчить археологія, були поховані або в центральній Скитії або в Криму.

Але центр готської держави тяготіє виразно на Крим. Босфорське царство, як доказує нумізматику, існує безперервно до 360 р. зі своєю династією Тиберіїв-Юліїв, але коли Германарик об'єднує цілий схід і підбиває північні території (Мерю, Мордву і Чудь), то про Босфорське царство як окреме володіння вже не згадується, але включається в одну цілість з остроготською державою, а всі походи проти Греції і Малої Азії відбуваються спільно («Готой кай Барагой») з Босфорською фльою. Навіть в часі гунської окупації виглядає, що скити-готи мали свій столичний осідок у Криму.

На думку деяких дослідників, тією столицею був Дорос — Теодорос. Ця назва повторяється майже в усіх авторів, які писали про Крим (Геродот, Страбон, Діодор Сіцилійський, Пліній, Прокопій Кесарійський, Йордан та інші), а ще частіше в XIV-XV стол., коли частину побережжя дістала Генуя і Венеція в договорі з Туреччиною.

Походження назви Дорос-Дорас-Дори, Теодорс, а в турецьких назвах — Манкуп-Кале або Ескі-Кермен (Старий Крим) ще й досі неповні пояснені. Цим, як теж і значенням цього міста, займалися багато німецьких і російських дослідників XIX і XX стол. (Бравн, Томашек, Шмідт, Кунік, Латишев та інші, а з 1926-33 рр. проф. М. І. Ростовцев у розкопках Єйлського університету й Пенсільванського університету в 1930-33 рр.).

Існує багато теорій про етимологічне походження тієї назви, але найцікавіші з них, мабуть, зближені до правди, а саме: 1) т. зв. готська теорія, що пов'язує назву Дорос з готською вимовою «Тавріс»; 2) осетинська (найбільш наближена до скитської мови) вважає, що це слово походить від «дор, Дуар» — «камінь, двері, ворота»; 3) кельтське походження від слова «дуросдурус» — «твердиня, фортеця» (Дуросторум), а вкінці санскритське і грецьке пояснення, після якого ця назва мала б означати «дар», що поряд із «тео» мало б значення «Божий дар», що популярне в таких іменах, як Теодор, Тодот, Богдан, теж і Мітра-дат, так, що можливо, що ця назва Теодоро звучала в староукраїнській мові «Бог-данія».

Але ще більше інтригувало дослідників значення й положення тієї твердині-міста. Найстаршою столицею Босфорського царства була Пантикапея-Босфор, а навіть Понт, нині Керч. Назва Пантикапея в опінії лінгвістів зовсім не грецького походження, а радше санскритського-скитського. Крім інших важливих міст, що вже вчислені раніше, другим, майже рівнорядним з Босфором, був Херсонес, назва якого в IV-V стол. після Хр. переходить на Херсон (у нашій літописі Корсунь).

Що він уже належав до Босфорського царства, про те не може бути найменшого сумніву. Але і Пантикапея та інші міста мали теж свою місцеву адміністраційну управу — це наглядне з джерел. У Пантикапеї він мав титул «архонта», подібно як у грецьких містах. Цей уряд належав до босфорського царя. Херсон — велика торговельна пристань, як і Ольвія, мала досить незалежну портову управу, яку можна б навіть деколи порівняти з правами пізніших «вільних пристаней». Мітрадат злучив формально Херсон із самим Босфором. Багаті і горді місцеві роди (містом рядила рада старших) пишались своїм Херсоном і складали навіть йому присягу вірності, про що свідчать й досі заховані таблиці з присягою, як до якоїсь незалежної республіки (місцевий патріотизм). Подібно було із Ольвією, може ще більш незалежною, бо там жило багато чужинців-греків. Там навіть дійшло до бунту, коли після мітрадатських воєн римляни надали їм привілеї вільного міста. Готські королі, Бурбест з Добруджі, разом із бастарнами-галичанами, знищили її за те так, що вона вже ніколи не повернулася до свого попереднього значення. Але при Херсоні вже й раніше згадується від VI стол. щораз частіше про Дорос. Прокопій Кесарійський згадує, що коли імператор Юстиніян допомагав відбудувати зруйнований землетрусом Крим й оборонні споруди Херсону, то він не посмів будувати нових твердинь біля Доросу, бо «вільнодумні скити-готи були б того не стерпіли». З усіх наступних згадок у грецьких джерелах і пізніших з гунської доби, татарської і литовсько-української можна виразно зробити висновок, що Теодоро не була звичайна твердиня-акрополь Херсону, тодішньої столиці Криму, але це була якраз сама столиця Криму-України. Вона була теж осідком «готської митрополії», назва якої заховалася до російської окупації.

Після того, як татари окупували Крим, вони зайняли теж головні міста, де розмістили свою адміністрацію. Автохтони не були знищені. Перекопські татари не були монголами, але одними з азійських-скитських племен. Орди Джінгісхана, Тамерляна і Батухана були в основному монгольські, але тому, що вони змушували до воєнних походів теж підбиті скитські племена з Азії, ці наїзди в Європу названо неправильно — татарськими.

Кримські татари-скити були вже мусулманами і хоч через те відділилися від готів-християн, їх не переслідували. Тому за татарських часів було в Криму аж дві, а то й три митрополії авто-

хтонів, про що свідчать численні документи з патріяршої канцелярії в Істамбулі. Кримсько-татарські хани були дуже ворожо наставлені до Туреччини, тому толерували, а то й співпрацювали з готськими князями, столицею яких був Теодорос з довколишніми городами й твердинями, які мали назву »Клімата«. В часі облоги Теодоросу турками в 1475 р. мав згинутися теж як союзник кримський хан.

Варто приглянутися двом найцікавішим описам тієї метрополітальної твердині. Один походить з XV стол., його автор »смирений монах Матей«, який, як еромонах і представник константинопільського патріярха, був висланий 1395 року, щоб заряджувати Ялтою і деякими місцями у Криму. Він був автором поеми »Історія міста Теодоро«⁷⁶.

На початку поеми автор виявляє охоту поїхати за кордон, головню до Хозарії. Спершу він попав на Крим і дає захоплено опис урожайности тієї країни, її пристаней багатих рибою та смачною питною водою, горами, горбками й рівнинами. Одного дня під час мандрівки він побачив руїни розкішного, чудового міста, окруженого горбками, рівниною і гірськими проходами. Прекрасне місто, немов якась незвичайна поява, нечувана й важка до повірення, стояло серед гір, в середині рівнини як шестикутний стіл, а його мури виглядали неначе створені небом, а не руками людей. Огорнений подивом, Матей знайшов стару доріжку, що сходила мов спіральні сходи і привела його до прекрасних воріт. »Хто, мій приятелю, — пише автор, — розкаже тобі без жалю і сліз про красу тих воріт, про величезні й добре допасовані камені, колонади, луки та інші чудові будинки«. Він бачив прекрасну святиню, джерела солодкої води, наводнені городи, граючі водограї й завважив, що місце було свіже, з чистим повітрям. Долівка святині була покрита мозаїками, куполи були довгі, сферичні. З вежі він оглядав величезний і чудовий краєвид, величаві святині і палаци, різьблені саркофаги, портики й колюмни. З глибоким жалем він бачив скелети і чашки тих, що погинули. Опісля він зійшов і оглянув багато інших цікавих об'єктів і знову вийшов до гори і оглянув краєвид. Він помічає: »Можна побачити віддаль трьох днів дороги, але хто зможе змірити віддаль моря?«

Опісля автор представляє себе як чужинець, що стрічає уосіблення міста Теодоро, і вони мають позірну розмову-діалог:

Чужинець: Найбільш чудове місто назване даром Бога (Теодорос), хтож був твій найвищий і чудовий будівничий, що створив долини, гірські проходи, височини, найбільш чудові-природні стіни без глини, цегли, без архітектів, робітників або мулярів, без всіляких кубічних каменів, без інструментів, пилок чи знаряддя, без криків і спонукувань, без сторожів, без товпи народу, возів і

⁷⁶) Mercati, S. G.: "Versi di Matteo Ieromonaco", (Diegesis tes poleos Teodoron) Studi Bizantini, II (Rome, 1927), 19-30. Грецький текст цієї реторичної поеми має 153 лінії. З огляду на трудність у перекладі, я подаю частину в описовій формі, а частину в дослівнім перекладі.

дерева, без імперіяльної команди й без видатків? Високі вали, що оточують тебе, виступають понад позем, видно добре із моря. Ти маєш кришталеві, солодкі води, левади, площі, горби й пропасті. Ти не виглядаєш як мале місто, але як мегаполіс, далеко від Константинополя. Чудо чудес з природи.

Місто: Ти подивляєш мою просту конструкцію? Установив її Той, хто рай заснував і землю, преславний Архітект, наймудріший Творець, що перше закінчив покрівлю, а опісля створив основу, хто освітив небо красою зір і наповнив сонце й місяць світлом, хто прикрасив землю найрізномірнішими квітами, горами й рослинами, хто дав опісля джерела, моря, ріки й глибини безодні, хто створив усе своїм словом, без матеріялу, інструментів і коштів. Той, хто всюди є присутній і сповняє все, він здвигнув мою структуру, чужинче!

Чужинче: Ти добре відповів на моє питання і я дякую тобі. Я бачу величаві святині, прекрасні палаци, чудові багатокольорові мозаїки на землі, а над нами колюмни й помальовані гробівці. Але чому це мистецтво є осамітнене і опущене? Навіть якщо земля хозарів не мала домів, то однак не випадало б, щоб тебе, чудове місто, хтось замешкав?

Місто: Ридаючи з глибини моєї душі, говорю зі свого розжалобленого серця, бо бачу тебе мудрого і інтелігентного, проникливого, чужинче, що сам ти в лахміттях мандруєш самітний. Я бачу, що ти носиш на собі бідну й обдерту одежу. Я можу сказати тобі про свої великі страти, війни, страхіття, боротьбу народів, які облягали мене сім років і безчисленні армії агаренів, масакри й страх обложених і облягаючих, вискоки й засідки, іржання коней, плачі й загартовування за дев'ять років облоги без харчів. Діти, жінки, чоловіки терпіли так довго від жахливого голоду, що поїли ослів, псів та щурів. Я можу сказати тобі, як допроваджені до розпуки вони здали мене, чужинче! . . . «

Поема закінчується зрезигнованими рефлексіями богомільного монаха, який не може знайти відповіді на причину цього жахливого нещастя. Воно може наступило з Божого гніву, справедливості-провидіння, якому треба коритися. »Немає нічого сталого-постійного на землі; все минає, стає порожнечою; це життя є як тінь, сон і мряка«, закінчує свою поему Матей.

Вартість цієї поеми для нас — неоцінена. Вона в першу чергу є історичним документом, бо коли загони Тамерляна почали облогу Теодороса 1395 р., а вона тривала 9 років до 1404 р., то Матей мусів побувати в твердині зараз коротко після її упадку, бо ще лежали кістяки на вулицях, коли готи ще не вспіли її відбудувати, бож відомо, що вони скоро знову заселили її і вона була їхньою столицею до 1475 р., коли турки, по довгій облозі, здобули її хитрощами, вимордували ціле населення і останніх князів з готської династії.

У поемі того мабуть незвичайного монаха (бо грецький патріарх

вислав його на Крим, як свого відпоручника), видно його велику духову й культурну особистість. Він добре спостеріг архітектурні, мистецькі й культурні цінності мертвого міста, і оцінив їх дуже високо.

Він знав історію дев'ятилітньої облоги, бо приїхав на Крим вже 1395 року й мусів чути про ці події зв'язані з облогою, головню про страждання й героїзм оборонців. Він передав це простими словами, — щиро, правдиво, без пересади. Це можна відчуту в кожному його реченні; він об'єктивний, не місцевий патріот, що міг би перебільшувати. Вартість цього зізнання як майже начоного свідка — людини, що знала й оцінювала героїзм оборонців міста, велика. Він теж об'єктивно передає: »вони знесилені голодом, коли не могли вже вдержати меча в руках, здали свою столицю...«

Здали...?! Ні! Вони вже були ходячі тіні людей, що не відповідали за свої вчинки. Трагедія нашого голоду 1933 року виявила, що в людині, доведеної голодом до фізіопатологічного знесилення (опухша), завмирають клітини центральної нервової системи, так, що в неї зникає снага волі-чину; вона беззильна, без спротиву й бунту. Це ж відоме: ті опухлі з голоду в 1933 р. гинули перед вікнами з виставами харчевих продуктів і ніколи не розбили їх з розпуки, щоб насититися... Бо це був фізіопатологічний стан живих мерців. Теодорос не здався після дев'ятилітньої облоги, він згинув заголоджений у героїзмі боротьби. Поема Матея — це немов з волі Бога свідчення про безприкладне геройство наших предків. Дев'ять жахливих жорстоких років боротьби!

Чим є напроти цього облога Трої з її фантастичними, авантюрицькими, романтичними епосами...? Клясичний твір великої літературної вартости. Поема про Теодорос — це епопея-апотеоза героїзму оборонців нашого столичного города.

Для нас буде теж цікавий опис Клерка руїн Теодорос-Манкуп, що залишилися ще до того часу, коли Клерк рішився на важку подорож в гори (7 кілометрів від Бахчисараю і Нового Херсону). З різних описів і археологічних розкопків виглядає, що в горах, на якійсь віддалі від моря, було збудовано цілий ряд замків-твердинь, що охороняли Херсон або були приготовані в Босфорськїм царстві для оборони проти наступу, який міг прийти зі сторони моря, отже тільки проти Візантії або Риму.

Тому, що після зруйнування Теодоросу турками перервалася давня традиція і його почали називати Манкуп або Манкуп-Кале, а згодом Ескі-Кермен, що могло бути назвою теж іншої близької твердині, це помішання назв залишилося й до нині. Клерк звітує так: »Всі інші фортеці не такі визначні, як Манкуп. Вона надзвичайно велика й можна сказати про неї, що вона сповита в хмарах. Вона закриває вершок півкокругої відокремленої гори. З огляду на страхітливий вигляд, її височину і її скелисті доземні боки, незалежно від її значення і погляду про неї як надзвичайний твір

природи, вона наповняє ум великим подивом, коли входить ся у провалля. У тому відокремленому положенні, де немає видимих доріг чи інших способів дістатися на її височину, а ще менше, щоб винести матеріял для збудування її, вона тимбільше подивугідна».

»Коли ми осягнули вершок, ми застали гору вкриту руїнами цитаделі. Печери й понури галерії, висічені в скелі (первісне призначення їх нині невідоме) представляли темні отвори по обидвох сторонах. На найвищій частині цієї незвичайної височини є прекрасна рівнина, покрита гарним мохом: вона окружена частинно збудованим муром твердині. Звідсіля можна оглядати всі гори, долини, горбки, ліси та села. Нищі вершки покриті кучерявим лісом зі селами поміж скелями й пропастями, показувалися нам у такій застрашаючій глибині, що здавалося, що кров стинається від самого погляду... Опісля ми знайшли останки церков та інших публічних будинків серед руїн, і то в більше досконалому стані ніж можна сподіватися в російській імперії. Вони залишилися мабуть завдяки трудному доступові. В одному місці є печера висічена в скелі — її називають «Виступ вітрів». В ній є отвори, звідкіля видно всю довколишню околицю. Правдоподібно, вона служила як військова обсерваційна вежа. Отвори вікон були з луками, а крізь них було видно дуже далекий простір гір і рухливі хмари, що творять чудовий вид».

»В цілій Європі немає ані одного місця, що перевищало б цю надзвичайну величність».

Клерк відмічає, що рисунок, який був приготований, далеко недосконалий і ніяк не відзеркалює образу, який він мав зображати... Але навіть з нього можна уявити собі величність цього місця. Яка була пізніша доля цих руїн, ще добре збережених за Клерка, невідомо. У книжці Кулаковського є знімка ще однієї стіни тієї твердині, але зроблена дуже незугарно, хоч рисунок зі сусідньої твердині Чуфут-Кале далеко кращий (стор. 75).

Інших образів чи пізніших знімок мені не вдалося знайти, хоч я шукаю їх вже декілька років. В описах для відвідувачів Криму, наприклад, «Гірськими стежками Криму», Київ, Мистецтво, 1974 р. є поміщені три знімки, серед них чч. 11, 12, 13 мали б бути з тієї твердині. Але якраз вони (головно ч. 11) виразно свідчать, що там все зрівняне з землею (підписано: «Оборонні печери фортеці Ескі-Кермен з VI стол.»). Тих печер у тій околиці є понад 400 і одну з них показують теж на наступній знімці, ч. 12, як печерний храм Ескі-Кермен. Ледве чи ті всі знімки представляють те саме, що описував Клерк та інші. Вони були б найбільш приманливим місцем у Криму, а може і в цілій Європі. Можливо, що ті величаві залишки твердині і будівель були висаджені динамітом разом з горами, що за «бдітєльним» старанням російських археологів («намагаються виявити все доказовим матеріялом...») не є виключене по тому самому пляні, що було зроблене «відкриття» за Катерини II⁷⁷.

77) Я намагався розвідати й в давніших відвідувачів Криму, але ніхто не знає про якісь замітні об'єкти. Можливо, що вони в зоні засекреченій для приватних відвідувачів. Буду вдячний, як хтось зможе дати додаткові інформації.

Семен ВОЖАКІВСЬКИЙ

ОТЕЦЬ КИРИЛО СТЕЦЕНКО — УКРАЇНСЬКИЙ ПРОМЕТЕЙ

К. Стеценко,

Комуномосковська влада проголосила в ЮНЕСКО композитора Кирила Григоровича Стеценка у 100-ліття його народження «радянським композитором», який народився 12 травня 1882 р. в селі Квітках, Корсунського повіту, на Київщині, в родині маляра (самоука). Так сміливо назвали отця Кирила, українського композитора, советським композитором.

Спогади Павла Тичини, близького до Кирила Григоровича і його сина Вадима Стеценка, та ряду інших осіб, які добре знали композитора, говорять протилежно до означення, або визначення в тому, чий був і є композитор. Тичина намагається штучно

прив'язати Стеценка до революціонерів ленінського поколю, але правда вилазить на верх. Так у передовій статті до першого тому Стеценковського видання «Хорові твори», музична редакція Ф. М. Надененка, Павло Тичина зазначає: «Стеценко не міг не відчувати настрою народу: отже, він як композитор по-своєму поспішив виявити цей настрій у кантаті хоровій, що так і звалась «Шевченкові». У цій кантаті композитор особливо підкреслював силу революційного слова Кобзаря України, силу невмирущу». Чи потрібно зупинятися на доповнюючих висвітленнях, що музичні твори присвячені українському поетові-Кобзареві Т. Шевченкові могли бути просоветські твори? Ніколи!

Павло Тичина в одному місці пише про Кирила Григоровича так:

»Що було характерним у творчості нашого композитора в рік революції 1905 року (яка аж ніяк не була большевицькою, — С.В.)? Безперечно, за ним — це те, що Стеценко не *задовольнявся самими ліричними текстами, а ще ж шукав для себе таких творів поетичних, де б звучав прометеїзм* (підкр. наше — С.В.).

Що впливало на Стеценка в його переконаннях щодо української ідеї? Про це його сестра Олімпа Караван-Стеценко у своїх спогадах про Кирила Григоровича пише так: »Наше село Квітки розташоване в мальовничій місцевості. Перші дитячі враження Стеценка пов'язані з чудовою українською природою, з розповідями та народними піснями про історичні події в цьому краї. Біля села проходить лісом шлях з Корсуня на Вільшану, що тепер носить ім'я народного месника Наливайка. *Багато народніх переказів та пісень чув хлопчик про часи боротьби українського народу за свою волю. Малий Кирило добре пам'ятав слова і мелодії пісень*«.

Без сумніву, що в історичних розповідях та піснях Кирило усвідомлював собі, що таке Україна і її культура.

Сестра розповідає: »Успішно закінчивши бурсу, Кирило вступає в духовну семінарію. Тут він займається більше музикою... То співає в хорі, то стає його керівником, а щоб заробити якусь копійку, деякий час працює помічником диригента хору Михайлівського монастиря, де був тоді головним диригентом свідомий українець композитор Яциневич, який komponував церковні і релігійні речі на мелосі української народньої пісні. Вплив на національну свідомість Стеценка якраз мав Яциневич«.

»В 1899 році Стеценко вперше зустрівся і особисто познайомився з Миколою Віталійовичем Лисенком, який на той час був добре відомий як основоположник української музики й активний громадський діяч, що невтомно боровся за дальший розвиток української... культури. Після цього знайомства Кирило Григорович вступає до студентського хору, що його організував Лисенко при Київському університеті, допомагає диригентові розучувати з хором партії, бере участь в концертних подорожах колективу по Україні«.

Після композитора Яциневича наш Кирило Григорович, попавши в руки основоположника української клясичної музики М. В. Лисенка, ще більше озброюється музичним знанням та скріплюється в свідомій національній справі, і у своїй посвяти українській мистецькій культурі.

Сестра Олімпа Стеценко пише: »Під безпосереднім впливом М. В. Лисенка починає формуватись його (Кирила Григоровича) давно розбуджена творча думка. В 1900 та в наступних роках юнак їздить по селах і містах України, збирає народні пісні, знайомиться з кращими виконавцями народніх пісень, з бандуристами«.

Слід сказати, що народні пісні в Україні все були історичними, побутовими, обрядовими, звичаєвими та релігійними.

Син М. Лисенка, Остап Лисенко, у своїй статті під назвою »Народній співець« згадує спеціально про Кирила Григоровича із зазначенням: »Коли я думаю про К. Г. Стеценка, у пам'яті оживають останні роки

минулого століття. Батько мій, М. В. Лисенко, організував поїздку по Україні з хоровими концертами. Ось тоді-то і довелось мені вперше пізнати Кирила Григоровича, — він був першим помічником батька у підготовці хору до виступів. Хоч він був дуже молодим, але вже мав досвід у керівництві хором. Хочеться сказати, що кожен хто знав і знає Лисенка, це була велика честь і слава бути його першим помічником.

Остап Лисенко пише і таке: »Найціннішою якістю Стеценка була його любов до народу, до його мистецтва. Українська народня пісня була для нього священною справою« (підкр. наше, — С.В.). Остап продовжує у своїх спогадах: »З великим захопленням він (Стеценко, — С.В.) вивчав пісні народу і всі свої твори писав у душі народньої пісенности. Народню пісню пропагував у численних концертах по містах, містечках, селах«.

Тут виникає у нас саркастичне зауваження: коли-то український народ, хоч би взяти до революції 1917 року, творив просоветські пісні, чого ще ні слухом, ані духом не існувало.

Остап Лисенко згадує розмови Кирила Григоровича, який споминав своє село і оповідав: »Як багато надхнення для моєї майбутньої творчости дало мені сільське оточення ще в дитячі роки... Ще тоді я відчув красу рідної природи моєї батьківщини, красу рідної пісні, якої так багато було у моему селі«. Про це згадує сестра композитора Кирила

К. Г. Стеценко серед діячів музичної культури. Стоять: О. Кошиць, О. Коваленко, К. Гончар; сидять: А. Бакалінський, К. Стеценко, М. Лисенко, Я. Гулак-Артемовський. 1910 р.

так: »Бувало, влітку мати зварить їсти, сядемо вечеряти, а Кирилка не має. — Біжи Липочко (ім'я сестри, — С.В.), — каже мені мати, — поклич Кирилка. Напевно він слухає, як співають дівчата. Побіжиш на вулицю, а його між хлопцями та дівчатами немає. Ба, він же сидить он собі осторонь на землі, підігнувши ноги й похиливши голову на рученята, наче заснув. — Ти чого тут спиш, Кирилко? — питаю. — Хіба ж я сплю? . . Я слухаю, як співають хлопці і дівчата, — відповідає він. Беру його за руку, веду до хати, а він дзигною підскакує і мугиче почуту пісню«.

Євген Кротевич, автор твору »Полонянка«, згадує у своєму дописі про Кирила Григоровича, що коли композитор одружувався, то »Був навіть на його весіллі в селі Лобачеві на Таращанщині з усіми весільними співами та народними українськими звичаями. Яких тільки пісень не співали на весіллі — і суто народніх, і створених на фолклорній основі самим Стеценком«. Скажемо словами Остапа Лисенка: »Далеко не всі з сучасників К. Г. Стеценка, що працювали тоді на ниві музичного мистецтва, так тісно були пов'язані зі своїм народом, так відчували його душу, його думки«.

Український дух у Стеценка невідривно був зв'язаний з народом і національними прагненнями. Про це згадує Прохор Коваленко, який у статті »Вогонь музики«, стор. 30, пише: »Кирило Григорович Стеценко був для мене першим інтелігентом, який розмовляв з нами хорянами українською мовою (в умовах царизму, — С.В.). Мені частенько доводилось після зайнять вертатися разом з ним додому. Тоді він був ще зовсім молодим, невисокого росту, худорлявий, русявий, з невеличкими вусами солом'яного кольору, з великими сіро-блакитними очима«.

Стеценко вже у молоді роки був знайомий з українською літературою. Коваленко пише: »Кирило Григорович розповів мені, що крім творів Лесі Українки існує сучасна українська література, і не тільки в нас, на Наддніпрянській Україні, а й за кордоном, в Галичині«.

Цей же Коваленко розповідає таке: »Можу вам по секрету сказати, що навіть існує український національно-визвольний рух, який бореться за відродження і розвиток української літератури, школи з українською мовою, за розвиток українських пісень, музики, театру і взагалі культури, яка повинна відродити український народ, що гине в темряві й злиднях і вже починає забувати, хто він, — сказав мені одного разу Кирило Григорович, притишуючи голос«. Як бачимо із спогадів Коваленка, Кирило Григорович був ознайомлений з українським національним рухом і, очевидно, сам брав у ньому участь. Про це ми побачимо із спогадів інших авторів.

Кирило Григорович не раз говорив: »Ніяка втіха, ніяка забава не може зрівнятися з музикою . . . Хоч не всі люди вміють співати й грати, але нема людини, яка б не любила пісень, або музики. Музика дає найвищу втіху душі, наповняє серце радістю і спокоєм, вона заставляє людей забувати про горе і підносить кудись високо в далекі прекрасні простори, або кличе до героїчних вчинків« (підкр. наше, — С.В.).

Композитор Кирило Стеценко, розучуючи нову пісню, завжди перед цим пояснював зміст, значіння тієї пісні. Коваленко у своїй розповіді пояснює: «Розбираючи пісню »Верховино, ти, світку наш«, Кирило Григорович не тільки пояснив нам, що топір — не сокира, а палиця з гострим топірцем, яка в руках гуцула є справною зброєю, розповів не тільки про карпатських гуцулів, їх одяг, звичаї, а й про їхню боротьбу з австрійськими німцями, польською шляхтою і мадярами за свою національну незалежність» (підкр. наше, — С.В.). Стеценко, говорячи про боротьбу гуцулів за незалежність, очевидно мав на увазі ширення пропаганди за незалежність всієї України. Ці слова Стеценка ще раз підтверджують його національну свідомість та ширення її серед співаків, яких він мав багато. Вся його творчість і все його розуміння унапрямувалось в політичний самостійницький рух на Україні. До цього додамо спогад Прохора Коваленка, який підкреслює, що організовані концерти були за змістом українськими патріотичними в умовах царської імперії, коли українське слово переслідувалося, а пропагаторів каралось висилкою за межі України. Коваленко пише: »Пригадую, як в тому 1904 році у Кирила Григоровича з'явилося двоє добровільних помічників — теж молоді вчителі співу — Бакалінський та Гончар. Готуючись до традиційного Шевченківського концерту, ми розучували з ними під керівництвом Стеценка дві речі: »Вмер батько наш«, музика М. В. Лисенка на слова Лесі Українки, та »Заповіт« . . . Вдень відбулася загальна репетиція під диригуванням керівника студентського хору О. Кошиця. Акомпаніював М. В. Лисенко. Це був перший в моєму житті грандіозний концерт, присвячений великому Кобзареві«.

Під час концерту в антракті Кирило Григорович підходив до декого з наших хорян, в тому числі і до мене, та звелів нам зайти у бічну кімнату. Ввійшовши туди, я побачив кількох добре зодягнених людей, які підписували великі аркуші паперу. Кирило Григорович, звертаючись до них, сказав: »Панове, це молоді громадяни, яких я знаю, вони теж підпишуть петицію«. Один із присутніх глянув на нас і промовив: »Просимо, просимо«, підсунув мені аркуш з багатьма підписами. Я взяв перо і поставив свій підпис«. Далі Коваленко зазначає: »Виявилось, що це ліберальна інтелігенція збирала підписи під петицією до міністра про дозвіл відкрити в Києві українську школу. Це був рік »політичної весни«, як тоді казали, а вірніше — »рік політичних ілюзій«. Кирило Григорович потім говорив, »що він не дуже вірить у цю петицію, але підписав її для підтримки громадянських заходів, спрямованих на поширення української культури«.

У спогадах зазначається, що Стеценко жалівся, що шкільне начальство на основній його роботі дуже невдоволене тим, що він багато українських пісень включає в репертуар своїх занять з учнями, і взагалі косо дивляться на його українські тенденції. Прохор Коваленко пише, що його було арештовано і вислано на заслання, а незалежно і сам К. Г. Стеценко теж зазнав репресій, його було заарештовано і вислано з Києва на Донбас, сподіваючись, що там його українські тенденції не матимуть впливу.

Перед цим арештом Стеценко говорив: «Не знаю, що мені робити, чи самому залишити цю учительську школу, чи дождитися, поки мене звільнять?» А далі турботно за майбутність учнів говорив: «Не хочеться покидати учнів, це ж майбутні носії нашої культури серед народу, шкода, коли вони залишаться тільки під впливом чорносотенців, які за шмат ковбаси готові не то народ, а й свою душу запродати». Так Кирило Григорович Стеценко дбав про долю свого народу, який своїми творами кликав до політичної боротьби проти російської імперії.

Одного разу Стеценко прибув на пробу хору дуже сумний і тихо промовив: «Друзі, трапилося велике нещастя... не стало великої людини... громадського діяча... Михайла Петровича Старицького. Сьогодні вдень він навіки упокоївся». Всі хористи встали, сумно схилили голови, відчувуючи скорботу, що враз наповнила наші серця, — згадує Коваленко.

— Я пропоную проспівати «Вічну пам'ять», — сказав Кирило Григорович і тихо, повільно розпочав своїм тенором, диригуючи в такт мелодії: «Ві-і-ічна-я па--ам'-ять»... Всі включились в спів «Вічної пам'яті» такого великого корифея української культури Старицького. Стеценко був релігійною особою, співанку відклав у зв'язку зі смертю великого друга Лисенка і Стеценка.

Дружина Кирила Стеценка, Євгенія, у своїх спогадах пише: «Ми жили більш-менш спокійно до 1907 року, далі ж почалися переслідування з боку духовного начальства. Архиєрей Агапіт і повітовий попечитель шкіл Георгієвський в жовтні 1907 року подали донос на Стеценка як революціонера. Після тусу Кирила Григоровича заарештували. Тоді ж був заарештований і Лисенко. Правда, через декілька днів Стеценка випустили. Але трус і арешт не минули безслідно. Хворого Стеценка адміністративним порядком було вислано в Донську область, в глухий закуток Александровськ Грушевський.

Далі вона розповідає, що в листопаді 1911 року Стеценко висвятився на панотця і зайняв парафію на Поділлі в селі Голово-Русави. Тут він був більш-менш незалежний від начальства.

В 1915 році Стеценко познайомився з М. Д. Леонтовичем, який тоді викладав співи у Жіночому єпархіяльному училищі в Тульчині, за двадцять верст від Голово-Русави. Таке знайомство підбадьорило Стеценка на душі. Ці два українські велетні-патріоти доповнювали один одного на ниві української музичної творчості.

Як почалася в 1917 р. революція, скільки то світлих надій було у Стеценка! Кирило Григоровича революційні події не могли вдержати на селі. У вересні 1917 року він переїздить до Вінниці, а потім перевозиться до Києва. Тут він з запалом береться за організацію і укладання плянів по шкільній сітці у вивченню національної пісні і взагалі музики, працює в Міністерстві освіти. В місяці березні 1918 р. Стеценко був призначений учителем співів в Учительській семінарії на Лукіянівці-Київ. Тут Стеценко мав великий попис у справі естетичного виховання через щипцелювання національної пісні, що так потребувалася українському вчителю для майбутньої праці серед українського

народу. Літом відбувся урочистий концерт, присвячений творчості Кирила Григоровича, де його гучно вітали і де Стеценко впевнився, що ім'я його не згасло за шість років перебування на Поділлі.

Неоніла Баришполь згадує, коли до Білоцерківської гімназії мав приїхати попечитель народної освіти і директор гімназії запропонував Стеценкові проспівати російські пісні «Во поле берьоза стояла» та «Льон зельоний прі горє, прі крутой», то Стеценко, хоч і виконав їх, то всеж проспівав хором «Тихесенький вечір» та «Од села до села», себто українські пісні його композиції. Отаким був Стеценко в умовах царського режиму.

Розглядаючи ці писані спогади, вони стверджують непохитну стійкість Стеценка в національному питанні, який показав себе, komponуючи музичні твори, великим патріотом української національної ідеї.

При відродженні Української Автокефальної Православної Церкви, о. Кирило брав участь у першому Соборі 1921 року. Він написав для української Церкви дві повні «Літургії», «Панахиду» у шосту річницю смерті М. В. Лисенка, опрацював (аранжував) біля 105 колядок і написав релігійні канти.

Отець Кирило Стеценко нічого не писав на советсько-московські теми. Його творчість побудована на поезіях Т. Г. Шевченка, І. Франка, Лесі Українки, Б. Грінченка, О. Олеса, М. Вороного, О. Коваленка, Н. Міхневича, П. Карманського, М. Чернявського, М. Савинського, Е. Кротевича, С. Черкасенка, П. Куліша. А всі ці прізвища говорять, що зміст музичних творів Стеценка побудований на суто патріотичній основі українського мелосу.

В 1920 році композитор Стеценко ще працював у ділянці музично-хорової справи у Києві, але советська влада цей відділ розв'язала, пришиваючи йому «буржуазно-націоналістичну» латку. В тому ж році о. Кирило Стеценко демонстративно залишив Київ і поселився у невеличкому селі Веприку, де був настоятелем парафії аж до своєї смерті, яка наступила 29-го квітня, 1922 року.

Климентій Квітка, чоловік Лесі Українки, стверджує, що о. Кирило був глибоковіруючою людиною, який не визнавав ганебного ставлення большевицької Москви до Української Церкви.

Син Кирила Стеценка Вадим, який є професором музикознавства Київської консерваторії, подає у своїй праці про батька таке: «Велика спадщина клясика української музики К. Г. Стеценка залишила глибокий слід в культурному житті українського народу. В тяжких умовах царської Росії композитор мав велику громадську мужність невпинно пропагувати українську музичну творчість і сам сказав нове, талановите «слово» в українській музиці».

На заключення тієї статті, в якій ми показуємо Кирила Григоровича українським патріотом, необхідно додати, що саме каже про нього його син Вадим: «Знайомство з М. В. Лисенком і його творами відіграло величезну роль у житті о. Кирила. Стеценко рішуче вступив на шлях свідомої боротьби за українську музичну культуру. Молодий український композитор усім своїм еством глибоко відчув, що музика Лисенка

має могутню силу впливу на людей саме через те, що її коріння у народній творчості (підкр. наше, — С.В.). Діяльність Лисенка стала для Кирила Григоровича великим прикладом, якому він намагався наслідувати протягом усього свого життя».

Прометеївські пісні композитора о. Кирила — це для нас, українців, великий Прометей!

**»НОВА ФОРТУНА« — КООПЕРАТИВНА СПІЛКА
З ОБМ. ПОРУКОЮ**

**КОРИСТАЙТЕ З УСЛУГ УКРАЇНСЬКОЇ КООПЕРАТИВИ
І ЇЇ ВІДДІЛІВ:**

Експортний Відділ —

BROWNEJONES LTD, 1 Norfolk Place, London, W2 1QN.

Висилка пачок до всіх країн світу.

Споживчі товари в Лондоні —

**FREGATA (Merchants) Ltd., Alric Avenue, Craven Park,
London, NW10 8RA**

Гуртова і роздрібна продаж.

ПЕКАРНЯ І ВЕЛИКА ГУРТІВНЯ СПОЖИВЧИХ ТОВАРІВ

“NOVA FORTUNA” CO-OP. SOCIETY LTD.

Back Gladstone Street, Oldham, OL4 1AY.

- Відвідайте! Замовляйте! Купуйте! Користайте!
- Ставайте членами-уділовцями українського підприємства!
- Ощаджуйте у «Новій Фортуні» на догідних умовах!
- Докладніші інформації уділить вам:

**“Nova Fortuna” — Co-op. Society Ltd.
49 Linden Gardens, Notting Hill Gate, London, W2 4HG.**

Д-р Роман РАХМАННИЙ
 Інститут ім. Симона Петлюри

АКТУАЛЬНІСТЬ САМОСТІЙНИЦЬКИХ ІДЕЙ СИМОНА ПЕТЛЮРИ

(Закінчення, 2)

IV

Наша університетська молодь, замість витратити час, енергію і матеріальні засоби на опрацювання маргінальних і часто непотрібних тем з україністики, могла б зайнятися висвітленням багатьох аспектів світогляду, писань і діяльності Симона Петлюри. Як мало з-поміж його старших і молодших сучасників знали і сприймали Україну як геополітичну суцільну одиницю в концепції, що її накреслив поетично його приятель Іван Франко: від західніх Карпат по Кавказ. Це візія, що нею жили його попередники — Володимир Антонович, Олександр Кониський і Панько Куліш, та сучасники — Микола Лисенко, М. Грушевський, Леся Українка та Іван Нечуй-Левицький.

Як на ділі цю візію плянував реалізувати С. Петлюра, можна б вивчити шляхом порівняння його писань і діяльності з писаннями і діяльністю сучасних йому польських діячів-суперників у своїй нації — Романа Дмовського і Йосифа Пілсудського. Дмовський ставив польську ставку на карту царської Росії та через неї на її західних союзників — Францію та Англію. Пілсудський спершу використовував імперську Німеччину для творення польської збройної сили, а згодом перейняв проголошене німцями польське королівство як основу для відновлення Польської Республіки.

Обидва ці польські діячі мали можливість їздити закордон і в 1907 році побували з таємною місією від своїх політичних груп у Японії, де вони окремо провели розмови з впливовими діячами військових і політичних кіл. Тема розмов: становище у Польщі та потенціально роля польських самостійників у близькому воєнному конфлікті між Росією і Німеччиною¹⁵. Ані Симон Петлюра, ані будь-який інший український діяч такої можливості не мав, бо російська служба безпеки негайно арештувала б його за натяк на спробу встановити подібні зв'язки за кордоном. Крім того, тогочасне українське суспільство не було підготоване у своїх думках до будь-якої зовнішньо-політичної акції, спрямованої на визволення України з-під російської чи навіть австро-угорського і польського ярма.

Тому в 1902-1917 рр. Симон Петлюра зосереджував свою увагу на формування власної та загальноукраїнської думки про само-

15) Andrzej Micewski: *Roman Dmowski*, Warszawa, 1971, str. 89-109.

бутність української нації в усіх її актуальних аспектах. Подібно, як Р. Дмовський для польської справи, С. Петлюра не бачив реальних виглядів на успіх для української справи в межах австро-угорської імперії, де слабкій українській меншості протиставилися два сильні історичні противники — поляки і мадяри. Перші зберегли свою заможну й освічену верству, а другі поряд з цим відвоювали у Відні право на державне самоуправління.

Які ж були позитивні засновки визвольної політики Симона Петлюри у тогочасних дуже обмежених умовах буття, розвитку і діяння українського суспільства під двома імперіяльними режимами: російським і австрійським?

Ось декілька натяків на таку відповідь.

Нашим сьгоднішнім молодим економістам повинна б припасти до вподоби своєчасна і майже виняткова на ті часи вимога С. Петлюри, щоб українські діячі розвивали економічні аспекти української визвольної політики. Обмірковуючи заснування Українського Наукового Товариства в Києві, він докоряє авторові проекту М. Грушевському за те, що у програму праці не включено економічної проблематики України. — «Вимагаючи для себе автономії України, ми повинні аргументувати цей постулат доказами не тільки національно-культурного, але й юридично-економічного характеру», — писав С. Петлюра у червні 1907 року¹⁶.

В інших статтях він критикував українські соціалістичні партії за їхнє невміння приєднати робітників до української справи. Певку вину за цю їхню слабкість Петлюра приписував українським інтелектуалам 1860-их років, які — згідно з тезою Володимира Антоновича — звузили концепцію українського руху до культурницької діяльності і зі своєї конструктивної роботи відкидали всякі політичні постулати. На думку С. Петлюри, те політичне культурництво відштовхнуло «від українства велику силу демократичних елементів, направило його по облудному шляху». Ця помилкова концепція «була причиною і трагізму діяльності самого Драгоманова», твердив Петлюра у статті, що появилася в газеті «Слово» 1909 року¹⁷.

Петлюра розумів, що для успішности української визвольної справи треба народних українських мас, а до них можна доходити інколи навіть через неукраїнські установи. Засобом і форумом для усвідомлення людей українського роду могли служити ось такі офіційні культурно-освітні установи, як Київське чи Харківське Товариство Грамотности. «Обидва товариства не вороже ставляться до української просвітянської справи. Обидва видавали українські книжки. Очевидно, видавництво цих книжок було б куди більшим, коли б про це подбали самі українці, коли б вони жвавіше взялися до роботи в цих товариствах... вони згодом... могли б

¹⁶ Симон Петлюра: *Статті-Листи-Документи*, УВАН, Нью-Йорк, 1956, стор. 115. (Згодом цит. скорочено: *Статті*...).

¹⁷ С. Петлюра: *Статті*..., стор. 97.

надати український напрямок і характер діяльності цілого товариства...»¹⁸

Ці слова С. Петлюри з вересня 1907 року мають знайоме звучання і дороговказне значення для українців у поневоленій Україні та в усіх державах українського поселення, де багато дечого залежить від творення активної присутності української справи в тамтешніх організаційних формах.

Реальні можливості для висовування української проблематики в той час Петлюра бачив у парламентських установах навіть такого вузького обсягу як російська палата представників Дума і дещо свобідніша за неї австрійська Палата депутатів у Відні. Про можливості українців у російській Думі він висловився 1907 року ось як: «Виступаючи в державній Думі одноставно, самостійно, принаймні в таких справах, які торкатимуться інтересів України, як нації, вона (себто українська репрезентація — Р.Р.) буде збуджувати національну свідомість українських народних мас, маніфестуючи своєрідність національних, культурних, політичних і господарських інтересів України, відмінних від аналогічних інтересів інших націй і інших країн Російської Держави»¹⁹.

Про подібні можливості праці українських депутатів в австрійському парламенті С. Петлюра писав на основі свого безпосереднього знання життєвих умов українського населення в Австро-Угорщині. В роки 1904-1905 він працював журналістом у Львові. Своїми статтями у періодичних українських виданнях м. Києва чи навіть Москви Петлюра сумлінно інформував українських читачів про західно-українські справи. Його оцінка діяльності галицьких депутатів у Відні — позитивна:

«Посли австрійської України, в міру своїх переконань і світогляду, хочуть виконати ті обов'язки, які лежать на них, як на заступниках свого безправного з багатьох боків народу... Це — тенденція використати парламент, як агітаційну трибуну для національної ідеї, а свої поїздки в виборчі округи — в цілях організації народних мас для боротьби за національні права», писав С. Петлюра в журналі «Україна» 1907 року²⁰.

Звичайно, для такої політичної роботи потрібно освічених людей з усіх прошарків свого суспільства, — нагадує він українським культурникам того самого року. Тоді деякі професори в Києві, Харкові та Петербурзі заявили готовість читати університетські лекції з українознавства. Це — чудово, завважує С. Петлюра, але, на жаль, діти трудового українського люду все ще залишаються поза межами тієї освітньої діяльності. Український «робітник не може успішно розвиватися, не може успішно боротися, коли він не володітиме знанням, коли він не буде свідомим...»²¹

Студентів українського роду Петлюра закликав зокрема «не забувати того, через кого вони здобули можливість зазнавати щастя

18) С. Петлюра: *Статті*..., стор. 72-75.

19) С. Петлюра: *Статті*..., стор. 101.

20) С. Петлюра: *Статті*..., стор. 131; пор. 36-41.

21) С. Петлюра: *Статті*..., стор. 63-64.

і втіхи від національної науки. Їм треба завше пам'ятати, що властиво ті, на чії гроші і працю вони зазнають того щастя . . . не скоро зазнають його . . . Треба пам'ятати, що там, по наших обдертих селах панує темрява, що робітничі й селянські діти нівечать і душі, і мозок свій чужою «культурою», а в школах наука — та сама, що була раніш, з тією незрозумілою для дітей мовою, котра, як встановлено і статистичними даними і авторитетними людьми в справах просвіти, завела нас далеко назад і поставила у хвості культурних народів. Хай же тямлять це студенти-українці, слухаючи лекцій про Україну, й несуть придбані ними відомості про рідний край своєму народові і збагатять рідний край вірними йому, освіченими синами . . .»²²

Ці слова С. Петлюри зберегли свою свіжість й досі та могли б стати прапорною директивою для діяльності української студентської молоді в Канаді, Америці, Англії та інших країнах Заходу. Мають вони актуальність і в Україні, де «та сама наука» панівної нації відсуває українську національність на позиції колоніальної відсталості.

Як тяжко було в його часи знаходити людей, готових для такої праці, та взагалі людей українського світовідчуження, видно хоча б із листа Симона Петлюри до Дмитра Донцова, що жив тоді у Відні. — «Якось я вичитав у польського романіста . . . що дуже тяжко бути поляком. На мою думку, пише С. Петлюра в січні 1913 року, — все ж легше, як українському громадянину, а надто в такому місті, як Москва. Маєте собі: майже жадне зібрання або вечірка не минає, щоб не доводилося виступати в ролі спікера! Це пояснюється просто: мало хто вміє говорити «прилюдно» по-українському! Це знаєте, дуже «мила» річ, яку я відчуваю дуже немило. Ну от, volens-nolens і доводиться виступати, хоч уже набридло — а головне, що одбирає час, який можна вжити на щось більш путне . . .»²³

Звичайно, те явище нестачі трудівників на національній ниві було наслідком безоглядної русифікаційної політики російського уряду супроти українців, яку підтримували всі прошарки російської нації. Інтелектуал і політичний діяч Конституційно-демократичної партії росіян Пйотр Струве всіляко поборював навіть мізерні прояви українського культурництва. Він аргументував це тим, що український культурницький рух зупиняє процес витворювання з різнонаціональних мас населення російського царства єдиної суцільної російської нації. Петлюра не затаював того болючого факту, що також серед українців були пристосуванці й вислужники того русифікаційного курсу²⁴. Він сміливо картає Савен-

22) С. Петлюра: *Статті . . .*, стор. 65-66.

23) С. Петлюра: *Статті . . .*, стор. 181.

24) С. Петлюра: «Ідейна боротьба з українством», *Статті-Листи . . .*, стор. 84-88. Об'єктивний виклад поглядів П. Струве на українське питання в царській Росії дає Richard Pipes: "Peter Struve and Ukrainian Nationalism", *Harvard Ukrainian Studies*, Vol. III/IV, Part 2, pp. 675-683.

ка і Демченка — співробітників групи «русских націоналістів» при журналі «Новое Время».

Петлюра сміливо полемізував з тими пристосованцями, що були кожночасно готові «гармонійно сполучити своє українство з російським шовіністично-державним націоналізмом». Не промовчав він і того, що духовний інтелектуал еп. Парфеній, відомий редактор перекладу св. Євангелія на українську мову, також заявив себе прихильником реакційного «Союзу русского народа»²⁵.

Як об'єктивний голос українського національного сумління, Симон Петлюра суворо картав також і тих українців — громадян Австрії, які надто щиро ідентифікували себе з інтересами Габсбурзької династії всупереч українським національним інтересам. Однаковою мірою суворо виступав він проти частих антижидівських вихваток т. зв. російських націоналістів, як російського так українського роду, а водночас засуджував членів австрійської Християнської Партії за їхні протижидівські виступи, проведені спільно з членами польського Народно-демократичного кола депутатів у Відні²⁶.

Послідовність у поглядах і вчинках С. Петлюри позначилася головню на його ставленні до своєї Української Соціал-Демократичної Партії в Росії та до сучасних українських і польських соціалістів у Галичині під Австрією. Всі вони відзначалися доктринерською партійною вузькістю мислення, а польські соціалісти діяли, як націонал-шовіністи. С. Петлюра критикував галицьких соціалістів і націонал-демократів за партійність, що доводила (під час виборів до віденського парламента) до взаємопобороування українських кандидатів у тих самих округах. Симон Петлюра вважав, що українські політичні діячі різних партій повинні в такому випадку домовитися і висувати кандидата, який переміг би польського кандидата. Поряд з цим, Петлюра докладно інформував своїх українських читачів у межах російської імперії про націонал-шовінізм польських соціалістів. Наприклад, польські соціалісти відмовилися підтримати кандидатуру українця Ганкевича в окрузі, де він напевно міг перемогти. Все ж таки, хоч Л. Ганкевич мав великі заслуги в розвитку польської соціалістичної партії, поляки таки висунули кандидатом свого лідера Дашинського. Вони і він, Дашинський, керувалися не ідейно-партійними, але національними польськими міркуваннями²⁷.

Українську справу С. Петлюра розглядав, як єдину суцільну справу на всій історичній українській території без уваги на чужі політичні кордони, трактував її понадкласово або принаймні міжкласово. І мав він уявлення про дедалі зростаючу всесвітню присутність української національності. Обмірковуючи причини і мотиви української еміграції за океан, Петлюра намалював правдиву картину трагічного економічного становища українського

25) С. Петлюра: *Статті . . .*, стор. 85-87.

26) С. Петлюра: *Статті . . .*, стор. 126. Пор. А. Micewski: *Roman Dmowski*, 69 і 395.

27) С. Петлюра: *Статті . . .*, стор. 122-123.

села в підросійській та австро-угорській дійсності. На цьому тлі він вважав поселення українців у Канаді й Америці своєрідним щастям у нещасті:

»Взагалі можна сказати, — пише він 1907 року, — що українські емігранти з Галичини, і з нашої України не гублять зв'язків між собою в далекій Америці (та в Манітобі, Саскачевані й Алберті — Р.Р.). Вони закладають різні товариства, як політичні так і культурно-просвітні . . . живо інтересуються всім тим, що діється на рідній країні . . . вони часто посилають сюди чимало грошей на різні громадські справи — взагалі не забувають своїх національних обов'язків до рідної країни і до рідного народу«²⁸.

V

Ось з якими доволі всеохоплюючими поглядами на українську визвольну справу Симон Петлюра вступив у революційний крутіж 1917 року в Україні, де він — професійний журналіст і літератур-

ний критик — швидко вибивається наверх, як організатор руху за озброєння української нації. Можливо, що його дворічне перебування на Кубані (1902-1904) відродило в його підсвідомості почуттєві й розумові зв'язки з традиціями запорізького козацтва. Праця над архівами Кубанського війська в Катеринодарі була для Симона Петлюри справжнім університетом, — твердить його біограф Василь Іванис²⁹. Я доповнив би цю думку словами: — так, військово-політичним університетом. І мабуть звідтіль, з Кубані, Симон Петлюра привіз у своїй тямці відому свою тезу-гасло: »Справа самостійности України вирішуватись буде підрахунком організованих сил нашої нації, як політичних так і військових!«³⁰

Щоденна праця на головному пості Української Республіки збагатила його досвід ще одним глибоким вглядом у суть рушійних сил державобудівництва. Він, соціяліст-демократ, швидше і глибше ніж прихильники центрально-правого й консервативного напрямків збагнув важливість ролі Церкви у духовному й політичному усамоствінюванні свого народу. В листі до проф. І. Огієнка (згодом митрополита Іларіона в Канаді, а тоді міністра віроісповідань в уряді Української Народної Республіки) Петлюра рішуче твердить: українські ієрархи, священники і вірні повинні »піти далі і надати такі форми самостійництву нашої Церкви, які б відповідали державним інтересам української нації і були б логічним завершенням самої ідеї про церковну автокефалію . . .«³¹

Симон Петлюра добре розумів, що »причиною загублення нашої державної незалежності було незавершення процесу консолідації української нації в час смерті гетьмана Богдана, брак державної

28) С. Петлюра: *Статті . . .*, стор. 70-71.

29) Василь Іванис: *Симон Петлюра — Президент України*, Торонто, 1952, стор. 19.

30) О. Лотоцький: *Симон Петлюра*, Варшава, 1936, стор. 15.

31) С. Петлюра: *Статті . . .*, стор. 401.

ідеології у його наступників, (ідеології) що має об'єктивну цінність для всіх клясів тогочасної української нації». Паралельно з цим, на думку Петлюри, «причиною загублення української Церквою тогочасної її автокефалії був брак єдиної церковної думки у вищих її достойників, брак відповідної дисципліни серед них і незавершена структура нашої тодішньої Церкви, голова якої — митрополит Київський — мав більшу моральну силу для нашої Церкви, ніж ієрархічно-фактичну...»

Враховавши той досвід з минулого, Симон Петлюра висуває свою державницьку тезу: «...українська автокефальна Церква, головою своїм, повинна мати власного патріярха... Український патріярхат — рівний патріярхатові московському... В майбутніх конфліктах нашої держави з Москвою внутрішньо міцна, ієрархічно дисциплінована Українська Церква може відіграти велике позитивне завдання в вислідах такої боротьби»³².

У тій цитаті з листа С. Петлюри знаходимо натяк на те, що він розумів становище і думку Богдана Хмельницького, який свого часу робив правильне завваження київському митрополитові Косіву за його надто часте споглядання у бік Москви. А це був час, коли Україна потребувала більш ніж будь-коли перед тим власного морально-ідейного авторитету в Києві. Бо тоді молода Козацько-українська Республіка знаходилася у смертоносному трикутнику — між Московією з її великодержавним московським православ'ям, Польщею з її воюючим римокатолицизмом, і грабіжницьким мусулманським Кримом. Втриматися при житті в такій ситуації могла тільки нація, що мала б власну розвинену державницьку концепцію з власним духовно-ідеологічним центром і з власною збройною силою. Перших двох чинників Козацько-українська Республіка не мала, а власна збройна сила — з перестарілою організацією! — не могла забезпечити її від чужоземної агресії та окупації.

Симон Петлюра, як ніхто інший з його сучасників, розумів потребу співдіяння цих трьох чинників у відбудові та втриманні Української Народної Республіки. Його самостійницькі та гуманні ідеї мають тривалу актуальність саме тепер, коли всесвітнє українське суспільство відчуває пекучу потребу оформлення самостійної української наукової, політичної та церковної думки. Чужі великодержавні течії та власні ілюзії зносять човни багатьох молодих українських людей на чужі моря й океани космополітизму, інтернаціоналізму і псевдоуніверсалізму, так світського як і духовного.

Поставши після подібного занепадницького періоду в розвитку української нації, Козацько-українська Республіка розпочинала своє існування майже з нульової позиції — без державницької концепції та без власного ідейного вогнища, що ним повинна була стати українська духовна влада в Києві. Староукраїнські інте-

32) С. Петлюра: *Там же*, стор. 402-403.

лектуали, духовні і світські, витрачали час і свої сили на шукання християнського універсалізму, розвивали і збагачували церковно-слов'янську мову й культуру, спасали людство, але занедбали розвиток української мови і втратили зв'язок зі своїми народними масами. Тому українська держава мусіла впасти жертвою проникання Росії на Південь і південний Захід.

Українська Народня Республіка 1917-1921 впала жертвою такої самої агресії, головню в наслідок тих самих причин.

VI

Сьогоднішнє покоління українців і українок не сміє допуститися тієї самої помилки, хоч і який великий тиск — у тому самому псевдо-універсальному напрямку — виконують на українському народі чужі університети, чужі філософсько-ідеологічні доктрини, чужі церковно-релігійні центри з допомогою преси й засобів масової інформації.

У цій боротьбі за державницьку самобутність української нації Симон Петлюра, як колись давно Богдан Хмельницький, це видний дороговказ, що його треба вивчити, відновити і вичистити від неактуальних прикмет чи зазублень-помилочок, які є звичайно в кожному людському твориві. Нам годиться обороняти цей наш дороговказ і від своїх іконоборців, і від чужих плямувальників. Йдеться бо не лише про особу Симона Петлюри чи Богдана Хмельницького, як окремої людини, але про саме достойне ім'я української держави в її четвертій історичній структурі.

Адже Богдан Хмельницький це не лише бунтівливий Суботівський сотник і головнокомандувач Війська Запорізького, що мовляв повстало в обороні своїх особистих і станових інтересів; ні, він був також і передусім голова відновленої української держави, що перетривала принаймні 116 років. Симон Петлюра — це не тільки журналіст, критик і отаман збройних сил Української Народної Республіки, але він фактично президент тієї держави, що являла собою найбільш поступову й гуманну державу в тому часі. Якщо ми не спроможні оборонити його справді чистого імені, то як ми надіємося оборонити рацію існування української самостійної держави будь-коли!

В ім'я історичної правди треба зазначити, що український націоналістичний рух швидко відчув цю істину вже наприкінці 1920-их років, коли то знесилену українську громадськість розідали суперечні соціально-політичні напрямки; коли здавалося, що навіть релятивно свобідне і стабільне населення Галичини, Західньої Волині, Буковини і Закарпаття, разом з українською еміграцією за океаном, підкориться советсько-московській агітації. Українська націоналістична студентська молодь негайно взяла на своє духовно-політичне озброєння постать Симона Петлюри — Самостійника, що власною кров'ю засвідчив свою вірність українській

державності³³. В націоналістичних виданнях та усних гутірках постійно лунало і виховувало патріотичний молодняк слово Петлюри: »Шлях до звільнення всякої нації густо кропиться кров'ю. Нашої так само. Кров'ю чужою і своєю. Ворожою і рідною...« Тільки »в процесі кривавої боротьби, шляхом великих жертв і 'великої крові' наш народ може заслужити собі право на самостійне життя«³⁴.

А це означало: власна державницька концепція потребує власних авторитетів і власної збройної сили. Як відомо, ця девіза лягла в основу діяльності Організації Українських Націоналістів і збройно-політичної стратегії Української Повстанської Армії.

Органічний зв'язок між українським націоналістичним рухом (а зокрема революційно-визвольним підпіллям 1939-1949) та державницькою спадщиною Української Народної Республіки, речником і символом якої став на цілі десятиліття Симон Петлюра, заслуговує окремого дослідження, вивчення та проаналізування у світлі сучасної ситуації. Тут досить згадати, що члени ОУН напередодні війни читали та обмірковували цінніші нариси і статті з таких »петлюрівських видань«, як журнал »За збройну Україну«, який появлявся доволі неперіодично у Парижі. Напевно ще живе значна кількість націоналістів, що пам'ятає есей про складність умов на території України в перших днях визвольної революції. Автори статті остерігали патріотів перед небезпекою вибуху народної люті в невідповідному напрямку: ворог, своєю пропагандою, спрямовуватиме цю месть на національні меншості, що могли бути його коляборантами в поневолюванні українського народу, але які не були справжніми поневолювачами. Керівники визвольної революції повинні забезпечити свій рух проти такого відрухового месництва, яке може вийти лише на користь окупантові, що встиг відступити з української території.

Цієї перестороги, зформульованої на принципах світогляду й політики С. Петлюри не забули українські націоналісти в бурхливі дні війни 1939-1945. Протягом перших двох тижнів липня 1941 року, принаймні у районах Добромиля, Самбора і Дрогобича, члени революційної ОУН розповсюдили серед українського населення декілька тисяч летючок (чорний друк на темно-синьому папері) із закликком-пересторогою: не піддатися настроям мести під впливом болючого виду масових українських жертв большевицько-російського терору і не спрямовувати своєї справедливої люті на ті національні меншості в Україні, єдинокровні брати яких заповзятливо допомагали московському окупантові здійснювати геноцидні заходи супроти українського народу. Чому? Бо вся увага й енергія українців повинна бути скерована проти справжнього ворога України — проти Москви.

33) Ол. Вабій: »Симон Петлюра й Галичина«, *Студентський Вісник*, ч. 7-8, Річник IV, липень-серпень 1926, Прага, стор. 21-28.

34) В. Іванис: *Симон Петлюра* . . . , стор. 226.

В умовах виарештовування українського націоналістичного, революційного активу в той час, на жаль, тяжко було проводити цю конструктивну державницьку політику ОУН на всіх землях України.

Все ж таки, «петлюрівська лекція» не забулась і згодом, в умовах розвиненого революційно-визвольного руху на землях між Карпатами, Прип'яттю і Дніпром, члени декількох національних меншостей — у тому числі жиди — мали практичну можливість зберегти своє життя в системі ОУН та УПА, як активні відповідальні громадяни української землі та майбутньої відновленої самостійної української соборної держави. Розширюючи свою підпільну мережу на центральні, південно-східні та східні українські землі, члени ОУН знаходили переконливий доказ тривалости народної пам'яті: місцеве населення, ознайомившись з постулятами національного революційно-визвольного руху, трактувало їх — членів ОУН! — як «петлюрівських самостійників» і обдаровувало їх повним довір'ям.

Ідея української самостійної, соборної ні від кого незалежної держави збережеться в народній пам'яті поза двотисячний рік та викликатиме довір'я народніх мас до носіїв тієї ідеї тільки тоді, коли сама концепція тієї держави відзначатиметься тяглістю (континуїтетом) і зв'язком з традиційною спадщиною української державности. Ось чому вивчення того зв'язку і пристосування його до нових умов кінця двадцятого століття — це обов'язок тих українських людей, які (як висловився С. Петлюра) мали «можливість зазнати щастя і втіхи від національної науки» та які повинні «збагатити рідний край вірними йому, освіченими синами» й дочками³⁵.

Виконати цей заповіт українського самостійника-державника наглить нас час, який несе з собою небезпеку: український народ на своїй території може одного дня знайтися у «трикутнику смерті», що його колись творили і знову можуть творити ці традиційні контрагенти: Москва... Варшава і...

---

³⁵ Значний науково-дослідний внесок у вивчення державницької спадщини Симона Петлюри зробив Український Вільний Університет, що у співпраці з Вібліотекою ім. С. Петлюри в Парижі видав збірник доповідей із Студійно-наукової конференції в Парижі. Редактор збірника — В. Косик.

Олекса ВОРОПАЙ

ЖИВЕМО В АНГЛІЇ . . .

(Уривки зі щоденника — за 1973 рік)

(Продовження, 16)

14-го лютого. Серeda. Цілу ніч шаліла сніговія і ось тепер, вранці, все завалене снігом. На вулицях так багато снігу, що автомашини ледве рухаються. Зранку було дуже холодно, але після по-обіду потеплішало і час-від-часу визирало сонце з-за хмар. Зима цього року тут не жартує . . .

В бібліотеці я мав сьогодні цікаву розмову з одним англійцем, який сказав мені, що його та багатьох інших людей, які працюють в цій бібліотеці, цікавлять дві мої книжки про звичаї народу, — це мова про два томи «Звичаї нашого народу». Цей англієць, вже поважний чоловік, намагався мене переконати в тому, що ці мої книжки англійською мовою швидко розійшлися б, вони були б «Best seller».

Так, це вже не перший раз я чую від англійців, що ці мої книжки їх цікавлять. Шкода, що сам я їх покищо перекладати не можу. Якби знайшовся хтось, що хотів би перекласти їх на англійську мову, то це було б добре.

Пошти сьогодні цікавої не було.

1-го березня. Четвер. Сьогодні рівно 25 років, як ми живемо в Англії. Приїхали ми до цієї гостинної країни 1-го березня 1948 року — рівно 25 років тому. Ми щиро вдячні цим добрим людям, англійцям, що дали нам притулок в цій Богом береженій Англії. Спочатку нам було тут трудно, та все ж ми влаштували своє життя так, що тепер маємо вже працю, яка нам подобається. Маємо власний 2-поверховий дім і своїм життям тут задоволені, якби тільки не оці хвороби, що мучать нас, а особливо мою дружину.

За ці 25 років, живучи в Англії, ми зробили багато доброго. Дружина моя написала дисертацію на звання «Мастер оф Артс», а я написав дві докторські дисертації: одну по слов'янській етнології (етнографії), а другу по біології рослин (ботаніки). Ці обидві дисертації були написані для УВУ. Наукова література Бібліотеки Британського Музею багато допомогла нам у цьому.

Так, Англія вже стала для нас ніби рідною країною і почуваємо ми тут себе зовсім добре.

5-го березня. Понеділок. Ранком поштар приніс мені журнал «Визвольний Шлях» за січень-лютий 1973 року і тут я знайшов 36-те продовження мого щоденника «Англія зблизька» — це велика приємність для мене!

Прийшов ще журнал «Нові Дні» за лютий ц. р. і ось тут є стаття Петра Одарченка: «Олекса Іванович Повстенко». Стаття цікава,

але й сумна для мене, бож тут мова йде про те, що О. І. Повстенко помер в США 15-го січня ц. р. на 70-му році життя. Я добре знав цього чоловіка, бож ми були близькими сусідами в таборі «Зомме-Казерне» в Авгсбурзі (Німеччина). Він був мистець, за фахом архітектор, а головне те, що був він порядною і доброю людиною, і мав дуже гарну жінку. Вічна йому пам'ять!

6-го березня. Вівторок. Сьогодні вранці прийшов лист від Надії Сенік — це дружина письменника-байкаря Олексі Запорізького, яка була доброю приятелькою моєї дружини в таборі «Зомме-Казерне». З Німеччини вони виїхали до Бразилії. Лист прийшов із США, з міста Сиракюзи. Лист дуже приємний. Шкода, що ми тепер не можемо зустрітися з цими людьми, бож до США їхати далеко.

7-го березня. Середа. Сьогодні ми вдвох працювали в бібліотеці, як звичайно. Дружині моєї вже краще, але вона ще не зовсім добре почувася і це мене турбує.

Одержав я сьогодні журнал «Народня творчість та етнографія» ч. 1 за 1973 рік. І ось тут є стаття: «Четвертий міжнародній семінар етнографів-славистів». Стаття починається так: «... з 1968 року Братиславський університет ім. Я. Коменського щороку скликає міжнародні семінари етнографів...»

Кінчається стаття так: «Отже, IV Міжнародний семінар етнографів-славистів можна вважати за вельми плідний взірць міжнародного наукового співробітництва».

Далі: «Міжнародний семінар етнографів-славистів сприяв встановленню і зміцненню особистих контактів не лише між представниками науки різних країн, а й різних поколінь дослідників, тобто контактів, які прислужаться справі виховання і загартування молоді генерачії у дусі кращих наукових традицій, у дусі братерського співробітництва...»

Так, такі міжнародні семінари можуть бути цікаві й корисні для етнографів-славистів. Добре було б якби такі семінари відбувалися в західньо-європейських країнах, а не там «за колючими дротами».

Тут ще є цікава стаття про Василя Кричевського. Стаття починається так: «Минуло 100 років від дня народження та 20 років від дня смерті (1873-1952) одного з найвидатніших діячів українського мистецтва-архітектора Василя Кричевського... мистецтва та архітектури. Він відомий також як маляр, графік, майстер декоративно-ужиткового мистецтва, театральник і кінохудожник...»

Стаття про Василя Кричевського цікава і я прочитав її з великою приємністю.

10-го березня. Субота. Сьогодні я написав листа до п-ні Надії Сенік. Лист починається так: «... моя дружина одержала від Вас листа, що стало приємною подією в нашому житті! Це дуже при-

емно для нас знову віднайти своїх колишніх друзів. Моя дружина збирається писати до Вас довгого листа, а я тим часом посилаю Вам свої дві книжки: «В дорозі на Захід» і «Англія зблизька» — це мої щоденники. В цих книжках є згадки і про Вас та про Вашого покійного мужа».

Пакунки з книжками і свій лист я заніс на пошту і все це відіслав до Америки на адресу пані Надії Сенік.

18-го березня. Неділя. Сьогодні переглядав книжки своєї власної бібліотеки і звернув увагу на книгу нашої доброї приятельки Софії Парфанович «На схрещених дорогах» — це подарунок з авторським підписом: «Олексі і Валі на спогад авґсбурзьких днів». Книга ця видана в Чикаго 1963 року, накладом авторки. Під заголовком надруковано «Повість», але насправді це спогади авторки про останні місяці війни в Німеччині, а потім про наше українське життя під американцями в Авґсбурзі. Ось тепер, як матиму час, то перечитаю цю книгу ще раз, бож ці спогади мого доброго приятеля, Софії Парфанович, дуже цікаві для мене.

22-го березня. Четвер. Ранком поштар приніс мені газету «Українську Думку» з датою сьогоднішнього дня, в якій на сторінці 4-ій надрукована стаття Ніни Марченко: «Великий педагог». Стаття починається так: «95 років тому, 23-го квітня 1878 року, в селі Богданівка на Полтавщині народився Григорій Ващенко — визначний український учений, дослідник у ділянці педагогіки і психології, творець проекту системи виховання і освіти в самостійній Україні та широкий прихильник нашої молоді».

Далі докладно описана наукова і педагогічна діяльність цього визначного українського вченого. Цю статтю я прочитав з великою приємністю, бож я безмежно вдячний цьому визначному педагогові за його статтю: «Треба зберігати традиції свого народу». Стаття ця була надрукована в «Шляху Перемоги» за 20-те вересня 1959 року і в тій статті проф. Григорій Ващенко високо і справедливо оцінив мою працю «Звичаї нашого народу» і за це я щиро, щиро вдячний йому від глибини свого серця.

В цій же статті Ніни Марченко я прочитав, що проф. Г. Ващенко «... оселився в Людвігсфельді (околиця Мюнхену) і там прожив до 2-го травня 1967 року, коли смерть забрала його з наших рядів на 90-му році життя».

О, дай, Боже, вічної пам'яті цьому великому вченому і педагогу! Нехай чужа земля буде йому легкою!

25-го березня. Неділя. День сьогодні був понурий, холодний, а пообіді йшов дощ... Зранку до обіду займався я господарськими справами, а по обіді написав листа до поета Івана Смаль-Стоцького, що живе в Австралії.

Написав йому про те, що його вірші: «Далекій дружині» і «Туга» зробили на нас з дружиною глибоке вражіння.

Вірш: »Далекій дружині« був надрукований в журналі »В.Ш.« за січень-лютий ц. р. Починається цей вірш ось так:

Це на яві було, не у сні:
Я йдучи у незнані світи,
Цілував твої очі ясні,
Повні суму, тепла й доброти.

Чисті очі твої голубі
Заблищали перлинами сліз...
І той образ я в горі й журбі
По чужинних дорогах проніс.

Так само зворушливий і другий вірш, що присвячений донечці:

Десь там моя донечка. Доню!..
Я мрію, що тата ти ждеш,
Ідеш до воріт і долоню
Щитком проти сонця кладеш.

Отже, обидва ці вірші зворушливі: сум за дружиною і донечкою, яких він залишив в Україні, а сам пішов скитатися на чужині...

Так, то є велике нещастя! Залишити дружину і дітей, а самому йти на чужину скитатися... Таке нещастя трапилось з багатьма людьми і ми їм щиро співчуваємо...

3-го квітня. Вівторок. Сьогодні одержав я журнал »Український Історик« 3-4 (35-36), Рік IX, Нью-Йорк, 1972, Мюнхен. І ось тут на сторінці 144 я знайшов рецензію на мою книгу »В дорозі на Захід«. Читаю рецензію:

»Окремі доби української історії визначаються нерівномірно. Особливо студії т. зв. »скитальщини« в Німеччині (1945-1950) все ще занедбані й чекають на своїх дослідників. Те, що зроблено в напрямі вивчення цієї переходнової доби новітньої української історії знаходиться в початковій стадії. Сюди можна зарахувати деякі розвідки публіковані останніми часами, поза попередніми писаннями С. Парфанович, приміром: Ос. Мельникович — »Укр. С. Г. Школа в Зальцбургу« (1967), К. Паньківський — »Від Комітету до Державного Центру« (1968), Л. Биковський — »Ваймарські часи« (1970) та інші. Їх доповнюють причинки, різної вартости, розпоршені по українських та чужомовних періодиках.

Тому слід вітати появу нового твору »В дорозі на Захід«, щоденник д-ра О. Воропая, доцента УВУ, автора багатьох вартісних праць з ділянок української етнографії, природознавства, письменства й мемуаристики.

Автор, родом з Одеси, залишив, разом з дружиною, рідну землю на весні 1944, коли Україну остаточно окупували московські більшовики. На скитальщині О. Воропай перебував до початку 1948 р. Впродовж цього часу він пильно провадив, з дня на день, свій »щоденник утікача«.

Переїхавши, на початку 1948, в Англію О. Воропай при першій нагоді почав друкувати свої записки на сторінках місячника «Визвольний Шлях» у Лондоні. Звідтіля згодом вони, заходами Укр. Видавничої Спілки, були видані у 1970 році окремою книжкою. Цей «відбиток» доповнено: словом «Від Автора» (стор. 3), «Підсумками» (стор. 274-276), короткими відомостями про автора з бібліографією його головних писань (стор. 280) та декількома рідкісними світлинами автора, його дружини, й групи українських письменників у таборі «Зомме-Казерне» в Авґсбурзі з 1947 року.

В Англії О. Воропай продовжував писати свій щоденник. Він оголошує його друком на сторінках того ж «Визвольного Шляху» в Лондоні під назвою «Англія зблизька», щоденник нового поселенця.

«Щоденник» О. Воропая охоплює період від 21-го березня 1944 до 14-го лютого 1948 року. Цей «щоденник» писався по свіжих слідах усіх подій, під першим вражінням. Тому мемуаристичний твір автора є документом того часу і тих обставин, у яких авторові і багатьом українським емігрантам доводилося перебувати на скитальщині, в Німеччині, під час другої світової війни і в перші роки після її закінчення.

Дбайливо й естетично виданий твір д-ра Олекси Воропая є джерельним і цінним внеском в досить досі скупеньку літературу у предмету».

Лев Биковський.

О, я щиро дякую п. Л. Биковському за так добре написану статтю про мої щоденники. Помагай Вам, Боже, у всьому!

Я щиро вдячний Хвальній Редакції журналу «Український Історик» за те, що так добре надрукували цю статтю.

10-го квітня. Вівторок. Сьогодні рівно десять років, як ми живемо з дружиною у власній хаті, — в своєму «Затишку», і ці десять років були щасливі для нас. Дай, Боже, ще прожити в цьому «Затишку» якнайдовше.

Сьогодні був гарний соняшний день. В бібліотеці працювалося добре. Один зі заступників директора сказав мені сьогодні, що наш слов'янський відділ бібліотеки має добру опінію серед тих, які нею користуються. Отже, все гаразд!

11-го квітня. Середа. Гарний соняшний ранок... Моїй дружині, Валентині, вже краще, хвороба ніби проходить. О, дай, Боже, щоб так сталося!

Сьогодні ми одержали лист від пані Наталії Чапленко з Америки. Поміж іншими справами вона радить моїй дружині додати до своєї біографії ще й список своїх друкованих праць.

Біографія моєї дружини має бути надрукована в журналі: «Українка в Світі» — це Бюлетень Світової Федерації Українських

Жіночих Організацій, а моя дружина, — Валентина Воропай, — є Містоголова СФУЖО на Європу.

Був я сьогодні дуже зайнятий в бібліотеці, мав багато роботи, але все пройшло добре.

13-го квітня. П'ятниця. Англійці кажуть: »Black Friday« — чорна п'ятниця. За народним віруванням — це нещасливий день. Дружина моя була сьогодні в лікаря і він сказав, що хвороба вже проходить, і наступного тижня дружина вже зможе йти до праці. О, слава Богові, що так сталося! Отже, для нас ця п'ятниця щаслива!

16-го квітня. Понеділок. Сьогодні ми вже приїхали до бібліотеки вдвох з дружиною і праці в нас було багато.

Клясифікуючи книжки, я мав нагоду переглянути багато книжок про лікарські рослини, а така література мене дуже цікавить. Шкода, що я не маю часу тепер всі ці книжки перечитати. Не маю часу й на те, щоб йти на поля, в ліси та левади і там збирати лікарські рослини. Не маю часу займатися цим цікавим і корисним ділом.

Так, лікарські рослини мене цікавлять. Взагалі мене цікавить тема »Рослини в звичаях і віруваннях українського народу«. На цю тему я вже маю надруковану статтю (60 сторінок), але то лише початок цієї праці. Така моя стаття була надрукована в »Наукових записках« УТГІ за 1968 рік.

Отже, як тільки матиму час, то буду працювати з великою приємністю над темою про рослини в звичаях і віруваннях нашого народу і це буде поєднання двох моїх фахів: агронома і етнографа.

О, дай, Боже, мені таку можливість якнайшвидше.

18-го квітня. Середа. Ранком поштар приніс листа від п-ні Надії Сенік з Америки, — він дуже цікавий і приємний для нас, як всі листи цієї нашої приятельки. Поміж іншими справами в цьому листі написано й таке: »Я одержала Ваші книжки... Було мені цікаво прочитати про Ваше життя в Англії. Ви теж набідувалися напочатку... Добре те, що тепер Вам вже ведеться добре: маєте цікаву і спокійну працю«.

Це так пише пані Надія про мій щоденник »Англія зблизка«. Так, це правда, напочатку нам тут трудно було, але тепер, — хвалити Бога, — все гаразд, коли б тільки Бог дав здоров'я!

В бібліотеці сьогодні підходило до моєї дружини багато людей і розпитували про її хворобу. Люди співчують нам і ми за це їм вдячні.

19-го квітня. Четвер. Сьогодні ми тут, в бібліотеці, працюємо тільки до обіду (до години 12.20 по полудні), а пообіді вже починається відпустка на Великдень, що буде тривати до вівторка (24-го цього місяця).

Дружина моя сьогодні має ще читати лекцію про східно-слов'янські мови для молодих англійців, що працюють тут, в бібліотеці, а я буду на неї чекати, щоб їхати разом додому.

20-го квітня. П'ятниця. Сьогодні ми вже вдома, на роботу їхати не треба цілих чотири дні. І дружина, і я писали листи до своїх друзів і знайомих. Я написав п'ять листів. Перший свій лист я почав ось так: «... Ваш лист був справді великою радістю для нас. Це справді нагадало нам нашу молодість, але нагадало нам також і табір «Зомме-Казерне» в Авгсбурзі, де ми були разом з Вами... але все проходить, а добра пам'ять залишається».

Так, це правда, листи від наших друзів приємні для нас, вони нагадують нашу молодість, яка не завжди була весела.

21-го квітня. Субота. Сьогодні прийшов лист з Америки від чоловіка, якого я не знаю. Ми з ним ніде не зустрічалися, але лист цікавий і приємний для мене. Поміж іншими справами в цьому листі написано й таке:

«... п. Воропай я Вас не знаю, ніколи з Вами не зустрічався, але книги Ваші про звичаї завжди маю в себе під рукою, і як маю час, то читаю... Ось зараз я прочитав про Великодню суботу. Так, у нас теж на Полтавщині красили яйця в суботу...»

Далі: «Часом я перекладаю щось з Ваших книжок для свого сусіда, він американець і нашої мови не знає, але все це його цікавить... Чи маєте Ви ці книги і англійською мовою? Якщо маєте, то пришліть. Я Вам буду платити долярами...»

Так, лист цікавий, але подібні листи я мав і раніше. «Звичаї нашого народу» вже почали були перекладатися і в журналі «The Ukrainian Review» за 1970 і 1971 роки вже було надруковано шість продовжень «Customs of our people», а потім цей переклад припинився і я не знаю чому? Добре було б, якби той український англomовний журнал зміг знову продовжувати такі переклади — ця праця напевно оплатилася б. Так, переклад наших звичаїв на англійську мову дуже потрібний. Дай, Боже, щоб знайшлися такі люди, які б змогли цю роботу виконати. Я був би їм щиро вдячний.

Сьогодні я був цілий день під вражінням цього листа, і нічого не міг робити. Шкода, що сам я перекладати тепер не можу, але такий переклад дуже потрібний.

22-го квітня. Неділя. Сьогодні англійський Великдень і ми його святкуємо, бож маємо відпустку.

Вранці ми дивилися і слухали по телевізії аж два Великодні Богослуження і це було приємно і цікаво для нас.

За великоднім обідом з вином ми з дружиною згадували своїх рідних і друзів. Згадали і свою молодість, як ми в Одесі зустрілися саме на Великдень та, як моя старша сестра, Марія, частувала нас обох своїми крашанками і паскою.

Боже ти мій! Як то приємно тепер згадати, ось тут на чужині, своєю молодістю, своїх рідних та своєю милою, улюблену, Одесу...

23-го квітня. Понеділок. Ми ще вдома сьогодні... Я пробував писати свої спогади про молодість, але не можу... Як почну нагадувати ту бідність, ту неволю, бідність своєї матері, що вмерла з голоду в 1933 році, всі ті свої труднощі і труднощі своїх сестер, то писати не можу... Добре тільки те, що й при тих труднощах я все ж таки вчився, студіював і часу не гаяв... Боже ти мій, чи ж зможу я написати спогади про свою молодість? Мабуть ніколи!

24-го квітня. Вівторок. Сьогодні ми вже працюємо в бібліотеці. Відпустка наша закінчилася. Було нам приємно вдома. Ми з дружиною вміємо розважатися спогадами про свою молодість. Та, правду кажучи, у неї це виходить ліпше, як у мене, бож її молодість, а головне дитячі роки, не були такі бідні, як у мене. Батько і мати Валентини були вчителями в селі Марянівці на Одещині, а я був там якийсь час участковим агрономом і мав нагоду з ними ближче познайомитися. Батько моєї дружини, Андрій Бондаренко, був добрим українським патріотом і навчив свою доньку любити Україну ще змалку. Був він чоловік цікавий і мені з ним було завжди приємно говорити, зустрічаючись в селі Марянівці. Ну, то колись дружина напише свої спогади і розповість багато доброго про свого тата.

29-го квітня. Неділя. Сьогодні наш, український, Великдень і ми з дружиною святкуємо і цей Великдень. Тут ось є у нас і крашанки, і писанки, є й паска — все є, що належить мати в день цього великого свята. Шкода тільки, що в цьому місті, де ми тепер живемо, немає української церкви, а до сусідніх міст нам їхати далеко.

Ми знову згадували свою Одесу, але вже не з таким смутком, як минулого разу. Сьогодні ми згадали університет, своїх приятелів, з якими вчилися. Згадали і професорів, як ось той, що я до нього пішов здавати екзамен з фолклору і, відповідаючи на його питання, я народно творчість так пов'язував зі звичаями, що це його здивувало і він мене запитав: »Звідкіля це ви так знаєте народні звичаї?« Я йому відповів, що я є за фахом агроном і коли працював у селах, будучи участковим агрономом, то розпитував старших людей про народні звичаї і все те записував, що вони мені розповідали. »Ну, то вам треба бути не філологом, а етнографом«, і продиктував мені цілий список літератури, яку треба простудіювати, щоб бути етнографом. І ось ця зустріч з тим професором була початком моїх студій української етнографії. Тепер я щиро вдячний тому професорові за добру пораду для мене.

1-го травня. Вівторок. Сьогодні вранці поштар дав мені листа

від Івана Смаль-Стоцького з Австралії. Цей лист починається ось так:

«...Вашого листа від 25. 3. 1973 одержав і красненько дякую. Мені приємно, що мої колеги позитивно відгукнулися на мої вірші. Але я вважаю з усіх моїх віршів найкращим »У 30-річчя УПА« надрукований в журналі »В.Ш.« за жовтень-листопад 1972 р...»

Я взяв цей журнал і з приємністю прочитав вірш, що починається так:

Ішли із зажурених хат
Сини і батьки на розплату,
І легінь пішов із Карпат,
Бо кат узяв брата на страту.

Вірш цей довгий, має 35 рядків, і справді добре написаний. Кінчається він так:

Поразка, та прапор не впав,
Взяли його в руки живі.
І родяться сили нові
Міцних підростаючих лав.

Живи, легендарна УПА,
У пам'яті нашої живи,
В історії нашої живи!

Далі в своєму листі Іван Смаль-Стоцький пише таке: »Вже рік не пишу ні поезії, ні прози. З'явилася велика нехіть до літератури й немає надхнення. В минулому році і в цьому році робив турне по Австралії — відвідав колег по перу, приятелів і знайомих. В минулому році подорожував два місяці, а в цьому році — три місяці. Не шкодую, що подорожував і всі заощаджені гроші витратив. Скрізь приймали мене щиросердечно, радісно і тепло...«

Таке мандрування по Австралії, я думаю, може дати надхнення і добру тематику до писання.

Так, зі Смаль-Стоцьким ми були в одному таборі »Зомме-Казерне« в Авгсбурзі (Німеччина) і знаю я цього чоловіка, як порядну і добру людину. Помагай йому, Боже, у всьому!

3-го травня. Четвер. Сьогодні прийшов лист від мого приятеля з Австралії — Дмитра Нитченка. Лист датований 28. 4. 1973. Поміж іншими справами є тут написано й ось таке: »... 17-го березня був у Сіднеї на запрошення їхне робив доповідь про Т. Шевченка на тему: »Свої і чужі про велич Тараса Шевченка«. У залі був диригент хору Київської опери В. Колесник, що недавно втік з родиною до Відня. Його дружина меццо-сопрано того ж хору. Я познайомився з ними. Лишили приємне враження. 14-го квітня вона дала концерт у Сіднеї, було повно слухачів. Всі квитки продані. Всіх захопила своїм чудовим співом, а за два тижні буде такий концерт у Мельборні«.

Далі: »8-го квітня я знову читав доповідь про Т. Шевченка в Мельборні та 15-го в Джілонгу, за 45 миль звідси, але на іншу тему: »Тарас Шевченко — наш дороговказ«.

Ще далі: »А що Ви поробляєте? Як Ваша дружина? Коли вийде Ваш другий том »Англія зблизька«? Я закінчую упорядковувати й редагувати альманах, нове число (ч. 5). Це, мабуть, буде останнє...«

В цій же конверті разом з листом був рукопис статті: »Щоденники скитальця«. (О. Воропай: »В дорозі на Захід«, »Англія зблизька«).

Читаю статтю: »Згадані вище видання — це хронікальні щоденники автора, який, мандруючи з дружиною перед навалом більшовицької армії на захід, нотував у своїх записниках всі щоденні події, обставини, думки, зустрічі, описи місцевостей — загалом все, що його хвилювало, що впадало в очі. Це відображено у гарно виданій в Лондоні книжці нашого фолкльориста й науковця д-ра Олекси Воропая. Видання в синій твердій оправі, великого формату з золотим тисненням має 280 сторінок друку. Щоденник починається наголовком: »Ми вступили в галицьку землю«. У короткому вступі автор зазначає, що »Подорож з України в західній світ — це тернистий шлях, яким пройшла значна частина української еміграції«. І далі читаємо: »Цей щоденник записувався по свіжих слідах всіх подій під першим вражінням, і є своєрідний документ того часу і тих обставин, у яких авторові доводилося перебувати«. І справді, мандруючи зі своєю дружиною від села до села далі на захід, ночуючи в різних хатах, зустрічаючи різних людей, автор стисло ногує все найхарактерніше, що впало йому в око: і вигляд садиб, сіл, ще не зруйнованих війною, і діалоги з різними людьми, і переживання під бомбами та в більшовицькому оточенні, і життя в Німеччині, зустрічі з »остовцями«, і уривки листів багатьох письменників, і праця в німців. Читаючи цей щоденник, читач втягується в життя й переживання автора, і ніби разом з ним мандрує на Захід. Скільки тривоги, розчарувань, надій, недоброго ставлення, а часом і людської доброти проглядає з цих пильно записаних сторінок людської долі«.

»Не з меншою цікавістю читається й подальша книжка О. Воропая »Англія зблизька«, що також вийшла в гарному оформленні в Лондоні і має понад 300 сторінок друку. На цій книжці зазначено, що це перший том і вийшов він як відбитка із журналу »Визвольний Шлях« в 1971-му році«.

»Тут ми бачимо вже інший світ: відгриміла війна, люди з Німеччини виїжджали до різних країн. Автор цього щоденника описується в Англії такої відомій своїми мислителями, письменниками, історією. Починається нова боротьба за місце під сонцем — шукання праці, мешкання. Автор знову показує різні обставини праці на фабриці, ставлення людей, примітивізм у розумінні полі-

тичних обставин, нерозуміння долі України. А поруч безліч різних листів від знаних письменників, видатних діячів, науковців, уривки з них, цитати з поезій, безліч знаних прізвищ та літературних новин, вісток з Німеччини та інших країн від приятелів і друзів. Своїми частими цитатами з листів твір наближається до епістолярної літератури. Слід відзначити, що автор писав ці книжки, провадив щоденник з великою терпеливістю й пильністю протягом багатьох років. Тому ці видання — це добрий відтинок історії нашого скитання, долі вихідців з України. Треба вірити, що обидві книжки стануть найдокументальнішими джерелами для майбутніх і теперішніх істориків долі українського емігранта».

«Та треба сказати кілька слів і про самого автора, якого не раз доводилося зустрічати і бути під одним дахом ще в Німеччині. Олекса Воропай походить з Одеси, має вищу агрономічну освіту, автор низки праць з фолкльору, а також його перу належить два солідні томи наукової праці «Звичаї нашого народу» (1958, 1966 р.), яка стала ґрунтом для одержання ще в 1957-му році звання доктора Слов'янської Етнології. У 1961-му році він захистив також дисертацію на звання доктора природничих наук».

«Д-р Олекса Іванович Воропай член п'яти наукових організацій як чужинецьких, так і українських, зокрема є доцентом Катедри Етнології Українського Вільного Університету в Мюнхені, член УВАН, член Ботанічного Товариства Великої Британії тощо. Його перу належить також повість «Пригоди Марка Чубатого» та спогади «У дев'ятому крузі» про голод в Україні 1933-му році».

«Цього року доктору Олексі Воропаєві минає 60 років життя. Тож з цієї нагоди бажаво нашому працювитуму науковцеві й авторові низки корисних видань всього добра і нових творчих успіхів.

В. Г-ко».

Я щиро дякую п. В. Г-ко за так добре написану статтю про мої щоденники та інші праці. Дай, Боже, йому всього найліпшого!

10-го травня. Четвер. Вранці поштар приніс нам «Українську Думку» з сьогоднішньою датою і ось тут на сторінці 8-ій у «Звіті з діяльності СУБ» є згадка і про нас: «У клітинах СУБ відбулися доповіді як керівних діячів українського громадського життя, так і запрошених гостей, як... д-ра Олекси Воропая, п-ні mgr Валентини Воропай...»

Ми щиро вдячні тим людям, що згадали про нас.

Сьогодні ми з дружиною працювали в бібліотеці, як звичайно. Я мав багато роботи з класифікацією книжок слов'янськими мовами.

День сьогодні був понурий, вітряний і холодний...

15-го травня. Вівторок. Прийшов лист від проф. Н. Д. Полонської-Василенко. Лист датований 13-го травня ц. р. і написаний рукою. Написаний так, що його тяжко читати та все ж я прочитав

ось таке: «Я не можу більше нічого робити, бо напів жива... Ледве дишу...»

Велика шкода, що я не можу нічим допомогти цій Пані, бож до Німеччини їхати далеко.

День сьогодні був теплий і соняшний... Сьогодні в бібліотеці знову підходив до мене один англієць і питався мене, чи є в мене мої книжки в англійській мові. Особливо його цікавлять «Звичаї нашого народу».

18-го травня. П'ятниця. Ранком прийшла «Українська Думка» за 17-те травня ц. р. і ось тут на сторінці 7-ій є надрукована стаття В. Г-ко: «Щоденник скитальця». Стаття добре оцінює мої щоденники: «В дорозі на Захід» і «Англія зблизька». Я щиро вдячний і авторові статті, і редакторові «У.Д.». Для мене це велика приємність.

Рано приїхали до праці, як звичайно. Дружина побула тут в бібліотеці лише до 10-ої години, а потім поїхала автом до Лідського університету, бо там вона має читати лекцію для англійських студентів Учительського коледжу про колгоспи і радгоспи СССР. О, дай, Боже, щоб все пройшло добре.

19-го травня. Субота. Вчора ввечері, коли я повернувся з бібліотеки, то застав дружину вдома. Була вона в доброму настрої, бо лекція її пройшла успішно. Студенти задавали багато питань і на всі ті питання дружина відповідала без будь-яких труднощів.

Так, для мене це велика приємність, що моя дружина може читати лекції в англійському університеті. Помагай їй, Боже!

Сьогодні я написав листа до Д. Нитченка і подякував йому за так добре написану статтю про мої щоденники. Окремо подякував йому за поздоровлення мене з 60-річчям, бож це він перший звернув увагу на цей мій вік і перший мене поздоровив. Я щиро вдячний за це цьому доброму чоловікові.

24-го травня. Четвер. Сьогодні поштар приніс мені невеличкий пакунок. Виявилась, що це книга Миколи Лазорського — «Світлотіні» (Збірник історичних нарисів, оповідань, статей, спогадів) 1949-1969. Мельборн, 1973 р. Книгу прислав мені мій приятель Дмитро Чуб з Австралії з таким підписом: «... письменникові д-ві Олексі Воропаєві з дружиною на знак щирої пошани і подяки за подаровані свої твори: «В дорозі на Захді» та «Англія зблизька». Дмитро Чуб 12.4.1973 р. Мельборн, Австралія.

Передова стаття цієї книги має такий заголовок: «Автор великих історичних полотен». (Короткий огляд життя і творчости М. Лазорського).

Починається стаття так: «Минає вже три роки відтоді, коли ми випроваджали в останню дорогу нашого видатного письменника, автора великих історичних романів, Миколу Лазорського, що помер 13-го березня 1970 року в Мельборні».

Далі: «Народився Микола Лазорський 27-го жовтня 1890-го року у славній Полтаві. Там же закінчив учительську семінарію, а потім у Харківському університеті студював право та прослухав курс гуманітарних наук».

Далі йде докладний опис життя та аналіза літературної творчості цього видатного автора багатьох добре написаних творів на історичні теми України. Стаття ця займає повні чотири сторінки друку і закінчується ось так:

«Письменник Микола Лазорський був членом Австралійської філії ОУП «Слово» та почесним членом Мельбурнського Літературно-мистецького клубу. Тож, видаючи цей збірник, як перше посмертне видання, згаданий клуб виконує свій почесний обов'язок перед нашим найстаршим творцем мистецької літератури на цьому терені. Це буде найкращий пам'ятник нашому письменникові-патріотові Миколі Лазорському, на що він цілком заслуговує».

Д.м. Чуб

Отже, підписав цю статтю Дмитро Чуб, але він не тільки є автором цієї передової статті, а й головним організатором видання цієї такої вартісної книги.

Моя дружина і я щиро дякуємо п. Д. Чубові за цей такий цікавий і вартісний дарунок.

26-го травня. Субота. Сьогодні ми вдома, до праці йти не треба. Вдома будемо цілих чотири дні і за цей час, як я надіюся, пощастить мені приготувати до друку мій щоденник за 1966 рік.

Сьогодні було тепло й соняшно і я з дружиною, вперше в цьому році, обідали в своєму садку під кріслатою вишнею. Наш «Затишок» тепер справді гарний і затишний. . .

Пообіді я і дружина писали листи до своїх друзів і знайомих, що живуть за морями та океанами. Написав я листа і до п. Дмитра Чуба та подякував йому за цікавий і цінний дарунок-книгу «Світлотіні». Між іншим, сьогодні, переглядаючи цю книгу, я звернув увагу на те, що вкінці цієї книги надрукована стаття дружини Лазорського — Лідії, що закінчується ось так:

«. . . висловлюю щирю подяку голові Літературно-мистецького клубу Дмитрові Нитченкові за ініціативу видати цей збірник, створення Комітету, а також за редакцію мови та догляд під час друку».

5-го червня. Вівторок. Сьогодні вранці поштар приніс мені невеличкий пакунок — книгу Олекси Запорізького «Нові байки», 1969 р. На першій сторінці є такий підпис: «Вельмишановним Валентинку та Олекси Воропай. На жаль, не Олекса підписує Вам книжку. Із щирою пошаною. Н. Сенік. 26. 4. 1973 року».

Отже, книжку підписав не автор, не Олекса Запорізький, а його дружина Н. Сенік, і ми щиро вдячні пані Надії за цей цінний для нас подарунок.

Всі ці байки добрі, талановито написані, і ми прочитали їх з великою приємністю.

В кінці книжки, на 179-ій сторінці, починається стаття: »Дещо про Автора«. В цій статті ми прочитали, що Олекса Запорізький народився 25-го серпня 1915 року в селі Миролюбивці на Запоріжжі, а помер 20-го травня 1968 року в Америці, в місті Сиракюзи, і похований в Бавнд-Бруку.

Отже, прожив поет-байкар Олекса Запорізький 53 роки. Дай, Боже, щоб пам'ять про нього була вічна.

Були ми добре знайомі і в приятельських відносинах з цим поетом-байкарем та з його дружиною, Надією Сенік, бож ми були з ними цілих три роки, з 1945-го по 1948-ий рік, в одному таборі »Зомме-Казерне« в Авгсбурзі (Німеччина).

Шановна пані Надія Сенік має донечку Оксану. Вони живуть тепер в Америці, в місті Сиракюзи, звідкіля ми й одержали книгу »Нові байки«. Дай, Боже, їм всього найліпшого.

Одержав я сьогодні ще й другу книгу, теж з Америки, — це »Меч Святослава« Івана Манила-Дніпряка — поезії, байки, гуморески. З поетом Іваном Манилом-Дніпряком ми теж були в тому-ж самому таборі »Зомме-Казерне«.

В книжці »Меч Святослава« надрукована фотознімка групи поетів і письменників, що жили в тому ж таборі. На цій знімці є й моя особа з підписом: »Ол. Воропай-Степовий«.

9-го червня. Субота. Сьогодні ми вдома, бож до праці їхати не треба. Я писав листи до своїх добрих приятелів.

Першого листа я написав до п. Дмитра Нитченка і подякував йому за статтю про мій щоденник, надруковану в газеті »Вільна Думка« від 3-го червня 1973 року. Подякував йому і за приємний лист до мене з датою 31-го травня ц. р.

Написав я також листа і до шановної пані Надії Сенік та щиро подякував їй за цінний дарунок для мене — це книгу »Нові байки« її чоловіка, Олекси Запорізького.

Третього листа я написав до Івана Манила-Дніпряка з подякою за книгу »Меч Святослава«.

Отже, подякував усім, кому треба було, за їхні листи та дарунки для мене. Бай, Боже, всім моїм друзям багато щастя й здоров'я!

12-го червня. Вівторок. Були ми сьогодні в бібліотеці, працювали, там все гаразд. Ранком прийшов лист з Америки від нашого доброго знайомого поета і письменника Юрія Буряківця. Лист починається так:

». . . Головне, що не забули мене поздоровити з днем народження, яке припадає на 26-те квітня. Як і завжди, у цей урочистий день, коли я прийшов на світ, я нісся думками в ті свої священні місця дитинства. Це ж вони, в довгі роки блукання чужиною, давали мені надхнення для моїх поезій та прози«.

Так, це правда. Я про себе теж можу так сказати, що ті місця,

де я прийшов на світ Божий, завжди були і тепер є для мене найприємніші. А народився я у гарній, зеленій, дачі своїх батьків над Чорним морем в околиці Одеси. Ось і тепер, вже на своєму похилому віці, я часто згадую ті чарівні місця, де я народився.

День сьогодні був гарний, соняшний... Ми взяли відпустку на кілька днів і взавтра залишаємось вдома, а післязавтра їдемо до Манчестеру на Європейську конференцію СФУЖО. І дружина і я надіємось, що там нам пощастить зустріти своїх добрих знайомих і приятелів.

14-го червня. Четвер. Ось ми вже в Манчестері. Приїхав я з Валентиною на Європейську конференцію СФУЖО (Світову Федерацію Українських Жіночих Організацій). Тут ми зустріли багато жінок-українок, що приїхали з усіх країн Європи, Канади й Америки. Зустріли ми тут багато знайомих жінок, з якими були в одному таборі в Німеччині, або зустрічалися десь в інших місцях.

Зустріли ми тут одну особу, з якою були в таборі «Зомме-Казерне» і знали її як молоду гарну дівчину Наталку Іщук. Тепер же вона приїхала з Америки, виглядає як солідна, гарна леді і називається Наталія Пазуняк. Зустріч була приємна і ми охоче говорили з нею, розпитуючи її про молодшу сестру, тата і маму.

Зустріли ми тут ще й інших жінок, як ось паню Кульчицьку, паню Вітошинську та ще кілька інших пань, з якими вже були знайомі раніше.

Всі ці зустрічі були приємні для нас, особливо для мене, бо ж я завжди любив і тепер люблю зустрічатися з гарними жінками, це ж бо така особливість мого характеру і за це моя дружина називає мене «бабієм».

Зупинились ми в готелі недалеко від Відділу СУБ-у, де має відбуватися конференція.

15-го червня. П'ятниця. Ранком поснідали в готелі. О 10-ій годині ранку були в СУБ-і, а о годині 11-ій почалася конференція. Відкрила цю Європейську конференцію СФУЖО моя дружина Валентина, бо ж вона є заступницею голови СФУЖО на Європу.

Молитву прочитав Всч. о. радник Ярема Гаврилюк. Після молитви всі присутні повставали з місць та однохвилинною мовчанкою вшанували пам'ять померлих членок цієї організації, а зокрема вшанували пам'ять проф. д-р Наталії Полонської-Василенко.

Після цього моя дружина представила присутнім двох видатних репрезентанток Головної Управи СФУЖО — паню Ірину Павликовську, як організаційну референтку з Канади, і д-р Наталію Пазуняк — секретарку СФУЖО з Філадельфії, США. Потім моя дружина представила і делегаток з поодиноких країн Європи, а саме пань: Ольгу Штейнер й Ольгу Терешкун з Німеччини, Людмилу Кульчицьку й Ольгу Вітошинську з Франції, Іванну Коваль і Софію Сидор з Бельгії.

Делегатками з Великої Британії були пп-ні: Ольга Кельман і

Уляна Андрущенко від ОУЖ і пані Віра Смерека, представник Т-ва Укр. Жінок ім. Олени Теліги.

Як гості на Конференції були присутні пані Віра Микита з Австралії та сестра Марія Дарія Шейківна й пані Катерина Рапіз Бельгії.

До Президії цієї Конференції, крім закордонних делегаток, був запрошений і пан Ярослав Деремєнда, голова Крайової Управи СУМ-у.

Першим промовцем була пані Ірина Павликовська. Вона привітала всіх делегаток і передала вітання від голови СФУЖО, пані Стефанії Савчук, яка не змогла прибути на Конференцію з уваги на захворювання. Потім пані Ірина Павликовська звернула увагу присутніх на те, що 25-ліття існування жіночої організації — це час, впродовж якого виросло нове покоління, а при цьому підкреслила, що, незважаючи на будь-які труднощі, співпраця поміж нашими жінками завжди існувала, як існує і тепер. Всі наші жіночі організації головним своїм завданням ставили виховання української молоді, яка любила б свою батьківщину і була справжнім патріотичним діячем на службі України.

Потім пані Ірина Павликовська поінформувала присутніх, що Конференція СФУЖО, яка свого часу відбулася у Філадельфії, була скликана для перегляду 25-літньої діяльності цієї організації, а ця Європейська Конференція СФУЖО скликана для підготовки до дальших чинностей та до участі у Другому Конгресі СКВУ. Закінчила вона свою промову ще одним привітанням від Головної Управи СФУЖО.

Всч. о. радник Ярема Гаврилук прочитав привітання від Апостольського Екзарха для українців-католиків у Великій Британії, а потім вітав Європейську Конференцію СФУЖО від католицької парафії в Манчестері.

Письмові привіти прочитала пані Ольга Вітошинська. Перший такий привіт був від Блаженнішого Верховного Архієпископа і Кардинала Йосифа Сліпого, Високопреосвященнішого Владика Мстислава — Митрополита Української Автокефальної Православної Церкви. Був ще привіт від Президії Координаційного Осередку Українських Громадських і Крайових Установ у Західній Європі (КОУГЦУ), від Централі Союзу Українців у Великій Британії (СУБ) та від всіх інших українських організацій і установ в Європі та в Америці суцих.

Потім пані д-р Н. Пазуняк передала привітання Європейській Конференції СФУЖО від усіх членок її Управи, а відтак прочитала зв'яз з діяльності Управи СФУЖО за каденцію в 1967-1972 роках.

(Далі буде)

Д-р Степан ГАЛАМАЙ

ПРО ЗБІРНИК «ЗОЛОЧІВЩИНА»

В українських еміграційних умовах кожна книжкова поява є результатом більшого зусилля. Водночас є це загальний здобуток, ще один пам'ятник незламному українському духові. І вже з цього погляду навіть суворий рецензент повинен прихильно оцінити нову книгу.

Такою буде й моя оцінка «Золочівщини — землі Маркіяна Шашкевича», видання Комітету Золочівщини, Торонто, 1982, стор. 661 з мапою, зладженою Петром Оришкевичем. Збірник упорядкував д-р Володимир Болюбаш, а мистецьке оформлення виконав д-р Богдан Стебельський.

На початку цієї моєї статті вважаю за доцільне зауважити, що це буде загальний огляд великої і різномірної змістом книги, а не наукова рецензія в стислому сенсі, як про те вчать під час студій бібліотекознавства або в предметі п. з. «Методи наукового досліджу» (про що в минулому писав дослідник, філософ і культуролог д-р Михайло Кушнір, а й я натіякав у кількох статтях у «Визвольному Шляху»). Інакше кажучи, не буду зупинятись над а) кількістю і якістю дослідного матеріалу, б) пов'язанням тем і підтем, в) прецизністю стверджень і аргументацій, г) бібліографічних відкликів і нот і тим подібних вимог науково опрацьованої книжки.

Зате вже короткий перегляд укладу матеріалу виявляє, що редактор дотримувався «Загального плану регіонального збірника», складеного Комісією Регіональних Дослідів і Публікацій НТШ. За загальним підрахунком із 23-ох точок вимог (тем) такого плану виконано 20, тобто дуже багато.

Не було воно легке завдання для редактора найти т. зв. баянс, чи, пак — рівновагу між вимогою строго наукового підходу, а зрозумілим і оправданим бажанням дати в руки читача книгу, яка б зацікавила й задовольнила бажання ширшого загалу членства, була б цікава та стверджувала самотність і патріотизм людей і борців золочівської Землі. Рівнож, ця книга має служити нефальшованим матеріалом для справжнього дослідника справжньої історії нескореного українського народу.

Чи удалося у Збірнику досягти рівноваги (баянсу) щодо давніх часів і новітньої доби, в осередку якої таки треба ставити Акт 30 червня 1941 року і зв'язану з ним героїчну епопею народу в лавах свого збройного рани, себто Української Повстанської Армії? Дехто вже підноси, що, наприклад, багатої в різні форми діяльності української студентської громади в Золочеві з такими її діячами, як ред. Богдан Гошинський, Орест Чемеринський, Роман Кравчук, Євген Гаврачинський, а далі Калинович і ін., прямо не представлено.*

Мені особисто видається, що та частина книги, яку умовно можна б назвати «старі часи», і яка має багато такого матеріалу, що досі ніде не появлявся, заступлена повніше. При тому приходиться пригадати, що засадничо на те завжди мають вплив самі такі автори.

Часто заклики Комітету чи редактора, чи Редакційної Колегії, щоб зацікавлені Збірником особи надсилали матеріали, прямо не прино-

*) На стор. 614 при нагоді згадки про Розу Чемеринську є коротка замітка про студентську «Молоду Громаду, що видавала газету «Золочівське Слово».

сять ніякого хочби скромного допису. Іншими словами, було б бажано, щоб про змагання кращих патріотів Золочівщини між двома світовими війнами, а зокрема після Другої світової війни, було більше чи то ілюстративного, описового чи мемуаристичного матеріалу, або ж і аналітичного. Я не маю змоги обговорювати того матеріалу, який все-таки вміщено в Збірнику про новіші часи. Згадаю тільки, що добре сталося, що відведено сторінки від 532 до 565 для вирізків із боротьби УПА проти москалів і гітлерівців.

Із замітніших статей того розділу слід згадати проф. Л. Шанковського — «Дії УПА в Золочівщині», стор. 540-544, та Д. Куп'яка — «Боротьба з Москвою за волю України», стор. 556-563, «Засуд українських патріотів у Красному» та ін. Саме до цього розділу можна було долучити статтю А. Гнідзя п. з. «У пам'ять Павла Габи» стор. 472, при чому в 7-му рядку з гори має бути «вступив», а не втупив. Сюди ж належить коротка замітка за газетою «Діло» п. з. «Вбивство поліційного агента в Золочеві», бож то саме Габа застрелив Яна Бісеніка (гляди стор. 527).

Щоправда про боротьбу українського народу, а зокрема про збройні зударі Української Повстанської Армії з большевицькими зайдами можна знайти короткі згадки в статті М. Андрусяка п. з. «Золочівщина в советській «Історії міст і сіл УРСР». Але... Насуваються два питання: а) чому таких заміток не вилучено якраз у згаданому вгорі розділі про новіші часи, себто про боротьбу відділів УПА та українського підпілля? і б) для якої мети історик М. Андрусяк не то цитує, не то переповідає пропагандивні побрехеньки підсоветських пропагандистів? Так, напр., на стор. 93:

«Дирекція радгоспу підбиває підсумки соціалістичного змагання, учасники мистецької самодіяльності готують спеціальну програму, всі приміщення, вулиці прибираються. Свято відбувається на лоні природи — в мальовничих куточках селища. Тут демонструються досягнення радгоспного господарства»...

Таких описів більше і вони непотрібно обтяжують книжку. Можливо, що редактор не мав відваги скоротити таку чи такі статті, що їх писали старші від нього науковці. Але ж книжка і справа тільки виграли б на тому, якби подібні, до того довжелезні матеріали, відповідно скоротити.

В загальному треба вважати позитивом і досягненням, що редактор присвятив увагу так сказати б новим часам змагання народу до повного державного життя. Тут вміщено деякі матеріали вперше, як, напр., знимку спільної могили на золочівському кладовищі українців-патріотів, помордованих большевиками в 1941 р., враз з відповідною статтею: «... Розривалося серце з болю, як родини оплакували своїх дітей, чоловіків чи дідухів... Над Золочевом стояв страшний день, в якому змішалось все: кров, задуха від покатованих тіл, сльози й неймовірний біль...»

Крім згаданої символічної могили вміщені світлини таких могил, що їх висипано з нагоди проголошення Відновлення Української Державності в 1941 р., як, наприклад, в Білому Камені (стор. 146), в Бужку (307), в Ожидові (345), в Тростянці (389), в Юськовичах (405). Крім цього слід підкреслити, що на стор. 345 вміщено знимку з написом: «До краю Бандеру». Хоч додати, що після арештів Степана Бандери і Го-

лови Державного Правління Ярослава Стецька я сам в 1941 р., в моїх «мандрах» по Золочівщині й Львівщині та на Волині, бачив десятки таких написів, що були немов народнім плєбісцитом. Вони були на парканах, на мурах, на залишених танках і на всіх місцях, що могли кидатись у вічі прохожим, а їх зміст був: «Звільніть Бандеру і Стецька», або «Бандера і Стецько до Краю!»

До гарної статті Б. Гошовського про поета молоді Р. Завадовича слід було додати замітку про те, що вона написана давніше.

Найміцнішим або найвагомішим матеріалом насичений розділ «Шашкевичіяни» зі статтями Патріярха Йосифа, проф. О. Кульчицького, В. Болюбаша й ін. І тут таки, не маючи в пляні довше зупинятися над коректою, принайменше в змісті (стор. 657) слід було в самому наголовку статті Патріярха Сліпого справити «тверде криця»... на «твердне криця»... (твердне криця, пор. стор. 198).

В статті В. Болюбаша, який вникає в глибинну психологію, маємо інтересні ствердження, як, наприклад: «На сторожі самотності народу стоїть його воля до життя і воля влади. Ступенем волі до державного життя й суверенної влади ознаменовується національно-політична свідомість народу. Становлення і кристалізація національної свідомості — це складний процес».

В серця читачів вселяють надію такі ось ствердження, як: «Як відомо, московські чекісти намагаються продістатися у глибини колективного несвідомого (стор. 618) українського народу та висмоктати з нього автентичну субстанцію самотності, але це не під силу (підкреслення моє — С. Г.) жадній, найбрутальнішій системі. Всякі спроби можуть мати сповідні успіхи, але насправді глибинна психічна дійсність залишається недоступною й незнищеною» (стор. 619).

Як читач міг зорієнтуватись, я не плянував зупинятись над джерелами, що їх використовували поодинокі автори, ані не на порівнюванні цього збірника з іншими регіональними творами. У цій великій книзі (661 сторінок) майже двадцять професорів є авторами довших чи коротших статей, тут маємо вартісні біографічні дані про понад двадцять визначніших діячів, що про них згадки вміщені не тільки в розділі п. з. «Культурно-громадські діячі Золочівщини», але також в інших статтях з життя і минулого поодиноких громад. Напевно таких діячів, що заслуговують на згадку, було багато більше, але про них з різних причин редактор, як один з молодшої генерації, сам не міг мати даних, а приятелі чи знайомі тих діячів не надіслали відповідних інформацій до Редакції Збірника.

В цілому Збірник, що є вислідом невсипущої праці авторів і редактора, має багатий та різnorodний зміст, а через те повинен знайтися в руках старшого і молодшого покоління української еміграції, яка, пізнавши минуле своєї «вужчої Батьківщини — Золочівщини», набере твердого переконання, що, як казав В. Симоненко, «ніхто не перекреслить мій народ, він завжди буде».

Монументальний збірник про Золочівщину продається в Канаді по 50.00 доларів; у США і Австралії — 45.00 доларів, а в Англії ф. 16.00. Замовлення треба спрямовувати на:

Zolochiv Almanac Committee, 77 Leggett Ave. Weston, Ontario M9P 1X5, CANADA

або:

H. Bolubash, 15 Hilden St., Bolton, Lancs, BL2 1JA, ENGLAND.

В ПАМ'ЯТЬ ПОКІЙНОЇ ІРИНИ

В досвітній годині дня 16 вересня 1982 року упокоїлася в Возі сл. п. ІРИНА КОСТИВ з дому Федун, родом з Перемишського повіту, Західня Україна.

Від молодих літ Покійна співпрацювала з членами Українського Визвольного Фронту в рідних сторонах, а під час Другої світової війни сповняла обов'язки зв'язкової. На тому пості й була заарештована польською комуністичною владою. В тюрмі під час відбування присуду Покійна мужньо пережила всі удари лихої долі, а в тому й вістку про смерть свого першого чоловіка.

Після звільнення з 4-річного ув'язнення, Покійна замешкала на Зах. Землях Польщі (Долішний Шлеськ), і там, у місті В., зустрілася з українцями, що прибули

сюди у висліді примусового переселення, чи іншим нелегальним шляхом. Тут вона пов'язується з гуртом української молоді, студентами, більшість яких, так як і вона, пережили в'язниці й концентраційний табір Явожно, та допомагає їм в розбудові суспільно-культурного життя українців у тому ж місті. Після кількох років Покійна емігрувала на Захід, спершу до Франції, де проживає її сестра, а відтак до Америки, зупинившись на постійний побут в Нью-Йорку. Тут вона одружилася вдруге з Симсоном Костевим, та включилася в громадсько-суспільну працю в рядах Об'єднання Жінок ООЧСУ в Асторії Н.Й., де активно співпрацювала з подругами, радіючи, що хоч в цей спосіб зможе дещо допомогти Воюючій Україні.

Славної пам'яті Ірина безмежно любила свій нарід і найбільшим її бажанням було дочекатися тієї хвилини, коли то на українських землях від ріки Сяну аж до Дону залунають воскресні пісні й залопотять синьо-жовті прапори. На жаль, підорване в тюрмі здоров'я в останніх роках послабило її активність, але глибока любов до нескореної Батьківщини залишилась незмінною й жевріла у її серці до останнього віддиху, до кінця її трудолюбивого життя.

Вічна їй пам'ять, а чужа земля хай буде їй легкою!

Подруга

ЗМІСТ ЖУРНАЛУ «ВИЗВОЛЬНИЙ ШЛЯХ» ЗА 1982 РІК

А. АКТУАЛЬНІ СУСПІЛЬНО-ПОЛІТИЧНІ, НАЦІОНАЛЬНІ, КУЛЬТУРНІ, РЕЛІГІЙНІ, МІЖНАРОДНО-ПОЛІТИЧНІ І ЕКОНОМІЧНІ ПРОБЛЕМИ

а) Документи, статті і коментарі на суспільно-політичні та релігійні теми

АВБ: Українська Повстанська Армія — гордість української нації. Кн. X	1164
Бедрій А., д-р: Грані нації — грані культури. Кн. VI	647
Гайвас Я.: Говорить історія. Друковано: Кн. V (стор. 545), кн. VI (стор. 671)	
Гайвас Я.: Великий перелім. Кн. XI	1318
Галамай С., д-р: Чому б то не замислитись людям доброї волі? Кн. I	27
Гарванко С., о.: Матеріяли про Патріярхію. Друковано: Кн. III (стор. 331), кн. IV (стор. 465).	
Дідюк В.: УПА — наша слава і прапор (у 40-річчя УПА). Кн. X	1157
Дмитрів І.: В дев'ятдесятиліття Патріярха Йосифа І. Кн. II	132
Дмитрів І.: Демократизм, демократія і «демократія». Кн. IV	403
Дмитрів І.: Зудар воль чи інтересів. Кн. VII	776
Заблоцький Ю.: 22 січня 1918-1919 рр. Кн. I	6
Задорожний І.: Наступ КГБ на історичну епоху історії. Кн. V	564
Грчанський З.: Звеличужання Юди. Кн. X	1184
Караванський С.: Безперервне інтерв'ю. Друковано: Кн. III (стор. 298), кн. VIII (стор. 910).	
Караванський С.: Українська Повстанська Армія — піонер антикомуністичної боротьби (Слово на Трафальгар сквер, 26. 9. 1982). Кн. XII	1434
Карбович З.: Націоналізм і демократія. Кн. IV	402
Крук-Мелодія Б., доц. д-р: Роман Шухевич — командир всенародної революційної армії. Кн. III	283
Кульчицький-Гут В.: Незрілий чи зрілий? Кн. VI	658
Кульчицький-Гут В.: Про історію, політику і святкування ювілеїв. Кн. VII	784
Лівчак Б.: Тинь В'єтнаму. Кн. I	105
Лівчак Б.: «...Цареві московському коня напоїла». Друковано: Кн. III (стор. 339), кн. V (стор. 605).	
Макар В.: Пропагандивна діяльність УПА і її доповнення до пропаганди ОУН. Друковано: Кн. V (стор. 536), кн. VI (стор. 664), кн. VII (стор. 790), кн. VIII (стор. 943).	
Мицьо «Дух» М.: «Здобудеш українську державу або згинеш у боротьбі за неї». Кн. IV	393
Мостенський Є.: Ми без гріха супроти поляків, і не повинні битися в груди. Кн. XI	1328
Озерський Б.: Ювілейні дні. Коментар. Кн. IV	435
Озерський Б.: «Дисидентство» — визріваюча революційна ситуація. Кн. IV	561
О. Є.: У Конгресі США. Кн. I	24
Орловський Є.: Боротьба для боротьби чи змагання за вартості. Кн. I	16
Орловський Є.: Торгувати можна теж з канібалами. Кн. VI	643
Павлюк М.: Здібність капіталізму еволюціонувати до кращих форм суспільних відносин. Кн. VI	747
П. П-ий: Страх перед політикою визволення. Кн. III	293
Радович В. М.: Війна на сході 1941 року, наші вихідні політичні позиції та удар із німецьким імперіялізмом. Кн. I	21
Рихтицький Л.: Січневі акти і висновки з них. Кн. II	159
Рихтицький Л.: Статус кво анте — у світі міняється. Кн. V	553
Рихтицький Л.: На розпутті історії. Кн. XI	1311
Рихтицький Л.: Зміна дуже потрібна, але де і яка? Кн. XII	1464
Романишин О.: Партократія чи російська імперія? Кн. XII	1455

Стецько Я.: Становище у світі і Україна. Друковано: Кн. II (стор. 147), кн. III (стор. 274).	
Стецько Я.: Етос праці і ідеал героя. Кн. IV	388
Стецько Я.: За єдність Церкви і Нації. Кн. IV	430
Стецько Я.: Привіт учасникам маніфестації. Кн. XII	1433
Сулятич М.: Ідейна силуетка російських расистів. Кн. VII	779
Сулятич М.: США потребують змінити свою поставу до поневолених народів. Кн. VIII	899
Тесляр В.: Революційні зрушення в Польщі і наша постанова. Кн. III	295
Тесляр В.: До подій і положення в Польщі. Кн. VII	774
Тесляр В.: Завзята, кривава і майже призабута боротьба. Кн. IX	1141
Щербій В.: С. Бандера — речник і символ епохи. Кн. V	517
Янів В.: Патріархові ісповідників у творче 90-ліття. Кн. V	566
Українські церковно-релігійні святкування. Кн. I	38
Послання Блаж. Патріярха Йосифа з нагоди 90 літ життя. Кн. IV	419
Слово Патріярха в Соборі св. Софії 17. 2. 1982. Кн. IV	426
Побажання Святішого Отця. Кн. IV	429
Побажання Кард. Владислава Рубіна. Кн. IV	429
Слово Патріярха на закінчення ювілею. Кн. IV	432
Слово Патріярха до прочан з Англії. Кн. IV	434
Подія історичної важности. Кн. VII	771
Резолюції XIV-го Загального Збору к. в. УПА в Канаді. Кн. VII	804
Звернення СУВФ і АДУК. Кн. VIII	970
Звернення Крайової Ради УККА до культурних організацій та діячів української культури в США. Кн. VIII	1023
Великі роковини. Звернення Проводу ОУН з приводу 40-річчя УПА, 1600-річчя Українсько-антської Державности та 2000-річчя Києва — столиці України. Кн. IX	1027
Пора висвітлиги факти — інтерв'ю із Я. Гайвасом. Друковано: Кн. IX (стор. 1069), кн. X (стор. 1181).	
Присяга вояка Української Повстанської Армії. Кн. X	1223
Звернення Президії Секретаряту СКВУ в 40-річчя УПА. Кн. X	1155
Послання Блаженнішого Патріярха Йосифа I в 40-річчя УПА. Кн. XI	1283
Світовий міжнародний почесний комітет на прославу Української Повстанської Армії (УПА) в її 40-ву річницю. Кн. XI	1288
Вияви солідарности в 40-річчя УПА. Кн. XII	1451

б) Матеріяли VI Великого Збору ОУН

Повідомлення про VI Великий Збір ОУН. Кн. I	13
Маніфест Організації Українських Націоналістів. Кн. III	259
Маніфест ОУН (грудень, 1940)	271
Молитва на VI Великому Зборі ОУН. Кн. V	527
Звернення VI ВЗ ОУН до поневолених народів. Кн. V	528
Звернення VI ВЗ ОУН до української молоді поза межами України. Кн. V	533
Звернення VI ВЗ ОУН до українців у вільному світі. Кн. IX	1043
До генези української державности. Кн. IX	1050
Великі роковини. Кн. IX	1052
Роля культури у формації нації і у визначенні історичної місії. Кн. IX	1058
Зовнішньо-політичні постанови VI Великого Збору ОУН. Кн. X	1196

В. З ПОНЕВОЛЕНОЇ УКРАЇНИ

а) Документи та матеріяли

Говерля С.: Дисидентство. Друковано: Кн. II (стор. 166), кн. III (стор. 304).	
Говерля С.: Про «дерево національних задач», фіксація та виявлення окремих гілок. Кн. IX	1088

Руденко М.: »Орлова балка«, уривки. Кн. ІІІ	315
Чорновіл В.: Чому я заздрю Робертові Сендзові. Кн. ІІІ	317
Шилюк Г.: »Право на безправ'я«. Кн. V	580
Переслідування монахів з України. Кн. І	42
Заява з приводу арешту й ганебного засуду Р. Руденко. Кн. І	43
Свідчення очевидця про злочини російського комуністичного імперіалізму проти людини і людства (Іван Гель). Кн. І	44
Політв'язні солідаризуються з польською »Солідарністю«. Кн. І	46
Переслідування Валерія Марченка. Кн. І	47
Арештували Миколу Плахотнюка. Кн. І	50
Міжнародня амнестія в обороні І. Кандиби. Кн. І	51
Двох членів ОУН засуджено на розстріл. Кн. ІІ	180
»Справа листівок« — судова розправа в Києві. Кн. ІІІ	320
Страйк на Київському заводі. Кн. ІІІ	321
Самвидавні заяви Ю. Бадзя (До ЦК КПСС і Л. І. Брежнєва). Кн. ІV	439
Становище на Україні. Кн. ІV	443
Потрібні акції на захист І. Світличного, О. Мешко і Ю. Шухевича. Кн. ІV	446
Дружина М. Симчича на захист чоловіка. Кн. V	575
В. Спиненко — забутий український політв'язень. Кн. V	576
Нові інформації про арешт М. Плахотнюка і С. Параджанова. Кн. V	578
Хронологічне віддзеркалення переслідувань. Друковано: Кн. VI (стор. 682), кн. VII (стор. 807).	
Новини з тюрем і концтаборів. Кн. VII	813
Юрій Шухевич осліп. Кн. ІХ	1101
Місяць І. Кандиби. Кн. ІХ	1102
Доля М. Плахотнюка. Кн. ІХ	1102
В Україні розстрілюють колишніх членів ОУН і УПА. Кн. ІХ	1104
Павла Кампова засудили на 13 років. Кн. ІХ	1105
Засудили Василя Розлуцького. Кн. ІХ	1106
Чи Євген Крамар ув'язнений? Кн. ІХ	1106
Новий шеф українського КГБ. Кн. ІХ	1106
Прізвища КГБістів з України. Кн. ІХ	1107
Засудили М. Гориня. Кн. X	1212
В. Чорновола возили до Києва. Кн. X	1212
Дмитро Квецько на засланні. Кн. X	1213
Засудили М. Плахотнюка. Кн. X	1213
Відкритий лист Є. Грицяка до Л. Брежнєва. Кн. X	1214
Засудили Володимира Андрушка. Кн. XI	1357
Зарисовується нова хвиля репресій в Україні. Кн. XII	1468

б) Поезії

Крамар Є.	Леся Українка. Кн. ІІІ	324
	Ліна Костенко	325
	Спека. Кн. ІV	450
	Літепло	451
	Молодість	451
	Над історією України. Кн. V	585
	Жниця	586
	Нелегко	587
	Образок дитинства...	587
	До Дністра. Кн. VII	814
	Ой, літа мої	815
	Зимонька	815
	На могилі Сірка. Кн. VIII	973
	В саду спозаранку зозуля кувала... Кн. VIII	973
	Весна	974
	Зруб	974

Красівський З.	Каргопольлаг. Кн. II	178
	Журавлі	178
	Домовина	179
	Марево	179
	За бар'єром	180
	Мій біль. Кн. III	321
	Моя княгиня Ярославно!	322
	Літа	323
	Благословення	323
	Моя тріяда. Кн. IV	448
	Мій човен	449
	Карагач	449
	Мій хлопче! Кн. V	583
	Помани	583
	На Новий рік дружині	584
	Можливо	584
	Чого?	585
Лавра Б.	90 молитов. Кн. II	131
	Титани і Прометей. Кн. III	273
	Упівцям — вічна слава! Кн. XII	1447
	Прокляття Києва	1447
Сверстюк Є.	Дух Бандери	1448
	З дороги в невідомість. Кн. VIII	972

В. З МІЖНАРОДНОГО ФРОНТУ БОРОТЬБИ (З матеріалів АБН, ВАКІ і ЕРС)

Беркут А.: Конференція АБН-ЕРС в Лондоні. Кн. XII	1411
Стецько Я.: Визвольна боротьба народів — шлях до справжнього миру (Заява Голови ЦК АБН під час Пресової Конференції). Кн. XII	1418
Стецько Я.: Історичні паралелі (Слово під час відкриття Конференції АБН і ЕРС). Кн. XII	1421
Стецько Я.: Московщина за підбій світу (Слово Голови АБН під час Бенкету АБН і ЕРС). Кн. XII	1423
Караванський Святослав: Використання рабської праці на індустріяльних будовах ССРСР (Слово під час Конференції АБН і ЕРС). Кн. XII	1428
За розвал тюрми народів (Резолюція на Трафальгар сквері, 26. 9. 1982). Кн. XII	1431

Г. ІСТОРІЯ, НАУКА, КУЛЬТУРА

Вергун І.: Характеристика козацької України та її гетьманів французькими істориками і дипломатами XVII, XVIII, XIX стол. Друковано: Кн. I (стор. 73), кн. II (стор. 203), кн. III (стор. 352).	
Вожаківський С.: Дмитро С. Бортнянський. Кн. I	84
Вожаківський С.: Українські композитори переслідувані Москвою. Кн. VII	914
Вожаківський С.: От. Кирило Стеценко — український прометей. Кн. XII	1491
Дражньовський О.: Скити. Друковано: Кн. VII (стор. 838), кн. VIII (стор. 986), кн. IX (стор. 1117), кн. X (стор. 1234), кн. XI (стор. 1368), кн. XII (стор. 1482).	
Єржабкова Б., д-р: Бібліографія наукових праць Олександра Кульчицького (1895-1980), II. Друковано: Кн. VI (стор. 759), кн. VII (стор. 865).	
Крамар Є.: Справа Кочубея й Іскри. Кн. XII	1474
Кушнір М.: Світоглядіві основи української ікони. Кн. II	184
Мельник М.: Україна і Крим в історичних взаєминах. Друковано: Кн. VII (стор. 849), кн. VIII (стор. 1001), кн. IX (стор. 1125), кн. X (стор. 1251).	
Рахманний Р., д-р: Актуальність самостійницьких ідей С. Петлюри. Друковано: Кн. XI (стор. 1387), кн. XII (стор. 1499).	
Соколишин О., д-р: 400-річчя Острозької біблії. Кн. I	65

У 2000-ліття Києва та 1600-ліття Української Державности

Брайчевський М.: Бож — цар антів. Кн. XI	1347
Брайчевський М.: Скільки років Києву? Кн. XI	1355
Обсерватор: Наукова конференція до 2000-річчя Києва і 1600-річчя Української Державности. Кн. XI	1402
Левадний І.: Київ у першому році війни 1941 р. Друковано: Кн. VI (стор. 727), кн. VII (стор. 823).	
Підгайний О. С., д-р: Походження Києва на Руси-Україні. Друковано: Кн. V (стор. 595), кн. VI (стор. 708).	
Полтава Л.: Київ (мала антологія). Друковано: Кн. VIII (стор. 959); з Полтав IV ВЗ ОУН (стор. 961), д-р Д. Донцов: Місто премудрости Божої (стор. 962); кн. IX (стор. 1108), кн. X (стор. 1224), кн. XI (стор. 1358).	
Стебельський Б.: Чому окупанти визнали Києву 1500-річчя і як його відмічують? Кн. XI	1341
Чубатий М.: Анти — перші історичні предки українського народу. Кн. XI	1351

Г. ЛІТЕРАТУРНО-МИСТЕЦЬКА ПАНОРАМА

Воропай О., д-р: Український філософ Григорій Сковорода. Кн. VIII	925
Грін П.: Патріотизм у творах Л. Українки. Кн. II	192
Жила В.: Письменник та перекладач. (70-річчя нар. М. Палія). Кн. VII	871
Крамар Є.: Літописні сівери і Троян »Слова про Ігорів похід«. Друковано: Кн. VI (стор. 717), кн. VII (стор. 829).	
Крамар Є.: За допомогою тотемічного ключа. Кн. XI	1380
Левадний І.: Л. Полтава — майстер різноманітних жанрів. Друковано: Кн. I (стор. 94), кн. II (стор. 229), кн. III (стор. 361), кн. IV (стор. 473), кн. VII (стор. 823).	

Д. З ГАЛЕРІЇ ТВОРЧОСТІ НАШИХ ПИСЬМЕННИКІВ І ПОЕТІВ

а) Повісті, оповідання, новелі, спогади

Бородач В.: Героїка упівського »Бастіону«. Кн. VII	799
Бородач В.: На лінії Дармохвал — Добротвір. Кн. XI	1336
Воропай О., д-р: Живемо в Англії. Друковано: Кн. II (стор. 237), кн. IV (стор. 481), кн. VI (стор. 737), кн. VII (стор. 859), кн. X (стор. 1263), кн. XII (стор. 1509).	
Голяш С.: Підпільні друкарні. Друковано: Кн. VIII (стор. 934), кн. IX (стор. 1062).	
І-ка: Бункер (спогад). Кн. II	225
Карпатський С.: Досвітні, сигнальні вогні (спогад з дій УПА-Захід). Друковано: Кн. XI (стор. 1291), кн. XII (стор. 1437).	
Крем'янівська М.: Олена Курило (спогад). Кн. VIII	1021
Монцібович О.: Геродот про скитів (переклад, книга 1, 15). Кн. V	629
Монцібович О.: Гіпократ із Кнідосу про скитів. Кн. VII	889
Онуфрив Г., о.: Моя остання зустріч на рідних землях з Блаженнішим Патріархом Отцем Йосифом. Кн. II	139
Роянко П.: Калідаса. Кн. VII	875
Роянко П.: Допитливий земляк. Кн. VIII	982
Селезюк П.: Український наддніпрянський хор Д. Котка. Кн. VIII	1017
Чернів Г.: Українська кров (Оповідання). Друковано: Кн. I (стор. 55), кн. II (стор. 214), кн. III (стор. 372), кн. IV (стор. 455), кн. V (стор. 617), кн. VI (стор. 697).	
Юрковський В.: Розправа проти Степана Федака й товаришів (рукописна записка присутнього на розправі). Друковано: Кн. VIII (стор. 949), кн. IX (стор. 1076), кн. X (стор. 1188).	

б) Поезії, поеми

Боеслав М.	По Україні. Кн. I	52	
	Не плач, народе	52	
	Замість передмови. Кн. XI	1305	
	Пісня куреня »Дзвони«	1305	
	Сучасним поетам	1306	
Буряківець Ю.	Вставай народе (»Вітай, Ісусе«). Кн. XII	1450	
	Пророк. Кн. V	588	
	Рідний край. Кн. VII	819	
	Бригантини	819	
	Мой матері. Кн. VIII	976	
	Жриці	977	
	Калина	977	
	Гай Марта	Не здобути нам волі чужими... Кн. XI	1308
		Підпільна похідна	1308
	Гетьманець П.	На розпутьях хистких. Кн. XI	1306
Знову віють сніги...		1307	
Карабін я закинув		1307	
Караванський С.	Чиє авто? (гуморески). Кн. VI	695	
	Високі премії	696	
	На кордоні ССРСР. Кн. VII	820	
	Що воно таке	820	
	Хто наші предки?	821	
	Повна приватність	822	
	Правильне тлумачення. Кн. VIII	979	
	Як виглядатиме життя	980	
Карманський П.	Два проводирі	981	
	Дума про В. Крупу й Р. Луцейка. Кн. VI	663	
Карпатський С.	Воїстину, нині — Христос воскрес! Кн. IV	387	
	30-те червня 1941 р. Кн. VII	816	
	Боже, щиро дай. Кн. VIII	975	
Ковбель С.	У місячну ніч. Кн. V	515	
Корбутяк Д.	Крути. Кн. I	4	
Курдидик Я.	»Кондомініон«. Кн. I	53	
	Мої рідні порти і причали	53	
	Верезень	54	
	Валяда про день моїх народин. Кн. III	329	
	Мелодія рук	329	
	Трепетні сурми	330	
	Легенда про Хмару. Кн. IV	452	
	Струйка вода	452	
	Валяда про таємницю	453	
	Валяда про шість днів Страсного тижня. Кн. V	590	
	Валяда про достойну тишу. Кн. VI	693	
	Плетиво моїх долонь. Кн. VIII	978	
Лавренко М.	Наш дух живий. Кн. V	593	
Лащів М.	Поклін Митрополитові Й. Сліпому. Кн. IV	437	
Легіт А.	Чорний смерч. Кн. VIII	979	
	Не запродуй душі	979	
Любомирський С.	Тарасові. Кн. III	328	
	Опортуністові. Кн. V	589	
Мурович Л.	З думок Г. Сковороди	590	
	Первісна воля. Кн. VI	691	
	Трипілля	691	
	Ісход	692	
	Санскрит	693	
	Скити. Кн. VII	817	

	Антська держава	817
	Стежина всіх стежин	818
	Три сурми (на 40-ліття УПА). Кн. X	1173
	Баляда про зв'язкову	1174
	Відділ першої УПА	1175
	30 червня 1941 р.	1175
	Напередодні боїв. Кн. XII	1449
	Дружня розмова	1449
Олесь О.	О, Боже! Щастя в нас було. Кн. I	26
Славутич Яр	Монолог Юрія Шухевича. Кн. II	182
	Нам снили польські пуці. Кн. X	1172
	Чернігівські січовики	1173
Українка Л.	Хвилину розпачу. Кн. II	181
	Україно! Плачу слізьми над тобою	181
Франко І.	Моя любов до України. Кн. V	516
Чуприяк Г.	З нами. Кн. I	3
Шевченко Т.	Минають дні. Кн. III	326
	Псалом 43	326

Е. ОГЛЯДИ І КРИТИКА

Архімович О., д-р:	Унікальна праця з української термінології. Кн. VI	764
Бедрій А., д-р:	Гданськ-Данціг — колишній важний осередок українського національно-визвольного руху. Кн. IV	489
Вєргун І.:	Наукова праця Володимира Косика. Кн. I	121
В. Т.:	»До блакитних вершин«. Кн. IV	503
Галамай С., д-р:	Про збірник »Золочівщина«. Кн. XII....	1525
Дмитрів І.:	Видання рідкісного характеру і змісту. Кн. IV	494
Дмитрів І.:	Потрібна і гідна уваги праця. Кн. IX	1144
Климишин М., д-р:	Про переслідування УКЦ на Пряшівщині. Кн. VI	753
Крамар Є.:	»Повість Времених літ«. Кн. X	1217
Кухар Р.:	Поет, мовник, громадянин. Кн. II	245
Кухар Р.:	Серце бажає ясної весни. Кн. VII	884
Кухар Р.:	Ремінісценції з доби »Переміщених осіб«. Кн. X	1246
Кухар Р.:	Свідчення боротьби Дружин Українських Націоналістів. Кн. XI	1408
Наумович С.:	»Мое ремесло« Святослава Караванського. Кн. IV	501
Овечко І.:	Глибока студія марксизму. Кн. II	247
Одарченко П.:	Український словник термінів куховарства. Кн. VII	881
Пеленська І.:	Тематичне збагачення української поезії. Кн. IV	500
П. О.:	Поєми Василя Гренджі-Донського. Кн. XI	1405
Полтава Л.:	Тріумф українського роману у Франції. Кн. VII	887
Ройко Г.:	Коли брехня має довгі ноги. Кн. IV	497

Є. РІЗНІ

Ашер О.:	Конференція присвячена Лесі Українці. Кн. X	1249
Василюк Я.:	З хроніки українського культурного життя. Кн. V	636
Гаргай Б.:	Відбулися річні Загальні Збори Фондації УВУ. Кн. IX	1147
Єржабкова В., д-р:	»Україна і Чехо-Словаччина« темою наукової конференції на УВУ. Кн. XI	1397
Жила В.:	Сьома зустріч ПКУС. Кн. X	1271
Ласовська-Крук М.:	Композитори Іван Вовк, Ігор Білогруд, Сергій Яременко — нагороджені за музичні твори. Кн. II	248
Наумович С.:	І доки ще, Катіліно? Кн. II	249
О. С. П.:	Українсько-російська Конференція у Гамільтоні. Кн. I	114
Полтава Л.:	Скульптура українця на подвір'ї ОН. Кн. VI	765
Славутич Яр:	25-річчя українського шекспірівського т-ва. Кн. VI	766
	Юліян Заблоцький відзначив своє 70-ліття. Кн. I	125

Чорній К.: Із галерії українських мистців в Австралії. Кн. II	251
АДУК: Українські історичні річниці в 1982 р. Кн. III	381
Наталія Вуд встигла переконались. Кн. VI	765
Об'єднання Лемків Канади: Комунікат (В 35-річчя виселення). Кн. X	1177
Неповний список помордованих священників УКЦ під час Другої світової війни. Кн. X	1179
Розстріляні німцями (Чортків-Ягольниця 27. 11. 1942). Кн. XI	1310
Із хроніки українського культурного життя. Кн. II	252
Чотириста чисел нашого журналу поза нами. Кн. I	119
З листів до редакції. Друковано: Кн. III (стор. 383), кн. IV (стор. 505).	
Проф. О. М.: За офензивну акцію проти капітулянтів. Кн. VII	894
З Різдом Христовим. Кн. I	15
Нові видання. Кн. II	183
Поява нових видань. Кн. III	383
Нове видання. Кн. VI	767
Бібліографія. Друковано: Кн. II (стор. 256), кн. IV (стор. 512), кн. VI (внутрішня обкладинка), кн. IX (стор. 1143).	
Пожертви на пресовий фонд «Визвольного Шляху». Друковано: Кн. I (стор. 126), кн. V (стор. 640), кн. IX (стор. 1151).	
Приєднали нових передплатників. Кн. V (внутрішня обкладинка).	
Зміст журналу «Визвольний Шлях» за 1982 рік. Кн. XII	1529

Посмертні згадки

Сл. п. майор Іван К. Гвоздик. Кн. II	255
Малащук Р., д-р: На дорогу у вічність (сл. п. М. Солонинки). Кн. IV	507
Сл. п. Марія з Рудих Солонинка. Кн. IV	510
Сл. п. Павло Котлярчук. Кн. IV	511
Сл. п. Іван Тимчук (В. Шарко). Кн. VI	768
Сл. п. Марія Григоріївна Нитченко. Кн. VI	768
Сл. п. Михайло Кунька. Кн. VII	896
Незламному лицареві революції в п'ятиліття смерті. Кн. IX	1039
Сл. п. Іванна з Обухівських Дацьків. Кн. IX	1149
Сл. п. проф. Олександр Монцібович. Кн. IX	1150
Сл. п. Андрій Дольницький-Голубенко. Кн. X	1279
Замість квітів на могилу сл. п. д-ра В. Савчака (пожертви). Кн. X	1280
Сл. п. Ірина Костів. Кн. XII	1528

Закінчуючи 35-ий рік існування «В. Ш.», всім нашим Шановним Співробітникам сердечно дякуємо за їх безкорисливу співпрацю і цінний вклад у його зміст та розбудову, — Редакція.